

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

ХУДЯКОВА НАТАЛІЯ ЮРІЇВНА

УДК 343.353

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Науковий керівник

Кришевич Ольга Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ, ІСТОРИЧНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ.....	12
1.1. Теоретико-методологічні засади здійснення кримінально-правової характеристики службової недбалості.....	12
1.2. Генезис кримінальної відповідальності за службову недбалість в Україні.....	21
1.3. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за службову недбалість.....	44
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ.....	73
2.1. Об'єкт службової недбалості	73
2.2. Об'єктивна сторона службової недбалості.....	83
2.3 Суб'єкт службової недбалості.....	104
2.4. Суб'єктивна сторона службової недбалості.....	123
Висновки до розділу 2.....	139
РОЗДІЛ 3. КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІДМЕЖУВАННЯ СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНУ.....	142
3.1. Кваліфікуюча ознака службової недбалості.....	142
3.2. Особливості відмежування службової недбалості від суміжних складів злочинів.....	156
Висновки до розділу 3.....	185
ВИСНОВКИ.....	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

абз.	Абзац
див.	Дивись
ВСУ	Верховний Суд України
КК	Кримінальний кодекс
КНР	Китайська Народна Республіка
КНУВС	Київський національний університет внутрішніх справ
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НАВС	Національна академія внутрішніх справ
н.м.д.г.	Неоподатковуваний мінімум доходів громадян
ОВС	Органи внутрішніх справ
п.	Пункт
ППВС	Постанова Пленуму Верховного Суду
р.	Рік
РНК	Рада Народних Комісарів
розд.	Розділ
рр.	Роки
РРФСР	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РФ	Російська Федерація
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	Стаття, статті
США	Сполучені Штати Америки
т.ін.	Таке інше
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦК	Цивільний кодекс
ч.	Частина
§	Параграф

ВСТУП

Актуальність теми. Однією з гарантій успішного функціонування держави і громадянського суспільства є належне виконання своїх службових обов'язків службовими особами державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування. Службова недбалість – це суспільно небезпечне діяння, що вчиняється з необережності. Воно може супроводжуватися серйозними порушеннями у роботі підприємств, установ, організацій, нанесенням істотної шкоди державі, спричиненням тяжкої шкоди здоров'ю людей, а в деяких випадках – загибеллю громадян.

Аналіз криміногенної ситуації в країні показав, що за останні роки недбале ставлення службових осіб до своїх обов'язків стало досить розповсюдженим явищем. Ситуація, що склалася, свідчить про те, що держава та суспільство зіткнулося з масовим проявом злочинної службової недбалості, що становить собою нову загрозу для безпеки країни. Відповідно до статистичних даних МВС України щодо службової недбалості, у 2002 р. було зареєстровано 1526 кримінальних справ; 2003 р. – 1858; 2004 р. – 1557; 2005 р. – 1652; 2006 р. – 1406; 2007 р. – 1337; 2008 р. – 1296; 2009 р. – 1404; 2010 р. – 1416; 2011 р. – 1607; 2012 р. – 1136. Динаміка злочину, передбаченого ст. 367 КК України, залишається нестабільною. Порівняно з іншими злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, службова недбалість за кількістю зареєстрованих злочинів перебуває на достатньо високому рівні.

Недбале ставлення службових осіб до своїх обов'язків призвело до небажання громадян звертатися до органів державної влади через зволікання, бюрократизм, недбальство, невиконання строків розгляду документів, що суттєво впливає на зниження авторитету органів влади та призводить до зростання рівня корупції в країні. Унаслідок вчинення службової недбалості змінилася система базових цінностей у суспільстві: гідне місце посіли орієнтації, що спрямовані на збагачення коштами будь-якими способами та засобами, а не на виконання своїх

прямих обов'язків.

Особливу актуальність дослідженню кримінально-правової характеристики службової недбалості надають такі обставини: по-перше, високий рівень латентності зазначеного злочину, який свідчить про те, що на публічний розгляд виносяться найбільш резонансні факти службової недбалості, найбільш помітні злочини, що спричинили тяжкі наслідки у вигляді шкоди здоров'ю, загибелі людей або значних матеріальних збитків. Інші ж факти службової недбалості маскуються під дисциплінарні поступки або взагалі не враховуються, або зараховуються до стихійних лих; по-друге, достатньо високий рівень суспільної небезпеки. Службова недбалість, хоча і є необережним злочином, спричиняє істотну шкоду державі, здоров'ю та життю людей; по-третє, такий злочин, як службова недбалість, поступово проникає в найбільш затребувані сфери життєдіяльності суспільства, в такі, якими найчастіше користуються громадяни, і кількість цих сфер щороку збільшується.

Однак єдності поглядів у питаннях тлумачення окремих елементів та ознак вказаного злочину, його кваліфікації й відмежування від суміжних злочинів у кримінально-правовій науці, слідчій, прокурорській та судовій практиці не досягнуто. У зв'язку з цим, дослідження кримінально-правових аспектів службової недбалості являється своєчасним, таким, що має важливе теоретичне та практичне значення.

У науці кримінального права питанням, пов'язаним із кримінально-правовою характеристикою злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а також питанням, що стосуються службової недбалості, присвячено праці низки вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: П.П. Андрушка, В.Г. Анпілогової, О.Ф. Бантишева, Т.В. Басової, А.Г. Безверхова, М.І. Блум, Б.В. Волженкіна, А.В. Галахової, О.М. Грудзура, В.І. Дінеки, О.О. Дудорова, Т.Є. Дунаєвої, К.П. Задой, Б.В. Здравомислова, А.К. Квіцинія, В.Ф. Кириченко, О.В. Кришевич, В.І. Кузьміна, М.Д. Лисова, Р.Л. Максимовича, М.І. Мельника, І.Г. Мінакової, Є.Є. Некрасової, Й.Й. Прапестиса, А.В. Савченка, А.Б. Сахарова, О.Я. Светлова, Т.І. Слуцької,

Ю.Ю. Тищенко, Б.У. Умолотова, Б.С. Утевського, М.І. Хавронюка, В.Г. Хашева, Є.В. Царьова, А.В. Шнітенкова, П.С. Яні та інших вчених, які внесли відповідний вклад в розробку характеристики аналізованого злочину.

Водночас, зважаючи на багатоаспектність питання та його складність, у роботах вказаних учених вирішено далеко не всі питання, що пов'язані з цим злочином. Саме тому виникає необхідність у подальшому комплексному дослідженні цього злочину з метою підвищення ефективності застосування кримінально-правових норм.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях: Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 р. № 1911-р; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр. (п. 136 додатку 6, п. 9 додатку 9); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2010–2012 рр. Тема затверджена Вченою радою НАВС 24.12.2009 р. (протокол № 5) та схвалена відділенням Національної академії правових наук України – п. 1206 (2010 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є комплексна кримінально-правова характеристика складу злочину «службова недбалість».

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі *задачі*:

- встановити теоретико-методологічні передумови кримінально-правової характеристики службової недбалості;
- проаналізувати специфіку генезису кримінально-правових норм щодо службової недбалості в Україні;
- вивчити зарубіжний досвід регулювання кримінально-правових відносин, які виникають у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням службовими особами своїх службових обов'язків унаслідок недбалого ставлення до них та використати його позитивні сторони;
- провести кримінально-правовий аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складу службової недбалості за чинним кримінальним законодавством;

- розробити рекомендації по кваліфікації службової недбалості та відмежування даного злочину від суміжних посягань;

- провести емпіричні дослідження, що стосуються тематики обраного дослідження, узагальнити та проаналізувати їх результати;

- визначити перспективи розвитку кримінального законодавства про відповідальність за службову недбалість та сформулювати пропозиції з його вдосконалення.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням службової недбалості, а також застосуванням кримінально-правової норми про відповідальність за цей злочин.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика службової недбалості.

Методи дослідження. З урахуванням специфіки теми, мети і поставлених задач дослідження застосовувалися різні загальнонаукові та спеціально-наукові методи, зокрема: *діалектичний* – як загальнонауковий метод наукового пізнання реально існуючих явищ став підґрунтям комплексного використання інших методів, забезпечив дослідження кримінально-правових положень про відповідальність за службову недбалість в їх єдності та взаємозв'язку, сприяв формулюванню висновків і пропозицій за темою дослідження ((розділи 1–3); *історико-правовий* – для ретроспективного вивчення кримінальної відповідальності за службову недбалість в Україні, факторів, що впливали на її розвиток, розкриття генезису кримінальної відповідальності за службову недбалість в Україні (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий метод* – для виявлення схожого й відмінного, загального й особливого, позитивного та негативного у кримінальному законодавстві України й іноземних держав, у їх правозастосовній практиці та положеннях доктрини щодо відповідальності за службову недбалість (підрозділ 1.3); *логіко-граматичний метод* – для формулювання основного тексту та висновків до розділів, а також остаточних висновків, при з'ясуванні змісту та сутності низки ключових кримінально-правових понять і термінів (розділи 1–3); *системно-структурний* – для визначення особливостей конструювання

юридичного складу службової недбалості та аналізу його конкретних елементів й ознак, визначення їх ролі і значення (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2); *структурно-функціонального аналізу* – для формулювання уявлення про злочин «службова недбалість» як багатоаспектне та системне явище, що має різноманітні прояви, визначення його соціальної обумовленості, закономірностей й тенденцій розвитку, впливу на різні соціальні процеси (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.4, 3.1, 3.2); *соціологічний* – для забезпечення об'єктивності, виваженості і значущості власних конкретно-соціологічних досліджень, які були проведені з метою з'ясування соціального змісту та соціальної характеристики службової недбалості, що у подальшому було використано під час дослідження (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *статистичний* – при використанні статистичних даних щодо кількості зареєстрованих, розкритих та закритих кримінальних справ за ознаками злочину, склад якого передбачений у диспозиції ст. 367 КК України (розділи 1–3); *моделювання* – для формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного КК України та правозастосовної практики (висновки до розділів і загальні висновки).

Емпіричну базу дослідження становлять: а) статистичні та аналітичні дані МВС України (за 2002–2012 рр.), Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України (2001–2012 рр.) щодо виявлення, розкриття та розгляду справ про службову недбалість; б) дані вибіркового вивчення 150 кримінальних справ за ст. 367 КК України, розглянутих судами України у період 2005–2012 рр. в м. Києві та 15 областях України; в) результати анкетування 300 респондентів (службових осіб органів внутрішніх справ України).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація становить собою перше монографічне дослідження на теренах України, яке присвячене комплексній кримінально-правовій характеристиці теоретико-прикладних питань, що виникають у зв'язку із застосуванням ст. 367 КК України. Конкретний внесок дисертанта в наукове вирішення зазначених питань полягає в обґрунтуванні пропозицій та рекомендацій, що містять елементи наукової новизни та мають теоретичне й прикладне значення для науки кримінального права та практики застосування ст. 367 КК України, зокрема:

вперше:

– досліджено генезис законодавства України про відповідальність за службову недбалість та обґрунтовано три історичні періоди його розвитку: дорадянський період (перша половина ХІІІ ст. – 1917 р.); радянський період ідеологізації кримінально-правових норм щодо службової недбалості (1917–1991 рр.); післярадянський період (1991 р. і дотепер);

– зроблено порівняльно-правовий аналіз кримінально-правової характеристики службової недбалості у законодавстві зарубіжних країн, на підставі чого виявлено схожі та відмінні риси відповідних кримінально-правових норм, а також враховано позитивний зарубіжний досвід у теоретичному та прикладному аспектах;

– обґрунтовано, поряд із кваліфікуючими ознаками ст. 367 КК України, виділити особливо кваліфікований склад службової недбалості, під яким слід розуміти вчинення того самого діяння, якщо воно спричинило смерть двох і більше осіб;

– наголошено на необхідності включення на майбутнє до постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що стосуватиметься справ про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, критеріїв відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 131, 140, 197, 237, 264, 271–275, 413, 434 КК України, якими виступають: а) ознаки об'єкта злочину; б) ознаки суб'єкта злочину; в) ознаки суб'єктивної сторони;

– розроблено, з урахуванням сучасних тенденцій у законодавстві й теорії кримінального права України, об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину «службова недбалість»;

удосконалено:

– положення щодо виду вини цього злочину шляхом обґрунтування пропозиції про спеціальне уточнення у ч. 1 ст. 367 КК України про те, що даний злочин може бути вчинено тільки через необережність, відтак запропоновано таку конструкцію: «...що з необережності завдало істотної шкоди»;

– теоретичне визначення суб'єкта службової недбалості з огляду на нещодавні зміни, що внесені в кримінальне законодавство України, натомість запропоновано власне визначення поняття спеціального суб'єкта у службових злочинах, передбачених розділом XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Особливої частини КК України;

– уявлення про додатковий обов'язковий об'єкт службової недбалості, а також аргументовано те, що ним необхідно визнати життя та здоров'я людини;

дістали подальший розвиток:

– положення, у яких зазначено, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 367 КК України, може бути вчинена як через дію (неналежне виконання службових обов'язків), так і через бездіяльність (невиконання службових обов'язків);

– питання кваліфікації службової недбалості, визначено ступінь тяжкості цього діяння та спеціально зазначено про підвищений ступінь суспільної небезпеки досліджуваного злочину;

– підходи щодо гармонізації складових норми, яка передбачає відповідальність за службову недбалість, а також уточнено термінологію, що використовується в розділі XVII Особливої частини КК України;

– теоретичні та методологічні засади дослідження кримінально-правової характеристики службової недбалості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції застосовуються у:

правотворчості – щодо доцільності внесення відповідних змін до законодавства України про кримінальну відповідальність (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 06.03.2013 р. № 04-20/12-448);

правозастосовній діяльності – щодо правильної кваліфікації та використання окремих пропозицій, викладених у зазначених вище матеріалах дисертаційного дослідження, у системі службової підготовки й практичній

діяльності органів досудового слідства МВС України (акти Головного слідчого управління від 26.03.2013 р.);

навчальному процесі – при викладанні та вивченні навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Особлива частина», «Теорія кваліфікації злочинів», «Порівняльне кримінальне право», «Кримінологія та профілактика злочинів», «Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ», «Методика кримінологічного аналізу злочинності», «Актуальні проблеми кримінального права» (акт Національної академії внутрішніх справ від 26.06.2012 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднені на науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П.П. Михайленка)» (м. Київ, 24.09.2010 р.); I Всеукраїнських читаннях з кримінальної юстиції пам'яті професора В.П. Колмакова (м. Одеса, 16–17.04.2010 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Бізнес та безпека: засади та практичні аспекти» (м. Київ, 21.04.2010 р.); I міжнародній науковій конференції «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Київ, 24.02.2011 р.); науково-практичній конференції «Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави» (м. Київ, 22.03.2011 р.); всеукраїнській конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку української правової системи» (м. Львів, 16.06.2011 р.); міжнародному симпозіумі «Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань» (м. Львів, 23–24.09.2011 р.); II міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права» (м. Луганськ, 19–20.04.2012 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження опубліковано в 13 працях, з них чотири публікації – у наукових фахових виданнях України та одна – у міжнародному виданні, а також вісім – тези виступів на науково-практичних конференціях (у тому числі міжнародних).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ, ІСТОРИЧНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ

1.1. Теоретико-методологічні засади здійснення кримінально-правової характеристики службової недбалості

Розпочнемо наше дослідження кримінально-правової характеристики службової недбалості з розгляду теоретико-методологічних засад.

Поняття «кримінально-правова характеристика злочину» не знаходить однозначного закріплення в кримінальному законодавстві. Під кримінально-правовою характеристикою злочину більшість вчених розуміють ознаки, які характеризують певний вид злочину. Наприклад, В.І. Борисов і О.О. Пащенко кримінально-правову характеристику визначають як «систему, суму спеціалізованої наукової інформації про певний вид злочинів» [21, с. 180–190]. На думку авторів, елементами, що її утворюють, є: 1) соціальна обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів; 2) суспільна небезпечність певного виду злочинів як їх матеріальний субстрат; 3) протиправність діяння та її місце в системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно небезпечної поведінки; 4) склад певного виду злочинів; 5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, що знаходяться поза межами складу певного виду злочинів, але притаманні їх вчиненню; 6) особа злочинця. На нашу думку, кримінально-правова характеристика злочину – це побудована в результаті наукової діяльності система понять про ознаки та елементи складу певного виду злочину. До елементів, що її утворюють, ми пропонуємо віднести: 1) теоретико-методологічні засади певного виду злочину; 2) історичні, міжнародно-правові та порівняльно-правові аспекти; 3) склад певного виду злочинів; 4) кваліфікуючі ознаки певного злочину; 5) відмежування від суміжних посягань. На нашу думку, їх з'ясування визначить

специфіку подальших наукових розробок, спрямує на правильність і послідовність застосування обраної методологічної бази, а також забезпечить комплексність і системність кримінально-правової характеристики службової недбалості та відповідальності за цей злочин.

У теоретичному плані передумовами здійснення дослідження кримінальної відповідальності за службову недбалість, на наш погляд, має виступати наявність усебічного уявлення про стан і сутність наукових розробок щодо службової недбалості в кримінально-правовому аспекті.

До вивчення питань кримінальної відповідальності за службову недбалість у різні часи зверталися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені.

У вітчизняному кримінальному праві найбільш суттєві наукові розробки цих питань розпочинаються з кінця XIX – початку XX ст., коли службова недбалість отримує законодавче закріплення як злочин і в ній убачають соціально та історично детерміноване явище. Серед вчених того періоду в галузі кримінального права та кримінології слід особливо виділити праці: М.Ф. Володимирського-Буданового (Обзор истории русского права, 1909) [48, с. 240], В.В. Есіпова (Превышение и бездействие власти по русскому праву, 1892) [82, с. 38], А.А. Жижиленко (Должностные (служебные) преступления, 1923) [85, с. 119–120], Н.Д. Калмикова (Учебник уголовного права: Части общая и особенная, 1866) [123, с. 145], Л.С. Маргулієса, (Уголовное уложение 1903 года с постатейными выдержками, 1904) [203, с. 141], Н.А. Неклюдова (Руководство к особенной части русского уголовного права, 1876–1878 гг.) [238, с. 47], А.А. Піонтковського (Курс советского уголовного права. Особенная часть, 1927) [247, с. 218], С.В. Познишева (Очерк основных начал науки уголовного права. Особенная часть, 1923) [251, с. 168], Н.С. Таганцева (Уложение о наказаниях уголовных и исправительных по изд. 1885 г.) [312, с. 324] та ін. Вони наводили різні наукові погляди щодо кримінально-правового змісту службових злочинів узагалі, надання їм самостійного значення, особливостей кваліфікації. Тогочасні науковці у своїх працях звертали увагу на причини та умови вчинення службової недбалості в сукупності з іншими службовими злочинами, та практично не зважали на історію

розвитку кримінальної відповідальності за службову недбалість і на сам його склад.

У радянському кримінальному праві службовим злочинам та питанням кримінальної відповідальності за службову недбалість було присвячено найбільшої уваги у 50 – 70 рр. ХХ ст., коли поряд з дисертаційними дослідженнями були опубліковані відповідні монографії, навчальні посібники, наукові статті. У дисертаційному дослідженні використано фундаментальні праці науковців радянського періоду, зокрема: В.Г. Ампілогової (Ответственность по советскому уголовному праву за преступную халатность, 1954) [3], М.І. Блум (Ответственность за преступную халатность должностных лиц по советскому уголовному праву, 1957) [18]. У цих роботах ознаки службової недбалості розглядалися за радянським кримінальним законодавством.

И.А. Гельфанда (Хозяйственные и должностные преступления в сельском хозяйстве, 1970) [56, с. 123], А.А. Герцензона (История советского уголовного права, 1948) [57, с. 215], Б.В. Здравомислова (Должностные преступления. Понятие и квалификация, 1975) [116, с. 80], В.Ф. Кириченко (Должностные преступления по советскому уголовному праву, 1969) [128, с. 217], В.І. Кузьміна (Уголовно-правовая борьба с халатностью, проявляемой в сфере торговли, 1981) [190], у даному дослідженні належним чином були розкриті ознаки службової недбалості, але стосувалися певної, вузької сфери службової діяльності; М.Д. Лисова (Ответственность должностных лиц по советскому уголовному праву, 1972) [196, с. 120], Ю.Л. Ляпунова (Должностные преступления, 1988) [197, с. 80], В.М. Манохіна (Советская государственная служба, 1966) [202, с. 76], В.Д. Меньшагіна (Советское уголовное право, Часть особенная. 1957) [216, с. 189]. Вказані вище автори займалися дослідженням службових злочинів і у своїх роботах торкалися тематики аналізованого нами злочину; Є.Є. Некрасової (Ответственность за халатное отношение к службе по советскому уголовному праву, 1954) [240], Й.Й. Прапестиса (Уголовно-правовая борьба с халатностью, 1982) [260], А.Б. Сахарова (Ответственность за должностные злоупотребления по советскому уголовному праву, 1956) [291, с. 90], О.Я. Светлова (Ответственность

за должностные преступления, 1976) [292, с. 76], Г.Р. Смолицького (Должностные преступления, 1947) [299, с. 30], А.Н. Трайніна (Должностные и хозяйственные преступления, 1938) [329, с. 71], Б.У. Умалатова (Уголовная ответственность за халатность по советскому уголовному праву (уголовно-правовое и криминологическое исследование), 1976) [365], Б.С. Утевского (Общее учение о должностных преступлениях, 1948) [366, с. 140], І.Г. Філановського (О кодификации главы о должностных преступлениях будущего УК РСФСР, 1957) [373, с. 126-135] та інших. В їхніх працях за радянським законодавством були належним чином досліджені об'єктивні та суб'єктивні ознаки службової недбалості, кваліфікуючі ознаки цього злочину, особливості його кваліфікації. Але вказані вище вчені практично не аналізували дорадянський період розвитку кримінальної відповідальності за службову недбалість та не проводили порівняльно-правовий аналіз зарубіжного законодавства, без чого, на нашу думку, не можна говорити про повне та всебічне дослідження даного питання.

У сучасному, післярадянському, періоді наукові розробки питань кримінальної відповідальності за службові злочини та службову недбалість набули нового змісту та почали здійснюватися за різноманітними напрямками, зокрема, з огляду на історичні, криминологічні та порівняльно-правові аспекти цього злочину. Суттєвий вклад у розвиток сучасних правових поглядів зробили: П.П. Андрушко (Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика, 2006) [4, с. 270], А.Я. Асніс (Уголовная ответственность за служебные преступления в России. Проблемы законодательного закрепления и правоприменения, 2005) [7, с. 150], О.Ф. Бантишев (Злочини у сфері службової діяльності (питання кваліфікації) [10, с. 76], Т.В. Басова (Уголовная ответственность за должностные преступления: проблемы правотворчества и правоприменения в условиях административной реформы Российской Федерации, 2005) [13], А.Г. Безверхов (Должностные (служебные) преступления и проступки, 1995) [16], Б.В. Волженкін (Служебные преступления, 2000) [50, с. 215], М.Ю. Воронін (Уголовно-правовые и криминологические средства борьбы с должностными хищениями, 2000) [52], А.В. Галахова (Превышение власти или

служебных полномочий, 1998) [54, с. 58], В.І. Дінека (Ответственность за должностные преступления по уголовному праву России, 2000) [76, с. 164], В.Г. Задоя (Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК), 2009) [88], І. Зейкан (Визначення поняття посадової особи в кримінальному законодавстві, 2001) [117, с. 58–60], А.К. Квічинія (Проблема ответственности за должностные преступления, 1990) [126, с. 35], О.В. Кришевич (Науково-практичний коментар до розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг» Особливої частини Кримінального кодексу України, 2012) [287, с. 130], Р.Л. Максимович (Поняття службової особи у кримінальному праві України, 2006) [199, с. 95], М.І. Мельник (Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції, 2002) [210], В.Є. Мельникова (Хозяйственно-должностные преступления: Проблемы криминализации и декриминализации, 1993) [215, с. 150], І.Г. Мінакова (Халатность: уголовно-правовые и криминологические аспекты, 2008). У своїй роботі автор доводить, що з об'єктивної сторони службова недбалість може бути вчинена лише шляхом бездіяльності і полягає в неналежному виконанні службових обов'язків, оскільки відмінність між невиконанням та неналежним виконанням полягає лише в ступені невиконання певних обов'язків. Ми, у свою чергу, не підтримуємо цю позицію автора [218], А.В. Савченко (Науково-практичний коментар до розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг» Особливої частини Кримінального кодексу України, 2012) [287, с. 120], Т.І. Слуцька (Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, 2010) [297, с. 40], Е.В. Тарасова (Квалификация преступлений, совершаемых должностными лицами путем использования своего служебного положения, 1999) [315, с. 175], В.Я. Тацій (Кримінальне право України: Особлива частина, 2010) [160, с. 412], Ю.Ю. Тищенко (Халатность: уголовно-правовой и криминологический аспекты, 2012), у вказаній роботі в більшості розглядалися питання кримінологічного характеру у сфері протидії службовій недбалості. Автором встановлені

кримінологічні особливості, що характеризують службову недбалість, а саме: стан та динаміка службової недбалості, ступінь суспільної небезпеки, рівень латентності, особа злочинця тощо. Автором також вироблені заходи профілактики даного злочину. [322], Н.М. Тяжкова (Ответственность за недобросовестное отношение к своим служебным обязанностям, 1992) [335, с. 22–28], М.І. Хавронюк (Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», 2011) [378]. Наприклад, у роботі Є.В. Царьов (Уголовное законодательство об ответственности за халатность: история, современность, перспективы развития, 2009) [396] розглядаються питання щодо виокремлення спеціальних складів службової недбалості, виходячи із об'єктів злочинних посягань за російським законодавством. У своїй роботі автор стверджує, що службова недбалість може бути вчинена як через дію, так і через бездіяльність, в чому ми його підтримуємо. Також автором пропонується встановити критерії матеріальних наслідків у кваліфікованому складі службової недбалості; П.С. Яні (Актуальные проблемы уголовной ответственности за экономические и должностные преступления, 1996) [415, с. 179] та інших. Але більшість зазначених вище робіт, які торкалися питань службової недбалості, досліджувалися російськими вченими за російським законодавством.

За часи незалежності України в наукових працях, які були присвячені службовим злочинам, службова недбалість розглядалась у комплексі з ними та поверхово. Деякі питання службової недбалості були предметом дисертаційного дослідження Т.Є. Дунаєвої (Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості, м. Харків, 2012) [79, с. 20]. Але в цій комплексній роботі головну увагу приділено кримінологічному аспекту цього злочину, винайденню шляхів запобігання даному злочину.

З огляду на багатоаспектність теми, у даних роботах вирішено далеко не всі питання. Велика кількість праць, присвячених цій темі, свідчить не тільки про її актуальність, а й про те, що існує неоднаковість окремих теоретичних позицій в аспекті досліджуваної теми, розбіжність відповідної кримінально-правової термінології, ототожнення службової недбалості із суміжними злочинами тощо. Це

питання ще далеко не вичерпано в теоретичному плані. Із прийняттям нового Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 № 3207-VI; Указу Президента України Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки; постанов Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 № 5, «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 № 15 та інших законодавчих актів України, воно вимагає не тільки подальшого вивчення, але й нових підходів до вирішення.

Тому саме через це виникає необхідність подальшого комплексного дослідження з метою підвищення ефективності застосування кримінально-правових норм, пов'язаних із невиконанням або неналежним виконанням службовими особами своїх службових обов'язків.

Об'єктивно та критично оцінивши стан і сутність наукових розробок щодо питань про кримінальну відповідальність за службову недбалість та зважаючи на праці вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі кримінального права з цього питання, можна перейти до визначення основних напрямів обраного нами дослідження, які могли бути гармонійно реалізовані у тексті нашої дисертації.

Враховуючи викладене, основними напрямками нашого дослідження кримінальної відповідальності за службову недбалість у даній кандидатській дисертації мають бути: 1) теоретико-методологічні передумови здійснення кримінально-правової характеристики, генезис кримінально-правової відповідальності за службову недбалість, зарубіжний досвід кримінально-правової відповідальності за службову недбалість; 2) загальні питання кримінально-правової характеристики службової недбалості, в межах яких мають бути досліджені об'єктивні та суб'єктивні ознаки цього злочину; 3) спеціальні питання кримінально-правової характеристики службової недбалості, в межах яких мають бути досліджені кваліфікуючі ознаки службової недбалості та особливості кваліфікації службової недбалості. Отже, розгляд цих питань буде здійснено у

розділах та підрозділах нашої дисертації.

У методологічному плані проведення дослідження кримінальної відповідальності за службову недбалість, на нашу думку, пов'язане з виваженим вибором відповідних методів наукового пізнання. Методи наукового дослідження становлять собою цілісну систему, зміст якої залежить від відповідних теоретичних підстав, що покладені в основу кожної дисертаційної роботи, а також зумовлені структурою такої роботи та сутністю тих питань, розгляд яких заплановано здійснити у дисертації. Усе це ми намагалися взяти до уваги під час формулювання методологічної бази нашого дослідження. У нашому дослідженні застосовувалися різні загальнонаукові та спеціально-наукові методи, зокрема: *діалектичний*, згідно з яким усі явища (предмети) вивчаються в єдності та суперечності їх протилежностей, забезпечив дослідження кримінально-правових положень про відповідальність за службову недбалість в їх єдності та взаємозв'язку, сприяв формулюванню висновків і пропозицій за темою дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2); *історико-правовий* – використовувався для ретроспективного вивчення кримінально-правової відповідальності за службову недбалість в Україні, факторів, що впливали на її розвиток (підрозділ 1.2). При застосуванні даного методу було досліджено становлення і розвиток кримінального законодавства України з позицій історичної обумовленості та порівняно закономірності кримінального законодавства досліджуваного періоду і сучасності, що дозволило виявити певні тенденції його розвитку; *порівняльно-правовий метод* використовувався при виявленні схожого та відмінного, загального та особливого, позитивного та негативного у кримінальному законодавстві України та іноземних держав, у їх правозастосовній практиці та положеннях доктрини щодо відповідальності за службову недбалість (підрозділ 1.3); *логіко-граматичний* – застосовувався при з'ясуванні змісту та сутності низки ключових кримінально-правових понять і термінів, а також їх тлумаченні, допоміг сконцентруватися на предметі дослідження і відволіктися від несуттєвого, а також завдяки даному методу формувався текст усіх трьох розділів, висновки до всіх розділів та остаточні висновки, які містили всі його надбання та

стали завершальним етапом дослідження (висновки до розділів 1, 2, 3, підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2); *системно-структурний* – дозволив зрозуміти особливості конструювання юридичного складу службової недбалості та проаналізувати його конкретні елементи та ознаки, з'ясувавши їх роль і значення. Саме системний метод зобов'язує проводити дослідження кримінально-правових явищ як цілісної множини, що складається з підсистем і елементів (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2); застосування методу *структурно-функціонального* аналізу дозволило сформулювати уяву про службову недбалість як багатоаспектне, системне явище, що має різноманітні прояви, визначити його соціальну обумовленість, закономірності та тенденції розвитку, вплив на різні соціальні процеси (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.4, 3.1, 3.2.); застосування *соціологічного* методу забезпечило об'єктивність, вираженість і значущість власних конкретно-соціологічних досліджень, які були проведені з метою виявлення соціального змісту та соціальної характеристики службової недбалості щодо можливих форм прояву та виявлення фактів злочину «службова недбалість», що у подальшому було використане під час дослідження (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). У нашому дослідженні за допомогою соціологічного методу, було проанкетовано 300 фахівців, які займаються застосуванням положень кримінального законодавства України в практичній діяльності, що дало змогу з'ясувати думку респондентів щодо кримінально-правової характеристики службової недбалості. Завдяки результатам анкетування були висвітлені та з'ясовані деякі питання, що досліджувалися в дисертації; широкого застосування отримав *формально-логічний* метод, за допомогою якого здійснено наукову обробку правового матеріалу: показано місце аналізованих кримінально-правових норм у їх системі, досліджено передумови та підстави їх прийняття; *статистичний* метод полягає у використанні статистичних даних щодо кількості зареєстрованих, розкритих та закритих кримінальних справ за ознаками злочину, склад якого передбачений в диспозиції ст. 367 КК України (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). За допомогою цього методу було проаналізовано та узагальнено результати статистичних даних, наданих МВС України щодо злочинів у сфері службової діяльності, у т.ч. за службову недбалість

ст. 367 КК України протягом 2002 – 2012 рр., що надало змогу проаналізувати динаміку досліджуваного злочину, та визначити його місце серед інших службових злочинів; *метод моделювання* вплинув на формулювання проектів змін і доповнень до чинного КК України та пропозицій щодо удосконалення правозастосовної практики (висновки до розділів і загальні висновки).

Таким чином, проведене нами дослідження стану наукових розробок щодо службової недбалості та теоретико-методологічних передумов здійснення кримінально-правової характеристики службової недбалості виявилось необхідним первинним кроком у подальших науково-прикладних розробках даного дисертаційного дослідження. Встановлення теоретико-методологічних передумов визначило специфіку та генеральну стратегію нашого дослідження, спрямувало на правильне та послідовне застосування обраної методологічної бази та забезпечило комплексність і системність усього дисертаційного дослідження.

1.2. Генезис кримінально-правової відповідальності за службову недбалість в Україні

Зі становленням держави виникає необхідність в її управлінні. Виконання функцій управління покладаються на державну службу і на державних службовців. Але, як і в багатьох інших суспільних відносинах, поряд з утворенням державної служби з'являються і службові злочини. Саме тому виникає необхідність виконання службовими особами належним чином обов'язків, які були встановлені та покладені на них державою.

Дослідженням кримінального законодавства про відповідальність за службову недбалість займалося багато вчених (наприклад М.І. Блум, М.Д. Лисов, О.Я. Свєтлов та ін.) їх розробки та пропозиції, становлять значний інтерес для науковців [18, с. 166–172; 196, с. 17–27; 291, с.93–94].

Але той факт, що зазначені науковці практично не аналізували дорадянський період розвитку кримінального законодавства та оминали увагою питання про

покарання за службову недбалість, викликає потребу продовжити і розвинути дослідження за відповідним напрямом. Отже, наша мета заповнити прогалини у висвітленні змісту даних положень у науці кримінального права України.

Значення історично-порівняльного аналізу кримінально-правових джерел полягає у виявленні тенденцій еволюції кримінально-правової думки, які дозволяють відносно достовірно прогнозувати подальший розвиток даної галузі права [194, с. 16].

Для більш ґрунтовного аналізу даного питання необхідно провести періодизацію розвитку кримінального законодавства.

На даний час науковцями пропонуються різні критерії періодизації та різні історичні періоди розвитку кримінального законодавства. Одні вчені пропонували зосереджуватися на «радянському» періоді розвитку кримінального права, наприклад Н.А. Лопашенко та ін. [359, с. 47–48], інші, наприклад І.С. Аліхаджієва, Т.Г. Даурова, О.А. Лиценбергер, Н.Ф. Кузнецова та ін. орієнтувалися на «російське» кримінальне законодавство [2, с. 5; 193 с. 19–20].

Наприклад, А.В. Наумов пропонував розділити історичні періоди розвитку державного устрою на три частини: дорадянський період; радянський період; післярадянський період [238, с. 60].

Щодо розвитку кримінального законодавства в Україні, то на сьогодні серед науковців також не існує єдиної думки стосовно даного питання. Наприклад Кісілюк Є.М., який досліджував кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917 – 1921 рр.), зазначає, що право не має своєї власної історії, незалежної від історії цивільного суспільства, воно не може бути відірваним від реальних суспільних процесів. Зміни соціально-політичних умов у суспільстві тягнуть за собою часткове або повне оновлення правових норм [130, с. 129].

Наприклад, П.Л. Фріс виділяє такі періоди історії кримінального законодавства України: 1) феодальної роздробленості (IX – середина XI ст.); 2) козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.); 3) творення української незалежної держави (1917 – 1922 рр.); 4) кримінального законодавства Української РСР (1917 – 1991 рр.); 5) кримінального законодавства незалежної

України до ухвалення Кримінального кодексу (1991 – 2001 рр.); 6) сучасний – після прийняття першого національного Кримінального кодексу (з 5 квітня 2001 р. і до тепер) [375, с. 67–68]. А вже А.В. Савченко зазначає про наступний поділ кримінального законодавства: 1) Київської Русі та земель, що утворилися після феодалної роздробленості (IX – початок XIII ст.); 2) Галицького-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та під час перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.); 3) козацької держави та під час перебування України у складі Австро-Угорської й Російської імперій (друга половина XVII ст. – початок XX ст. [285, с. 42].

Ми, у свою чергу (в контексті нашого дослідження), ні в якому разі не зменшуючи наукову цінність наведених вище класифікацій, все ж таки орієнтуємось на запропоновану періодизацію розвитку кримінального законодавства А.В. Наумовим, а саме: дорядянський період (перша половина XIII ст. – 1917 р.); радянський період ідеологізації кримінальної відповідальності за службову недбалість (1917 – 2001 рр.); післярадянський період кримінальної відповідальності за службову недбалість (2001 р. і дотепер). Виходячи із запропонованої періодизації, проведемо ретроспективний аналіз норм кримінального законодавства про відповідальність за службову недбалість [238, с. 60].

У короткі часи самостійності чинним кримінальним законодавством були звичаєве право, «Руська Правда», гетьманські універсали, договірні статті, акти військової канцелярії, тощо [75, с. 14–15]. Але поряд із цими законодавчими актами широко застосовувалися нормативно-правові акти тих державних утворень, під владою яких перебувала Україна (Польща, Литва, Російська імперія). У своїй більшості дані нормативні акти використовувались повністю або частково, якщо не суперечили проголошеним на період незалежності законам, постановам, наказам або не були скасовані або змінені діючою владою¹.

Отже, розпочнемо наше дослідження з дорядянського періоду. За часів «Руської Правди», її ще називають збіркою стародавнього руського права, яка була

¹ Наприклад: Закон Української Центральної Ради від 25 листопада 1917 р. в якому зазначено, що «всі закони і постанови, які мали силу на території Української Народної республіки до 27 жовтня 1917 року, оскільки їх не змінено і не скасовано Універсалами, законами і постановами Української Центральної ради, мають силу і на далі, як і закони і постанови Української Народної Республіки» [114].

складена в Київській державі у XI–XII ст., існувало лише два види злочинів: проти особи та майнові злочини. «Руська Правда» не мала ні державних, ні службових, ні інших видів злочинів, також в ній ще не було закріплено поняття умислу та необережності. Але разом із тим, у деяких приписах знаходимо вказівки на осіб, котрі мали певні адміністративно-публічні функції, і за сучасних умов, можливо було б їх визнати службовими особами. Наприклад, таким особами були мечники – княжі слуги, які несли судові обов’язки (ст. 41 Короткої Руської Правди), вірники – княжі збирачі віри – грошової пені, яка стягувалась зі злочинця (ст. 42) [227, с.90]. Поширена Руська Правда у ст. 108 визначала таку службову особу як посадник (посадовець, який мав найвищу владу в місті та замінював князя) [407, с. 1847–1848]. Але у жодній із редакцій Руської Правди не визначена відповідальність цих осіб. Проте відсутність норм про відповідальність не означає, що правопорушень зовсім не було зі сторони службових осіб. Дані особи спричиняли шкоду або створювали загрозу спричинення такої шкоди певним цінностям, відносинам, які склалися у суспільстві, порядку здійснення певних дій. Відсутність нормативного закріплення їх відповідальності ще можна пояснити тим, що самосвідомість та навіть високий рівень освіченості не дозволяв осмислити можливість такого законодавчого закріплення.

Однак, незважаючи на це, «Руська Правда» була основним джерелом пізнання суспільного ладу, держави і права Київської Русі, мала величезне значення для подальшого розвитку права [115, с. 31; 278, с. 235].

Фактично з моменту державотворення законодавець передбачав відповідальність за неналежне виконання службовими особами своїх службових обов’язків. За Магдебурзьким правом (1224 р.), наприклад, шиффени (особи, які виконували функції присяжних, судові функції та здійснювали за розпорядженням архієпископа адміністративні повноваження) «свої повноваження виконували пожиттєво, за винятком неналежного виконання своїх обов’язків. До неналежного виконання належала втрата кваліфікації через багаторазове скасування судових рішень і порушення присяги» [132, с. 124]. У XVIII ст. в містах України за Магдебурзьким правом найважливішою посадою серед допоміжного апарату

органів міського самоврядування була посада писаря міської ради або нотаріуса. Займання цієї посади потребувало знання мов, а також основ права, а зазначені особи несли юридичну відповідальність. Але в багатьох випадках ці посади обіймали малограмотні, безвідповідальні особи, що дуже часто призводило до недбалості. Покаранням за таке недбальство могло бути звільнення з посади, позбавлення громадянства, застосування певних видів покарань [132, с. 158].

На відміну від Псковської Судної Грамоти (1467 р.), де вже, наприклад, зазначаються обов'язки суддів. Ст. 3 Псковської Судної Грамоти зазначає, що «посадник має вести суд справедливо, згідно з присягою, не засуджувати невинного, не судити з помсти», але покарання були символічними: «якщо князь або посадники ведуть суд не за присягою, та судять не за законом, то суддею їм буде Бог на другому пришестві» [205, с. 125]. Таким чином, обов'язки щодо належного виконання своїх повноважень встановлюються під час феодального роздроблення.

Наступним правовим документом виступає Судебник 1497 року, в якому відсутні покарання за вчинення злочинів так званими службовими особами. Їх законодавець ділить на три категорії: бояри, окольничі, дяки, так як на вказаних осіб певним чином були покладені обов'язки з виконання своїх повноважень. Ст. 1 Судебника передбачає, що «судити, боярам та окольничим. А на суді бути у бояр та окольничих дяком». Судебник 1497 року мав на меті забезпечити необхідне для правлячого класу посилення ролі суду, передбачаючи відповідальність посадових осіб за порушення встановленого порядку судочинства. Згідно зі ст. 19 «Про неправий суд», розгляд справи із порушеннями встановлених правил тягнуло за собою недійсність судового вироку по даній справі. Суддя, який був винним у розгляді справи «не по суду», зобов'язаний виплатити сторонам понесені ними витрати. Також Судебник забороняв давати судді хабарі та отримувати їх суддями (ст. 33, 34) [406, с. 65]. Вже при розгляді перших нормативних документів видно, що службові злочини беруть свій початок з діяльності судів, оскільки саме судді були першими службовими особами. Поступово вони переходили і на інші сфери державної діяльності.

Наступним за хронологією правовим документом виступає Статут Великого князівства Литовського 1529 року [309, с. 76]. Він за своїм змістом в частині службових злочинів схожий на Судебник 1497 року. У Статуті Великого князівства Литовського в шостому розділі «Про суддів» знаходиться ст. 1 «Щоб судили за законами, а якщо б суддя судив інакше, повинен бути покараний» [309, с. 95]. У ній визначено ширше коло посадових осіб – це насамперед «старости, маршалок земський та маршалок двірний». Статут головним чином також стосується суддів та їх службової діяльності. «Не повинні виконувати свої обов'язки, та судити підданих не інакше, а тільки по встановленим законам Великого князівства». «Якщо було встановлено, що суддя виніс вирок не за законами і що від цього сторона зазнала шкоди, то той, хто виніс вирок без дотримання закону, повинен відшкодувати нанесену шкоду, а вирок того суду анулюється» [309, с. 127]. Покарання за Литовським статутом також було формальним, полягало в виплаті заподіяної шкоди потерпілому або анулюванні вироку.

Розглянемо наступний, не менш важливий законодавчий акт – Судебник 1550 року [280, с. 97]. На той час порядок судочинства в кримінальних справах залежав від сутності злочину та покарання за нього. У Судебнику вперше з'являється чіткий розподіл на злочини умисні та необережні, встановлюється відповідальність за умисне діяння. Також уперше вказується на необережну форму вини при вчиненні службових злочинів. В главі II Судебника «Злочини та покарання» міститься розділ 8 «Злочини проти служби». В ст. 4, наприклад, йдеться: «Коли дяк список складе або справу запише не по суду, не так, як на суді було, без боярського чи дворецького, чи казначеєвого відома, та виявиться, те правдою, що він за це посул отримав, за це взяти його перед боярином та вкинути до в'язниці». Також, крім умисного, виділяють ще й необережне діяння: ст. 2 Судебника «Якщо боярин, дворецький, казначей чи дяк звинуватили кого не по ділу, але «без всілякої хитрості», або список підпише та правову грамоту дасть, то не підлягають за те відповідальності, але суд починається з голови» [280, с. 103].

Саме в Судебнику 1550 року вперше було сформовано поняття службового

злочину (злочину по службі). Зазвичай до них відносились: прийняття неправомірних рішень, створення умов для винесення неправомірних рішень, посередництво у хабарництві, стягнення недозволених податків або дозволених, але у великих розмірах, а також отримання хабара. Це стосувалося як вищих службових осіб, так і звичайних (місцеві судді та земські дяки, дяки, недільники, губні старости, улюблені судді). Ст. 71 «Губним монастирським прикажчикам, за недбалість відносно пошуку крадіїв та розбійників в монастирських селищах, погрожували смертною карою». Губні старости – особи, які розшукували крадіїв та розбійників, брали участь в їх осудженні та страті, а також іноді виносили вирoki. ««Улюблені судді», якщо вони судили не прямо, другу в суді допомагали, а ворогові мстилися, брали посули (хабарі) та побори, чинили образу та насилля, та якщо через їх хитрість або недбалість вчинилося будь яке лихе діло, то вони піддавались смертній карі» [280, с. 107]. Цей законодавчий акт не обмежувався лише формальними покараннями, відміною судового рішення. Тут вже вводиться персональна відповідальність кожного службовця: як майнова (відшкодування шкоди потерпілому), так і кримінальна – смертна кара та «пеня» (штраф) кримінальні покарання для вищих посадових осіб.

Перші спроби узагальнити правові норми щодо відповідальності державних службовців були зроблені за правління Петра I. Про службову недбалість зазначалося або в окремих статтях нормативно-правових документів, або в указах чи положеннях, які повністю стосувались даного правопорушення².

Ще одним важливим для розвитку кримінального законодавства України був такий нормативний документ як «Права за якими судиться малоросійський народ» 1734 року [259, с. 312]. Його розділи 7, 8, 9 присвячені судоустрою та процесуальному праву. Незважаючи на певне виокремлення цієї галузі права, вона ще не знає поділу на процес кримінальний та цивільний. Розділ 7 має назву «О судах, суддях та інших персонах що до суду відносяться та про зміст правного порядку у справах судових» [259, с. 278]. У цьому розділі визначаються основні права, обов'язки та відповідальність суддів та інших осіб, які відносяться до суду.

² Укази «Про не зволікання та правильне вирішення справ» (1719 р.); «Про швидке вирішення справ» (1720 р.).

Заступаючи на службу, судді та інші службові особи мали проголошувати присягу, що і визначала обов'язки цих службовців. Наприклад писарі, окрім виконання своїх обов'язків, мали доглядати за працею канцеляристів. За артикулом 6 п. 8 «не мають писарі та канцеляристи ніяких хабарів у судимих сторін вимагати, декрети та інші всякі судові справ, вести їх правильно, не вводити в тяганину, та уповільнювати, що своїми утриманнями призводить до збитків. А якщо за своїми обов'язками писарі у належний час не відправили документи, укази, декрети...караються штрафом – за кожний день по 10 копійок, або арештом» [259, с. 282]. Також за свою недбалість - «нерадение» - відповідали повірені особи, якщо вони ненавмисно не помітили деякі деталі важливі для суду (артикул 9 п. 2 п.3). У цьому кодексі також в якості службових осіб переважають працівники суду [259].

Законодавче регулювання відповідальності державних службовців стало предметом особливої уваги на початку XIX ст. Про це свідчить, наприклад, той факт, наскільки важливою для здійснення загальної політики була діяльність місцевих керівників та дотримання ними норм закону. Це впливає із появи «Загального наказу цивільним губернаторам» від 03.06.1837, в якому зазначаються, наприклад, такі положення: а) невиконання або неточне виконання царських наказів, розпоряджень Сенату через халатність; б) незаконні відкриття або припинення слідчих справ через власне «свавілля» [278, с. 128].

Безліч нормативних актів містили норми щодо відповідальності державних службовців, а поряд із загальнообов'язковими законодавчими актами існували та були обов'язковими до виконання акти підприємств, міністерств, установ, в яких працювали службовці, і в яких конкретно до їх повноважень були прописані обов'язки. Тому виникла потреба конкретизувати норми різних законодавчих нормативних актів. Унаслідок таких намагань з'являється «Уложення про Покарання Кримінальні та Виправні» 1845 року [364, с. 14]. Воно вперше включило у вигляді першого розділу в склад документу Загальну частину, а всі злочини та проступки поділялися на умисні та необережні (ст. 5). Також було визначено та класифіковано поняття проступків по службі та визначено відповідальність за них у вигляді покарань або стягнень за правопорушення,

пов'язані із несенням державної служби. Але в той же час не було проведено розмежування між службовими злочинами та дисциплінарними проступками. На необережний характер злочину вказують вживання в Уложенні таких слів, як злочини вчинені «з необережності», «ліності», «повільності», «недбальства», «необачності». Містяться ці поняття у спеціально передбаченому розділі V «Про злочини і провини на службі державній та громадській». У главі X «Про повільність, недбальство та невиконання встановленого порядку на посаді» під недбальством згідно зі ст. 441 даного Укладення розумілися «втрати чи помилки, які виникають від недостатньої уваги та від недбалості посадової особи при виконанні обов'язків служби» [364, с. 164]. До того ж, не обов'язковою була наявність низки упущень і постійної неуважності до своїх обов'язків, достатньо було одноразового порушення службової дисципліни. Водночас надлишкові і недоречні дії, які не порушили службових обов'язків, не підлягали кваліфікації за ст. 441. Також, якщо яка-небудь помилка у справах чи іншого роду шкода виникали у результаті нещасного випадку або ж були спричинені перевтомою винного, вони не підлягали кримінальному покаранню [279, с. 400]. Але якщо посадовці неодноразово порушували дисципліну та мали упущення по службі, то вони каралися доганою із занесенням відомостей у послужний лист, переміщенням по посаді із вищої на нижчу або відрахуванням із строку служби певного часу. За ст. 442 «у випадку важливих зі сторони службовця втрат та коли від недбальства його чи повільності у відправленні посади сталися наявні безпорядки чи запущення у справах, керівництво може без попередження, одразу піддати його суду, а суд у свою чергу винести догану, відсторонити від посади» [279, с. 220]. Але в даному законі не було навіть приблизного переліку тих важливих зі сторони службовця втрат, за якими відповідальність наставала не за ст. 441, а за ст. 442. Можна зробити висновок, що ст. 442 містила в якійсь мірі кваліфікуючий склад, тобто застосовувалась, коли недбалість приводила до людських жертв або інших тяжких наслідків. З суб'єктивної сторони даний злочин характеризувався необережністю як до діяння, так і до наслідків. Саме завдяки суб'єктивній стороні даний злочин відрізнявся від бездіяльності влади та перевищення влади [279, с. 401].

Даний закон визначав й інші види недбалості, такі, наприклад, як: недбале зберігання ввіреного майна (ст. 380); втрата з необережності пакетів із грошима, документів поштовими службовцями (ст. 381); невиконання наказів, пропозицій керівництва, які були вчинені з необережності та не потягнули за собою тяжких наслідків (ст. 359–360).

У главі XI зазначалися спеціальні службові злочини, які мали суворо визначений порядок, так як в них вказувався не тільки рід служби а й певні порушення закону.

На даному етапі мова вже йде не про відповідальність лише суддів, а саме про посадові злочини. Посадовці були представниками держави, здійснювали її політику, тому ставлення до них було з особливими вимогами, а покарання за їх неправомірні дії призначалися більш суворі. Можна зробити висновок, що в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року були визначені базові поняття про відповідальність та кваліфікуючі ознаки службової недбалості у сучасному розумінні [279, с. 213].

Підводячи підсумок, хотілося б відмітити, що «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1885 року не зазнало значних змін. Змінюються статті, відповідальність за «повільність та недбальство» настає за ст. 410 та 411. Кваліфікуючими ознаками були не наслідки, що настали, а саме важливість службового недбальства. Воно полягало, головним чином, у тих властивостях службових дій та упущень, які передбачили недбальство, а не у вказаних наслідках. Головною ознакою та вимогою було те, що посадові повноваження повинні бути надані законом або розпорядженням керівництва. Тобто, для того щоб злочин був визнаний службовим, необхідно щоб діяння потягло за собою порушення тих обов'язків, які покладені на винного службою. Із цього випливає, що службовий злочин «може бути вчинений тільки чиновником або іншою службовою особою» [279, с. 215].

У 1903 році було прийнято Кримінальне уложення. Воно не внесло значних змін у розвиток кримінального законодавства стосовно службових злочинів та певним чином повторювало положення Уложення про покарання кримінальні та

виправні 1845 року. Але в ньому вже нормативно закріплюється визначення поняття службової особи. У ст. 636 зазначено, що «службовцем визнається будь-яка особа, яка несе обов'язки чи виконує тимчасове доручення по службі державній чи суспільній в якості посадової особи чи поліцейського, чи іншого охоронця або службовця, чи особи сільського або міського управління» [204, с. 141].

У даному законодавчому акті до службових злочинів відносилися діяння двох видів: одні полягали у невчиненні службовою особою таких дій, які вона зобов'язана була вчинити; іншими були порушення правил служби активними діями. У цьому Уложенні містилося посилення тільки на бездіяльність влади, яка у свою чергу, поділяється на умисну і необережну. Зокрема, у ст. 639 йшлося про те, що «службовець зобов'язаний законом чи покладеним на нього дорученням чи властивістю служби попередити чи припинити шкоду, яка загрожує порядку управління чи державному, громадському чи приватному інтересу. Винний у невжитті всупереч своєму службовому обов'язку заходів чи в не вчиненні дій, якими така шкода могла бути попереджена чи припинена, за таку бездіяльність влади, якщо вона вчинена умисно чи якщо вона вчинена з необережності і це заподіяло істотну шкоду для порядку управління чи для державного, громадського чи приватного інтересу підлягає арешту».

Усі необережні злочини, які пов'язані із виконанням службових обов'язків, знаходились у главі 37 «Про злочинні діяння по службі державній та суспільній». Наприклад, ст. 649 встановлювала відповідальність службових осіб за незаконне позбавлення волі у зв'язку з незнанням своїх обов'язків або внаслідок необережності. Загальне визначення необережної вини містилося в ст. 48 даного документу, де передбачалось, що «злочинне діяння вважається необережним не лише коли винний його не передбачав, хоча міг чи повинен був його передбачити, але також і тоді, коли він хоча і передбачав настання наслідків, але легковажно розраховував такі наслідки відвернути» [277, с. 285]. В Уложенні були введені в дію: ст. 643, яка передбачала відповідальність за невжиття дій, направлених на попередження і припинення злочинів; ст. 644 – за недонесення керівництву про вчинення тяжкого злочину, ст. 645 – за невжиття заходів до затримання

підозрюваного; ст. 652 – за недбалий нагляд за арештантом, що потягнуло за собою його втечу; ст. 654 – за втрату, викрадення або знищення секретних документів, вчинене з необережності, тощо. Проте у всіх цих статтях тільки повторюються у деталях загальні положення [361, с. 41]. У Кримінальному уложенні 1903 року наслідки, що настали від злочинів, суб'єктом яких виступали службовці, вже були обов'язковими, визначалися вони як «важлива шкода для порядку управління чи для державного, суспільного чи приватного інтересу».

За період функціонування державної служби Російської імперії на українських землях був накопичений певний досвід відповідальності посадовців та чиновників за службу на займаних посадах, який був узагальнений у великій кількості законів, статутів, положень та інших документів. Отже, у дорадянський період була створена система нормативно-правових документів, яка забезпечувала юридичну відповідальність посадовців за неправомірні дії. Розробка цих законодавчих документів та ознайомлення кожного чиновника із системою стягнень і покарань мали суттєве значення, підвищували відповідальність при виконанні державними службовцями своїх повноважень [396, с. 27].

Тепер перейдемо до розгляду кримінального законодавства радянського періоду. Особливістю цього періоду є те, що після встановлення радянської влади поступово скасовується все дореволюційне законодавство. Кримінально-правові документи або повністю скасовуються, або частково використовуються новою владою. Створюються нові держави (у період Української Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, український народ робив спроби розбудувати власну Українську незалежну державу (1917 – 1921 рр.)). На той час кримінальне законодавство України не було кодифікованим. Джерелами кримінального права були різноманітні постанови, декрети, а також звернення правлячої влади до народу, інструкції та судова практика. У цих нормативно-правових актах не містилися ані визначення та поняття службових злочинів, ні окремих складів злочинів; вони використовувались лише як тимчасові положення. Але головні ознаки, які визначали службову недбалість службових осіб, відобразились у даних документах. Питанню службових злочинів, радянською владою приділялася

значна увага, на що вказує значна кількість нормативних документів.

Вперше поняття службових злочинів чітко було згадано в інструкції декрету РНК від 24.11.1917 «Про суд», в якому було віднесено до компетенції робітничих та селянських революційних трибуналів справи про службові зловживання та саботаж [220, с. 50]. А поняття службової особи, головні ознаки складу злочину та кваліфікуючі ознаки службового злочину того часу тлумачить декрет РНК від 18.05.1918 «Про хабарництво», в якому службовими особами визнавалися «посадові особи радянського правління, члени фабрично-заводських комітетів, будинкових комітетів, правлінь кооперативів та професійних союзів або службовці в них». Нормативний документ розмежовував поняття посадових осіб та інших службовців, що і на даний час зберегло своє принципове значення. Поняття посадових осіб впливало із посад, які займали службовці, та залежало від виконання ними своїх обов'язків.

Таким чином, із початком існування радянської влади було видано значну кількість правових актів, які регулювали та були направлені на боротьбу із службовими злочинами, про що, наприклад, свідчить Постанова Надзвичайного Загальноросійського З'їзду Рад від 08.11.1918 «Про точне виконання законів», де зазначалося, що всі посадові особи закликалися до обов'язкового виконання постанов, розпоряджень та законів, виданих радянською владою.

У цих актах ще не було точного формулювання ознак окремих службових злочинів, не у всіх них містилися покарання за ці злочини, але однозначно вбачалися наміри радянської влади зміцнювати державний апарат шляхом жорсткого контролю над посадовими особами та боротьби зі службовими злочинами [220, с. 189].

Постанови, декрети та інші правові акти, в яких передбачалась відповідальність за службову недбалість та недбале ставлення до служби, розділялися в залежності від тих благ та галузей державного управління, які охоронялися даними службовими особами. Особливу небезпеку на той час несли злочини, які вчинювались в сфері господарювання, та військові злочини. На боротьбу з ними були направлені декрети та постанови РНК, що встановлювали

кримінальну відповідальність службових осіб, наприклад, за неприйняття відповідних заходів із попередження розкрадання [74], за недбале зберігання та недостатній контроль за правильним використанням посівного матеріалу та ставлення до роботи та своїх обов'язків. Також кримінальна відповідальність службових осіб наставала за гальмування та порушення чіткої організації продовольчої роботи. В п. «г» ст. 4 Постанови Народного комісаріату юстиції від 26.02.1921 до числа тяжких злочинів, які обов'язково направлялися до революційних трибуналів, були віднесені злочини, що стосувались «злочинного недбальства та неналежного господарювання, що потягнуло за собою пошкодження або знищення значної кількості заготовчих продуктів».

У Постанові РНК від 22.07.1921 «Про заходи боротьби із службовими злочинами» було визнано необхідним зобов'язати всі судові і адміністративні установи УСРР застосовувати посилену караність аж до застосування в особливо важливих випадках вищої міри покарання за бездіяльність влади, яка викликала розлад діяльності радянського апарату [220, с. 291–293].

Що стосується радянського періоду, то вже у перших нормативних актах радянської влади до прийняття КК передбачалась кримінальна відповідальність за недбале ставлення до служби, хоча єдиного складу злочину, який би передбачав відповідальність за службову недбалість, не було.

Законодавчим актом, який вперше кодифікував українське кримінальне законодавство, був КК УСРР від 23.08.1922. Всі службові злочини знаходилися в главі II Особливої частини КК. За значущістю вони знаходились на другому місці після злочинів проти держави, з чого можна зробити висновок, що вони становили значну небезпеку. Окремі види спеціальних службових злочинів та злочини з використанням службового становища були також передбачені і в інших главах даного кодексу [354, с. 50].

Згідно з примітками до ст. 105 КК УСРР 1922 року під службовими особами розумілися «особи, що займають постійні чи тимчасові посади або ті що відправляють постійно або тимчасово функції в будь якій державній установі, підприємстві чи організації, об'єднанні, члени яких за законом мають певні права,

обов'язки та повноваження при виконанні господарських, адміністративних, судових, просвітницьких та інших загальнодержавних задач». У даному понятті розкривалося не лише визначення службової особи, а й уточнювалось, що ними можуть бути як постійні, так і тимчасові робітники відповідних органів.

Вперше у КК УСРР 1922 року отримало своє офіційне закріплення таке поняття як «недбалість». Воно містилося в ст. 108 КК та означало «недбале ставлення до служби – неухвалне, недбале чи явно недоброякісне ставлення до покладених по службі обов'язків, що потягнули за собою тяганину, повільність у впровадженні справ, безвідповідальність у діловодстві та звітності та інші упущення в службі». Покарання згідно санкції даної статті наставало у вигляді позбавлення волі або примусових робіт на строк до одного року, чи звільнення з посади за менш небезпечний вид недбалості. А якщо ті самі дії тягнули за собою настання тяжких наслідків, то каралися позбавленням волі на строк не нижче одного року з суворою ізоляцією.

Завдяки даному визначенню законодавець розділяє злочини за формою вини. Відтепер службові злочини можуть бути вчинені як умисно, так і з необережності, хоча щодо службової недбалості, то і вона може бути вчинена як з умислом, так і без такого. У деяких випадках злочин, передбачений ст. 108 КК, міг бути схожим на бездіяльність влади ст. 107, але відрізнявся від останнього тим, що полягав не в утриманні від виконання службовою особою своїх обов'язків, а в недбалому ставленні до них та їх виконанні. Діяння, які могли визнаватись як службова недбалість, містилися у значних нормативних документах, що діяли на той час (декретах, циркулярах) насамперед – це повільність у виконанні справ, недбалість при зберіганні та реєстрації документів, недостатній нагляд за підлеглими, повільність при донесенні керівництву, безлад у виробництві та звітності.

Також службові злочини за КК УСРР 1922 року мали кваліфікуючі обставини. Згідно зі ст. 110 КК «Зловживання владою, перевищення влади, бездіяльність та недбале відношення до службових обов'язків, у результаті яких настав повний розвал у діяльності керівних, центральних та місцевих апаратів управління або також господарських державних апаратів виробництва,

постачання...» такі діяння каралися ізолюванням на 3 роки, а якщо були особливо обтяжуючі обставини – то тягнули за собою найвищу міру покарання (смертна кара) [338, с. 152].

Ряд обставин спричинив прийняття в 1927 році нового кримінального законодавства, яке знайшло своє відображення в КК УСРР 1927 року. Службові злочини вже закріплені в главі III КК «Посадові (службові) злочини». Ст. 97 містить у собі визначення службових осіб: такими визнавалися «особи, які займають постійно чи тимчасово посади в державній установі, підприємстві, або товаристві з виключною або переважною участю державного капіталу, а також організації чи об'єднанні, на які законом покладені певні обов'язки, права та повноваження по здійсненню господарських, адміністративних, професійних та інших загальнодержавних ознак». У даний кодекс було внесено поняття «виконання професійних задач», що значно розширило коло осіб, які могли визнаватися службовими. Згідно даного визначення будь-який службовець, незалежно від значущості своєї посади, визнавався службовою особою.

Щодо визначення службової недбалості, то воно містилося в ст. 99 КК, яка мала назву «Бездіяльність влади», тобто «невиконання посадовою особою дій, які вона мала виконати обов'язково по службі, за наявності ознак, передбачених ст. 97, тобто недбале чи недобросовісне ставлення до покладених по службі обов'язків, що потягнули за собою тяганину, повільність у виробництві справ та звітності, інші упущення по службі, за наявності тих самих ознак» [69, с. 40].

З 1.07.1927 вводиться в дію новий КК УРСР. Статті, що передбачали кримінальну відповідальність за посадові злочини, містилися в главі 3 КК. Так само як і за КК РФСР халатність як окрема стаття перестала існувати, адже її було об'єднано зі ст. 99 «бездіяльність влади». Відповідно до ст. 99 КК УСРР 1927 року за бездіяльність влади, тобто у разі невиконання службовою особою дій, які вона з обов'язків своєї служби повинна була виконувати, за наявності ознак, передбачених у ст. 97, а також за неуважне ставлення до служби, тобто за недбайливе або несумлінне ставлення до покладених службою обов'язків, за наявності тих самих ознак каралося позбавленням волі на строк до трьох років або

виправно-трудовими роботами. У ст. 97 передбачалася відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, тобто за такі дії службової особи, які вона могла вчинити лише завдяки своєму службовому становищу та які, не будучи викликані службовою потребою, мали своїм наслідком явне порушення правильної роботи установи чи підприємства або завдали їм майнової втрати, або спричинили порушення громадського порядку чи охоронюваних законом прав та інтересів окремих громадян, якщо ці дії службова а вчинювала систематично або з міркувань корисливої чи іншої зацікавленості, або коли вони спричинили, чи завідомо для службової особи загрожували спричинити тяжкі наслідки [174, с. 31].

Також у примітці до ст. 97 КК УСРР закріплено більш широке, але ще менш конкретне визначення службової особи: ними вважалися «особи, які займають постійні чи тимчасові посади або виконують постійно чи тимчасово ті чи інші обов'язки у будь-якій державній установі, державному підприємстві чи товаристві, в кооперативній, господарській організації громадського характеру, а також в організації чи об'єднанні, що за законом має певні права, обов'язки чи повноваження для здійснення господарських, адміністративних, судових, освітніх та інших завдань публічно-правового характеру, а також окремі члени таких організацій, якщо їм надані права, обов'язки чи повноваження для здійснення зазначених завдань публічно правового характеру» [174, с. 31]. Дане визначення службової особи вказує на те, що співробітник будь-якої державної організації, підприємства, установи виступає службовою особою незалежно від характеру виконуваної роботи та покладених на особу повноважень.

Тобто аналізований нами нормативний акт у порівнянні із попереднім КК УСРР 1922 року, по-перше, звів в одній статті два схожих склади злочину: бездіяльність на недбалість. Різниця між цими діяннями полягала в тому, що недбалість вчинялась з необережності, бездіяльність – умисно. По-друге, збільшилась міра покарання за недбалість з одного до трьох років. По-третє, законодавець повернувся до початкового формулювання недбалого ставлення до служби, але обов'язковими ознаками недбалості в КК 1927 року, як і за КК 1922 року, залишилися «систематичність злочинної поведінки або спричинення таких

наслідків, як «порушення правильної роботи підприємства, установи, спричинення йому майнової шкоди, порушення суспільного порядку чи охоронюваних законом прав та інтересів громадян», а також можливість спричинення тяжких наслідків. Як зазначав П.П. Михайленко, значно ширшим стало визначення поняття посадової особи, що допомогло усунути більшість недоліків, які допускалися в судовій практиці при використанні КК УСРР 1922 року [220, с. 31].

За часи Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.) службовим злочинам приділялась значна увага, оскільки посилювалась відповідальність службових осіб. Особливо це стосувалося сфер життя, які були незамінними під час воєнного стану, а саме: транспортних перевезень, забезпечення харчовими продуктами, догляд за свійським тваринами тощо. Узагалі, у даний період акцент робився на посиленні покарання за злочини у сфері службової діяльності, у тому числі службової недбалості. Це призводить до створення безлічі документів та наказів, які регулюють правовідносини у даній сфері життєдіяльності, а також, як і в довоєнний час, сприяє створенню нових, дрібних складів службової недбалості³.

Згодом, після закінчення Великої Вітчизняної війни, кримінальне законодавство потребувало певних змін та уточнень, пом'якшення для деяких окремих посадових, побутових, господарських видів злочинів та заміни їх заходами дисциплінарного та адміністративного характеру. КК УСРР 1927 діяв впродовж майже тридцяти трьох років. Тому враховуючи усі зміни, пропозиції та вказівки для розробки нових КК, враховуючи загальносоюзні процеси, Президія ВР УРСР 14.05.1956 прийняла постанову «Про перегляд кодексів та законів УРСР». Згодом було прийнято Закон СРСР від 11.02.1957, яким віднесено до відання союзних республік встановлення законодавства про їх судоустрій, прийняття цивільного, кримінального і процесуального кодексів. З урахуванням вищевказаного акту в 1958 році приймається Закон «Про затвердження Основ Кримінального законодавства СРСР і союзних республік [91]. А вже 28.12.1960 затверджується КК УРСР. Службові злочини тепер закріплювалися в розділі VII

³ Так наприклад Наказ Президіуму Верховної Ради СРСР від 2 травня 1943 р. «Про відповідальність за незаконне нагородження орденами, медалями та відзнаками СРСР, за присвоєння орденів, медалей та відзнак та передачу їх нагородженими особами іншим особам» в ст. 5 виділив в самостійний склад злочину халатність службової особи, яка відповідальна за зберігання орденів, медалей та відзнак в результаті якої сталося їх викрадення) [3, с. 52].

Особливої частини, яка, порівняно з КК 1927 року, була значно скорочена. У ст. 164 КК давалося визначення посадових осіб: це особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представника влади, а також займають постійно чи тимчасово в державних або суспільних установах, організаціях чи на підприємствах посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, чи виконують такі розпорядження за спеціальним повноваженням. У цьому КК вже надається більш розширений список повноважень службових осіб, але визначення адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків не розтлумачені.

Законодавчо визначеної самостійності набула «халатність», яка закріплювалась в ст. 167 КК 1960 р. Після КК 1927 року зі складу халатності вилучається поняття «бездіяльності влади». Отже, за новою редакцією ст. 167 КК 1960 р. звучить наступним чином: «халатність – це невиконання або неналежне виконання посадовою особою своїх обов'язків внаслідок недбалого або недобросовісного до них ставлення, що спричинило значну шкоду державним чи суспільним інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам громадян». Також даним визначенням встановлювався спеціальний суб'єкт – службова особа. Нововведення також стосувалися об'єктивної сторони даного злочину: вона включала у себе тепер неналежне виконання службових обов'язків та бездіяльність службової особи. Щодо наслідків, то шкода, яка була заподіяна злочином, залежала не тільки від розміру та значущості матеріальних збитків, а й ступеня порушення особистих немайнових прав та інтересів громадян та кількості потерпілих тощо [29, с. 340].

Підводячи підсумки даного періоду, можна зробити певні висновки. У радянський період, по-перше, було визначено поняття суб'єкта злочину і ним могла бути лише службова особа. Також в окрему статтю було виділено «службову недбалість», що була відокремлена від поняття «бездіяльність влади» та набула кваліфікуючих ознак. Були сформульовані повністю об'єктивні та суб'єктивні ознаки службової недбалості і визначені наслідки від вчиненого злочину. Наступні зміни, які відбувались у радянський та післярадянський період із аналізованим

нами злочином, стосувались виключно строків покарання, які з кожними змінами лише збільшувались. Разом з тим виникали нові, спеціальні види службової недбалості⁴.

Перейдемо до розгляду післярадянського періоду.

30.03.1990 Пленумом Верховного Суду СРСР було прийнято Постанову № 4 «Про судову практику по справам про зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади чи службових повноважень, халатності та посадового підлогу», в якій розтлумачувались поняття організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, давалося визначення поняття «представник влади» та зазначалися особи, які не можуть бути посадовими [258].

Із припиненням існування Радянського союзу 11.07.1995 КК УРСР перейменовується в КК України (Наказом Президії Верховної Ради Української РСР). Законом України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб» від 11.07.1995 №282/95 [104; 175] по суті не було змінено визначення посадової особи як суб'єкта службового злочину, а лише було уточнено термінологію⁵. Роз'яснення щодо виконання службовими особами організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків містилося на той час в ППВСУ № 12 від 07.10.1994. Також у цій редакції ст. 164 КК було додане таке формулювання як «незалежно від форм власності». В КК 1960 року передбачалось, що службовими особами можуть визнаватись представники державних підприємств, установ, організацій. Нововведенням було визначення понять «істотна шкода» та «тяжкі наслідки», які були закріплені в ч. 3 ст. 164 КК. Таким чином, із моменту набрання чинності Закону України від 17.07.1992 поняттям «службова особа» охоплювались посадові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності. Стосовно

⁴ Так, наприклад, Законом РСФСР от 25 июля 1962 г. «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс РСФСР» була введена стаття 99¹, яка передбачала відповідальність за злочинно-недбале використання або зберігання сільськогосподарської техніки.

⁵ Під посадовим особами в ст. 164 КК розуміються особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також займають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Також було введено поняття «посадова особа, яка займає відповідальне становище». Ними визнавалися особи, посади яких згідно зі ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої, шостої категорії, а також судді, прокурори і слідчі. Особами, які займають особливо відповідальне становище, визнавалися особи, які зазначені у ч.1 ст. 9 Закону.

службової недбалості, то ст. 167 зазнала певних змін: «халатність, тобто невиконання або неналежне виконання посадовою особою своїх службових обов'язків *через* недбале чи несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб». Відмінність полягала у редакційних змінах, замінах термінів та доповнення новою категорією осіб, яким може бути завдана шкода [104].

Наступним важливим етапом для сучасного українського кримінального законодавства було прийняття 05.04.2001 чинного КК України, в якому знайшли своє відображення та закріплення найбільш важливі та принципові положення прийнятої в 1996 році Конституції України.

Сама структура КК відрізнялася від попереднього законодавчого акта, оскільки принципово на перше місце ставляться інтереси держави, потім – громадянина, власності. Службові ж злочини займають своє місце у розділі 17 КК України, який на відміну від КК 1960 р., було перейменовано: в старій редакції він мав назву «Посадові злочини».

Аналізований нами злочин відтепер закріплений у ст. 367 КК України «Службова недбалість», тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб.

Щодо визначення спеціального суб'єкта, то тут вже остаточно вживається термін «службова особа» в усіх складах злочину, де раніше вживався «посадова особа», дане визначення міститься в примітках до ст. 364 КК України «Зловживання владою та службовим становищем»: «службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представника влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі

обов'язки за спеціальними повноваженнями». Нововведенням є п. 2 примітки до ст. 364 КК: «також службовими особами можуть визнаватися іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки зазначені в цій статті». Також загальне визначення спеціального суб'єкта злочину закріплено в ч. 2 ст. 18 КК України, і, виходячи з нього, ознаки спеціального суб'єкта або прямо вказані в диспозиції статей, або тлумачаться іншими нормами КК.

Якщо порівнювати диспозицію ст. 367 КК України 2001 року та ст. 167 КК УРСР 1960 р., можна зробити певні висновки. Зміст чинної кримінально-правової норми у визначенні службової недбалості істотно змінився, оскільки з прийняттям нового КК 2001 р. значно розширилося коло осіб та обов'язки, які можуть бути віднесені до службових. Тобто службова недбалість розглядається тепер не як злочинне порушення професійних обов'язків, а як порушення спеціальних службових обов'язків внаслідок несумлінного ставлення до них. Також певною мірою змінилося поняття «службової недбалості». Наприклад, під причиною невиконання або неналежного виконання обов'язків відтепер розуміється лише несумлінне ставлення службової особи до своїх службових обов'язків, тобто було усунуто визначення «через недбале ставлення». Щодо наслідків, то вони також зазнали змін: на перше місце виноситься захист охоронюваних законом прав, свобод та інтересів окремих громадян, а потім державних чи громадських інтересів та інтересів окремих юридичних осіб. Збільшується наприклад такий вид покарання, як штраф: в ч. 1 ст. 367 він зростає від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (а за ст. 167 КК 1960 р. було від п'яти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), та в ч. 2 ст. 367 КК розмір штрафу збільшується від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А от такий вид покарання як «позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю», навпаки зменшується від п'яти (за ст. 167 КК 1960 року), до трьох років (за чинною редакцією КК).

Подальші зміни, які відбувалися в КК та стосувалися конкретно службових злочинів, пов'язані з прийняттям низки законодавчих актів. На законодавчому

рівні питання, що стосуються службової недбалості, вирішуються лише частково у законодавчих актах, які спрямовані на протидію корупції та організованій злочинності. Щодо міжнародного законодавства, то одним з принципових нормативно-правових актів, в яких знайшли відображення засади протидії корупційним проявам, виступає Конвенція ООН проти корупції (дата підписання: 31.10.2003; дата набрання чинності для України: 01.01.2006)⁶.

Саме відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 вносяться зміни до КК України. Змінюється назва розділу XVII – «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», до нього приєднується нова категорія злочинів, які визнаються службовими. Суттєвою зміною стало вилучення ст. 367 КК із примітки 1 до ст. 364 КК, в якій надається визначення службових осіб. Відтепер визначення спеціального суб'єкта злочину закріплено в ч. 3 ст. 18 КК України. В свою чергу, ця категорія осіб значно розширилась. Нововведенням стало виокремлення в окрему частину ст. 364 КК – настання кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу. Також розтлумачено поняття істотної шкоди та тяжких наслідків, які настали від даних злочинів. Що стосується ст. 367 КК, то, по-перше, відбулася заміна деяких слів, схожих за значенням («заподіяло істотну шкоду» за КК 2001 року та «завдало істотної шкоди» за змінами до КК 2011 року); по-друге, збільшилась міра покарання у

⁶ Варто зазначити, що положення Конвенції ООН проти корупції взяті за основу при створенні нормативно-правової бази для протидії злочинам у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг і в Україні. Крім цього, на національному рівні нормативно-правове забезпечення протидії посяганням у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг, здійснюється Законами України, актами Президента України та КМ України, низкою положень, наказів та інструкцій. У постановах Пленуму Верховного Суду України здійснено тлумачення кримінально-правових положень щодо відповідальності за злочини у сфері службової діяльності (наприклад, «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. № 5, «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 р. № 15). Зазначені закони, відповідні акти Президента України та Кабінету Міністрів України створили організаційно-правову базу для проведення єдиної державної політики у сфері боротьби з корупцією, запровадження цілісної системи роботи щодо підвищення відповідальності державних службовців органів виконавчої влади та дотримання основних принципів державної служби. Але щодо специфіки проявів службової недбалості в окремих напрямках службової діяльності, то ці нормативно-правові акти торкаються її лише частково. В Указі Президента України Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки, зазначається, що поряд із низкою вжитих заходів, реформування вітчизняного антикорупційного законодавства є незавершеним. Одним з основних напрямів реалізації стратегії є запобігання проявам корупції у правоохоронних органах: а) проведення інституційної реформи органів, що здійснюють дізнання, досудове слідство та кримінальне переслідування; б) удосконалення системи професійного добору та підготовки кадрів правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу з корупцією; в) зміна критеріїв оцінки ефективності роботи правоохоронних органів із кількісних показників на якість отриманих результатів; г) розроблення системи заходів для забезпечення ефективного і об'єктивного нагляду прокуратури за діяльністю правоохоронних органів; також удосконалення інституту відповідальності за корупційні правопорушення [287, с. 6].

вигляді штрафу за ч. 1 ст. 367 КК – від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за ч. 2 ст. 367 КК – від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [101].

Більш детальний аналіз злочину, передбаченого ст. 367 КК України, буде проведений в наступних розділах нашого дослідження.

1.3. Зарубіжний досвід кримінально-правової відповідальності за службову недбалість

Для успішного функціонування держави та суспільства в умовах сучасного світу необхідно забезпечити належне виконання службовими особами своїх обов'язків. На даний час невиконання або неналежне виконання відповідних обов'язків розглядаються як одна з головних причин економічних, політичних та соціальних проблем. Службова недбалість характеризується наявністю мотивів і певного вольового змісту, які відносяться не до наслідків злочину, а до самих дій або бездіяльності суб'єкта. Хотілося б зазначити, що дана проблема актуальна на сьогодні і в зарубіжних державах із різними політичними орієнтаціями. Порівняльний аналіз правових актів різних країн дозволяє не тільки якісно розглянути вітчизняну правову систему стосовно інших держав, але і використати набутий позитивний досвід та застосувати деякі положення для власного правового законодавства.

Проведення порівняння кримінально-правової відповідальності за службову недбалість в Україні та іноземних державах зумовлює звернення до наукової дискусії про типи правових сімей та про специфіку зазначеної відповідальності у теорії кримінального права різних країн світу. Кожна держава має свою національну правову систему спеціальних і загальних правових засобів, норм і принципів права, правосвідомості та правової культури. А сукупність національних правових систем утворює відповідні правові сім'ї. На сьогодні, серед

науковців поки що не існує єдиної думки щодо класифікації правових сімей.

Наприклад, О.М. Ведерникова сучасні кримінально-правові системи поділяє на такі типи: романо-германський, англо-американський, мусульманський, соціалістичний і постсоціалістичний [31, с. 68–76], тоді як М.Н. Марченко акцентує увагу лише на англосаксонській та романо-германській правових сім'ях [206, с. 260].

Українські вчені А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарєв, О.Л. Слюсаренко, а також С.П. Коталейчук вважають, що існують п'ять правових типів (сімей): романо-германський, англосаксонський, соціалістичний, релігійний, сім'ї традиційного та звичаєвого права [245, с. 89; 152, с. 108]. А такі науковці, як С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський, вважають, що існує чотири основні правові сім'ї: романо-германська, англосаксонська, мусульманська та традиційна [318, с. 368].

Тобто, проводячи кримінально-правове порівняння зарубіжних законодавств, необхідно зазначити, що такий злочин як службова недбалість має особливості кримінально-правової політики у відповідних державах, релігійні погляди населення на криміналізацію службової недбалості, правову культуру та правову свідомість громадян, ступінь пріоритетності джерел кримінального права, свою історію та специфіку, яка в свою чергу має відмінні риси залежно від приналежності держави до певної правової сім'ї.

Вибір правових сімей та їх кримінальних законодавств для розгляду в дисертаційному дослідженні насамперед залежав від звичного поділу країн на правові сім'ї. Наше дослідження зарубіжного досвіду буде відбуватися з позиції розгляду не загальних положень КК зарубіжних країн та визначення типів правових сімей, а положень, що безпосередньо стосуються службової недбалості. Отже, пропонуємо виокремити лише ті з них, які є найбільш поширеними (найчастіше зустрічаються у багатьох наукових класифікаціях), а саме: пострадянську, романо-германську (континентальну), так званого загального права (англо-американську), мусульманську (держав мусульманського права) та далекосхідну (держав Далекого Сходу), східну.

Під час проведення комплексного дослідження зарубіжного досвіду були проаналізовані кримінальні законодавства таких держав: Російська Федерація, Республіка Білорусь, Казахстан, Узбекистан, Республіка Молдова, Латвійська Республіка, Естонія, Вірменія, Польща, Нідерланди, Італія, Норвегія, Ізраїль, Туреччина, Сполучені Штати Америки, Республіка Корея, Китай⁷.

Почнемо аналіз із розгляду країн колишніх союзних республік. Пострадянські правові системи не утворюють окрему самостійну правову сім'ю. Процес реформування пострадянських правових систем відбувався не тільки з урахуванням внутрішніх, але й зовнішніх чинників, коли ці держави почали ставати повноправним суб'єктами міжнародного права.

Кримінальне законодавство держав-учасниць СНД будується на Модельному КК, який прийнятий постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД від 17.02.1996. Даний нормативний акт має рекомендаційний характер щодо побудови Кримінальних кодексів держав-учасниць СНД та встановлює кримінальну відповідальність за службову недбалість у ст. 309, яка міститься в главі 32 «Злочини проти інтересів публічної служби».

Дана стаття Модельного кодексу включає у себе два склади злочину: простий склад злочину передбачає невиконання або неналежне виконання публічним службовцем своїх обов'язків унаслідок несумлінного або недбалого ставлення до служби, якщо це потягнуло за собою істотне порушення прав та законних інтересів громадян, організацій, суспільства або держави. Кваліфікований склад, встановлює кримінальну відповідальність за діяння, що потягнуло за собою внаслідок необережності смерть людини або інші тяжкі

⁷ Специфікою «пострадянської» правової сім'ї є загальне історичне минуле країн колишнього СРСР, наслідки впливу базового юридичного прототипу «Модельного кримінального кодексу СНД» 1996 року. та значний вплив дореволюційної, радянської школи та історичних традицій, які збереглися. Щодо романо-германської (континентальної) правової сім'ї, то до неї належать держави, право яких сформувалося на основі римського права та в яких провідна роль належить законам, відтак їх кримінальне законодавство, зазвичай, є кодифікованим (зокрема, ця сім'я включає велику кількість європейських (континентальних) держав та низку держав інших континентів, які реципіювали європейське право). Специфікою англо-американської правової сім'ї є те, що кримінальне законодавство її держав-репрезентантів ґрунтується на загальному праві та прецедентній системі, відтак їй бракує кодифікованості (наприклад, у США). У державах мусульманської правової сім'ї кримінальне законодавство тісно пов'язане з релігією (ісламом) (де, як вважається, міститься ідеальна система побудови та функціонування суспільства) та із законами шаріату. Для далекосхідної правової сім'ї (Китай, Південна Корея тощо), з огляду на кримінальне право, характерні як традиційність, так і слідування примирним процедурам, посередництву, уникненню від звернення до правосуддя.

наслідки. Передбачений злочин є матеріальним [223]. Так як і за українським законодавством, у Модельному кримінальному кодексі в ч. 1 ст. 309 прямо не встановлена необережна форма вини. Підтримуємо думку Царьова Є.В., який зазначив, що цей недогляд пов'язаний з проблемами технічного характеру, а не з хибними уявленнями розробників КК про сутність злочинної недбалості. Але вже частина друга даної статті в кваліфікованому складі містить посилення на необережну форму вини [395, с. 46].

Суб'єктом даного злочину може бути тільки службова особа, а саме публічний службовець. Ними можуть бути: депутати представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх помічники; службовці органів державної влади, прокуратури, органів місцевого самоуправління, державних та муніципальних установ та організацій; особи, які беруть участь у відправленні правосуддя в якості народних або присяжних засідателів тощо.

Отже, маючи основу у вигляді Модельного КК, кожна з країн СНД розробила і прийняла власні КК із урахуванням своїх особливостей державної політики та державного управління [223].

Спочатку розглянемо кримінальне законодавство Російської Федерації. КК Російської Федерації 1996 року виділяє дві глави, що стосуються службових злочинів: глава 23 «Злочини проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях» та глава 30 «Злочини проти державної влади, інтересів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування». КК Росії так само, як і КК України, містить окрему статтю, що передбачає відповідальність за службову недбалість – ст. 293, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків унаслідок несумлінного чи недбалого ставлення до служби, якщо це потягнуло спричинення значного збитку або істотне порушення прав і законних інтересів громадян чи організацій або інтересів суспільства, що охороняються законом чи державою. Покарання за такі дії настає у вигляді штрафу у розмірі 120 тисяч рублів або у розмірі заробітної плати або інших доходів за період до одного року, або обов'язковими роботами на строк до 360

годин, або виправними роботами на строк до одного року, або арештом строком до 3 місяців.

Також визначення службової недбалості знайшло своє закріплення у ч. 2 ст. 292.1 КК РФ «Незаконна видача паспорта громадянина Російської Федерації, а також внесення завідомо неправдивих відомостей в документи, що потягнуло за собою незаконне отримання громадянства Російської Федерації». «Невиконання або неналежне виконання службовою особою або державним службовцем своїх обов'язків унаслідок несумлінного або недбалого ставлення до служби, якщо це потягнуло за собою незаконну видачу паспорта громадянина Російської Федерації іноземному громадянину або особі без громадянства або незаконне набуття громадянства Російської Федерації» [368].

Щодо визначення службової особи, то воно міститься в примітках до ст. 285 КК Російської Федерації: «службовими особами визнаються особи, що постійно, тимчасово, одночасно або за особливим розпорядженням виконують функції представника влади або виконують організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарські функції у державних органах, органах місцевого самоврядування, державних та місцевих установах, державних корпораціях, а також в Збройних Силах Російської Федерації, інших військах і військових формуваннях Російської Федерації». Під особами, що обіймають державні посади, розуміються особи, які обіймають посади, встановлені Конституцією Російської Федерації, федеральними конституційними законами та федеральними законами для безпосереднього виконання повноважень державних органів» [368]. Під особами, що обіймають державні посади суб'єктів Російської Федерації, розуміються особи, що обіймають посади, встановлювані конституціями чи уставами суб'єктів Російської Федерації для безпосереднього виконання повноважень державних органів. Державні службовці та службовці органів місцевого самоврядування, які не відносяться до числа службових осіб, несуть відповідальність у випадках спеціально передбачених відповідними статтями.

За ст. 201 КК РФ «такою, що виконує управлінські функції в комерційній або іншій установі, а також некомерційній організації, що не є державним органом,

органом місцевого самоврядування, державною чи муніципальною установою, визнається особа, яка виконує функції одноосібного виконавчого органу, члена ради директорів чи іншого колегіального виконавчого органу, а також особа, яка постійно, тимчасово або за особливим розпорядженням виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції в цих організаціях».

Визначення службової особи за КК РФ також потребує роз'яснень вказаних функцій. Тому у ППВС Російської Федерації № 7 від 06.02.2007 «Про судову практику у справах про хабарництво та комерційний підкуп» у п. 2 зазначено, що представниками влади є «особи, що здійснюють законодавчу, виконавчу чи судову владу, а також працівники державних, наглядових чи контролюючих органів, наділені у встановленому законом порядку розпорядчими повноваженнями стосовно осіб, які не знаходяться від них у службовій залежності, або правом приймати рішення, обов'язкові для виконання громадянами, а також організаціями незалежно від їх підпорядкованості. У п. 3 вказано, що організаційно-розпорядчі функції, як правило, включають в себе керівництво колективом, розподіл і підбір кадрів, а також організацію праці або служби підпорядкованих йому осіб, підтримання трудової дисципліни. До адміністративно-господарських функцій відносяться повноваження з управління та розпорядження будь-якою власністю та грошовими коштами, які знаходяться на балансі та на банківських рахунках організацій, установ та інших юридичних осіб, а також здійснення інших дій.

Відмінність КК Російської Федерації від КК України полягає у тому, що в ч. 2, ч. 3 ст. 293 КК РФ зазначено наступне: «відповідальність за діяння, що з необережності спричинили смерть людини або інші тяжкі наслідки та смерть двох або більше осіб». У КК України кваліфікуючою ознакою є лише настання тяжких наслідків. Щодо визначення поняття службової особи, то відмінністю від КК України є те, що такими також визнаються особи, які виконують службові обов'язки у Збройних Силах Російської Федерації, інших військах і військових формуваннях Російської Федерації. Таким чином, у російському законодавстві закріплено більш широке коло осіб, які за своїми повноваженнями несуть кримінальну відповідальність в сфері службових злочинів, ніж в українському КК,

тому доцільно було б звернути на це увагу і внести пропозиції щодо вдосконалення [369, с. 240].

Щодо КК Республіки Білорусь, то у розділі XIII «Злочини проти держави і порядку здійснення влади та управління» знаходиться глава 35 «Злочини проти інтересів служби», в якій визначено поняття службової недбалості. Ст. 428 розкриває службову недбалість як невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне або недбале ставлення до служби, що заподіяло через необережність смерть людини або інші тяжкі наслідки, або незаконне відчуження чи знищення державного майна, що заподіяло істотну шкоду в особливо великих розмірах, також при його роздержавленні чи приватизації. Відмінністю КК Республіки Білорусь від КК інших пострадянських країн, є наявність в суб'єктивній стороні складу злочину, передбаченого ст. 428, прямо зазначеної вказівки на необережну форму вини. Також дане положення міститься в ППВС Республіки Білорусь, в якій зазначено, що судам необхідно звернути увагу, що даний злочин може бути вчинений з необережності. На нашу думку, необхідно звернути увагу вітчизняного законодавця на вказаний спосіб законодавчого визначення норми про службову недбалість. Нормативне визначення службової особи закріплено в ст. 4 Загальної частини КК Республіки Білорусь⁸.

В ППВС Республіки Білорусь від 24.09.2009 № 8 «Про судову практику у справах про злочини проти інтересів служби» надані роз'яснення щодо визначення функцій службової особи. У ч. 6 сказано, що «до осіб, які виконують організаційно-розпорядчі обов'язки, відносяться особи, які здійснюють керівництво діяльністю установи, організації або підприємства, їх структурних підрозділів, підбір кадрів, організацію праці чи служби». Особами, що виконують

⁸ А саме «Службовими особами визнаються: 1) представники влади, тобто депутати Палати представників Національних зборів РБ, члени Ради Республіки Національних зборів РБ, депутати місцевих рад, а також державні службовці, що мають право в межах своїх повноважень надавати розпорядження чи накази та приймати рішення стосовно осіб, що не підпорядковані їм. 2) представники громадськості, тобто особи, що не знаходяться на державній службі, але наділені у встановленому законом порядку повноваженнями представників влади з виконання обов'язків, з охорони суспільного порядку, боротьби з правопорушниками, з виконання правосуддя. 3) особи, що постійно чи тимчасово або за спеціальними повноваженнями займають в установах, організаціях чи на підприємствах (незалежно від форм власності), в Збройних Силах РБ, інших військах та військових формуваннях РБ посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або особи, уповноважені у встановленому порядку на здійснення юридично значимих діянь. Службові особи іноземних держав, члени іноземних загальних зборів, службові особи міжнародних організацій, члени міжнародних парламентських зборів, судді і посадові особи міжнародних судів» [168].

адміністративно-господарські обов'язки, згідно ч. 7 є особи, які здійснюють повноваження з управління та розпорядження майном та коштами, а також ведуть організацію та контроль за видачею та реалізацією матеріальних цінностей». Юридично значимими діями визнаються «діяння осіб, уповноважених у встановленому законом порядку на їх здійснення, у результаті яких наступають або можуть наступити юридично значимі наслідки у вигляді виникнення, зміни або припинення правовідносин, суб'єктами яких є інші особи» [257].

Таким чином, службовими особами визнаються: «особи, що постійно чи тимчасово або за спеціальними повноваженнями займають в установах, організаціях чи на підприємствах (незалежно від форм власності) посади або виконують за особливим розпорядженням дії, у результаті яких наступають чи можуть наступити юридично значимі наслідки у вигляді виникнення, зміни чи припинення правовідносин, суб'єктами яких є інші особи», «особа, яка постійно чи тимчасово в установах, на підприємствах, організаціях займає певну посаду, і в силу цього вже може в певних випадках виконувати юридично важливі дії або виконувати свої обов'язки за спеціальним розпорядженням» [342, с. 9–10].

Відмінною рисою від КК України є більш розширений перелік наслідків за невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків, а також настання таких наслідків через необережність. Також підсумовуючи вищевикладене, потрібно звернути увагу на різницю щодо визначення службової особи. В КК Республіки Білорусь роз'яснені поняття представників влади (депутати палати представників Національних зборів, члени Ради Республіки Національних зборів і т.д.), зазначені також особи, які займають посади в Збройних Силах Республіки Білорусь, інших військах та військових формуваннях Республіки Білорусь, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, а також службові особи міжнародних організацій, судді та посадові особи міжнародних судів, члени міжнародних парламентських зборів і т.д. Також у КК Республіки Білорусь зазначено поняття – виконання особами юридично-значимих діянь [257], що є відмінним від визначення у КК України.

Що стосується Казахстану, то в КК республіки від 16.06.1997 злочинам проти інтересів служби присвячена 13 глава, а стаття 316 КК Казахстану встановлює відповідальність за службову недбалість, а саме: «невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків, унаслідок несумлінного чи недбалого ставлення до служби, якщо це потягнуло за собою істотне порушення прав та законних інтересів громадян або організацій чи охоронюваних законом інтересів суспільства або держави». Частина друга цієї статті передбачає відповідальність за те саме діяння, що спричинило з необережності смерть людини або інші тяжкі наслідки.

Щодо службових осіб, то їх визначення закріплені у Постанові Верховного суду Республіки Казахстан від 13.12.2001 № 18 «Про практику розгляду судами кримінальних злочинів про злочини пов'язані з корупцією». Ними є: «посадові особи державних органів, органів місцевого самоврядування, збройних сил й інших військових формувань та військ республіки, а також особи, що займають відповідальну державну посаду». Посадовими особами згідно з примітками до ст. 307 КК Республіки Казахстан визнаються особи, що постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням виконують функції представника влади або особи, виконуючі в державних органах, органах місцевого самоврядування, а також у Збройних силах Республіки Казахстан організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Цікавим є визначення, що стосується осіб, які уповноважені на виконання державних функцій: «особи, що обрані до органів місцевого самоврядування; громадяни, зареєстровані у встановленому законом порядку в якості кандидатів в Президенти, депутати Республіки Казахстан, а також в члени органів місцевого самоврядування; службовці, що постійно чи тимчасово працюють в органах місцевого самоврядування, заробітна плата яких нараховується із коштів державного бюджету Республіки; особи, що виконують управлінські функції у державних організаціях та організаціях, в уставному капіталі яких частина капіталу складає не менше 35 відсотків» [343].

За кримінальним Законодавством Республіки Узбекистан (зі змінами та доповненнями на 01.04.2001) службові злочини закріплені у розділі 5. Розділ 5

«Злочини проти функціонування органів влади, управління та суспільних об'єднань» має дві глави: «Злочини проти порядку управління» (глава 15), та «Злочини проти правосуддя» (глава 16). Кримінальна відповідальність за службову недбалість окремою статтею передбачена ст. 207: «посадова недбалість – це невиконання або неналежне виконання посадовою особою своїх обов'язків унаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, що спричинило велику шкоду або значну шкоду правам чи охоронюваним інтересам громадян або державним чи суспільним інтересам». Але, головною відмінністю від законодавства України є наявність ще двох частин, зокрема ч. 2: «ті самі діяння, що потягнули за собою нанесення середньої тяжкості або тяжкого тілесного пошкодження», та ч. 3: «ті самі діяння, що потягнули: а) смерть людини; б) незаконний провіз через державний чи митний кордон Республіки Узбекистан наркотичних чи психотропних речовин в великих розмірах». Посадовими особами визнаються особи, які наділені організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими повноваженнями та ті, які не мають ознак відповідальної посадової особи. Відповідальними посадовими особами визнаються: 1) представники влади; 2) особи, що постійно чи тимчасово, за власним бажанням чи за призначенням займають на державних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків та уповноважені на виконання юридично значимих діянь; 3) керівники підприємств, установ чи організацій інших форм власності, наділені у встановленому законом порядку повноваженнями з державного управління; 4) особи, що займають посади, пов'язані з виконанням обов'язків в органах самоврядування громадян. Представники влади – це особи, що представляють державний орган влади, постійно чи тимчасово здійснюють певні функції та у межах своєї компетенції користуються правом вчинення дій або надання розпоряджень, обов'язкових для більшості чи всіх громадян або посадових осіб. Відповідальні службові особи – це представники влади, особи, які постійно або тимчасово, за вибором або за призначенням займають на державних підприємствах, установах, організаціях, а також в органах самоуправління

громадян посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків та які уповноважені на виконання юридично важливих дій тощо.

Ще однією відмінністю є назва самої статті, що передбачає відповідальність за службову недбалість. У КК Республіки Узбекистан вона називається «Посадова недбалість» [349, с. 265].

КК Республіки Вірменія від 18.04.2003 закріпив норму, якою передбачена відповідальність за службову недбалість у розділі 11 «Злочини проти державної влади» глави 29 «Злочини проти державної служби» у ст. 315. Відмінністю від КК України є прямо визначене у нормі посилення на необережну форму вини. Суб'єктом злочину визнаються службові особи. Також в КК Вірменії закріплені деякі спеціальні норми дуже схожі за складом до службової недбалості, але які не є службовими.

Ст. 130 КК Вірменії «Невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків особами, які надають медичну допомогу; ст. 171 «Невиконання або неналежне виконання обов'язків із забезпечення безпеки життя дитини або охорони її здоров'я особою, на яку покладені ці обов'язки по службі або за спеціальним повноваженням, або добровільно, якщо унаслідок цього здоров'ю дитини з необережності спричинена шкода середньої тяжкості». Також в главі 32 «Злочини проти порядку військової служби» закріплено два спеціальних склади службової недбалості, зокрема ч. 4 ст. 356: «невиконання наказу внаслідок несумлінного або недбалого ставлення до служби, що потягнули тяжкі наслідки; начальники або службові особи які спричинили істотну шкоду унаслідок недбалого ставлення до служби [341].

У КК Республіки Молдова 2002 року наявні дві глави, у яких передбачені покарання за службові злочини: глава XVI «Злочини, що вчиняються особами, які керують комерційними, суспільними та іншими недержавними організаціями» та «Злочини, що вчиняються посадовими особами». В ст. 329 глави XV дане визначення поняття службової недбалості: «службова недбалість – це невиконання або неналежне виконання посадовою особою своїх обов'язків внаслідок недбалого

або недобросовісного до них ставлення, що потягнуло за собою спричинення шкоди у великих розмірах суспільним інтересам чи правам та охоронюваним законом інтересам фізичних чи юридичних осіб». Ч 2 ст. 329 КК містить кваліфікуючі ознаки за настання таких наслідків: а) смерть; в) інші тяжкі наслідки. Тому і покарання, на відміну від КК України, вище: за спричинення смерті або інших тяжких наслідків призначається покарання у вигляді штрафу у розмірі від 300 до 800 умовних одиниць або позбавлення волі на строк від 3 до 7 років та позбавлення у обох випадках займатись певною діяльністю на строк до 5 років. Ще однією відмінністю є матеріальний критерій наслідків, що настали, який виражається в умовних одиницях, а не у неоподаткованих мінімумах. Також за КК Молдови не передбачені у вигляді покарання виправні роботи, як зазначено в ч. 1 ст. 367 КК України.

У ст. 123 КК Республіки Молдова закріплено визначення посадової особи. «Посадовою особою є особа, що наділена в державному підприємстві, установі, організації чи підприємстві; установі, організації, органі місцевого самоврядування, постійно чи тимчасово, в силу закону, за призначенням, за вибором чи відповідно до окремого доручення певними правами та обов'язками, що пов'язані з виконанням функцій публічної влади чи дій адміністративно-розпорядчого або організаційно-господарського характеру. Під посадовою особою, що займає відповідальне становище, розуміється особа, порядок призначення чи обрання якої регулюється Конституцією та органічними законами, а також особа, якій вказана посадова особа делегує свої повноваження». Відмінним від КК України є й те, що за КК Молдови особи виконують *адміністративно-розпорядчі та організаційно-господарські функції*. Також спеціальним суб'єктом виступає посадова особа. На відміну від Модельного кодексу, КК України та інших країн СНД, у КК Молдови відсутнє посилення на необхідність відображення необережної форми вини у складі даного злочину [347, с. 210–211].

Кримінальний закон Латвійської Республіки, який прийнятий 26.09.2000, має два положення, в яких міститься визначення службової недбалості та встановлена відповідальність за бездіяльність державних службових осіб. Це глава 19

Кримінального Закону «Злочинні діяння в народному господарстві» та глава 24 «Злочинні діяння на службі та в державних установах». У 24 главі міститься ст. 319, яка встановлює кримінальну відповідальність за бездіяльність службової особи, вона сформульована таким чином, що законодавець, переглядаючи КК Латвійської ССР, не включив до складу нового Кримінального закону ст. 163, яка передбачає відповідальність за службову недбалість. Отже, за ст. 319 «невиконання державною службовою особою своїх обов'язків, тобто умисне або недбале невиконання обов'язків, які згідно закону вона повинна здійснити для усунення нанесеної шкоди державному майну чи порядку управління, або охоронюваним законом правам та інтересам осіб, що спричиняє істотну шкоду державній владі, порядку управління, охоронюваним законом правам та інтересам осіб». Друга частина цієї статті передбачає відповідальність за «те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки або було вчинено державними службовими особами із корисливих мотивів». В главі 19 «Злочинні діяння в народному господарстві» статтею 197 КК Латвійської Республіки закріплено визначення службової недбалості: це «недбале виконання службових обов'язків, що вчинені відповідальним працівником підприємства (підприємницького товариства) чи організації або такою ж особою, уповноваженою підприємством чи організацією, що спричинило суттєву шкоду підприємству (підприємницькому товариству), організації або охоронюваним законом правам та інтересам іншої особи». Тобто, Кримінальний закон Латвії, на відміну від українського законодавства, передбачає, що діяння, пов'язані із невиконанням службовою особою своїх обов'язків, можуть бути вчинені як умисно, так і необережно.

У главі 24 Кримінального закону Латвійської республіки «Злочинні діяння на службі та в державних установах» у ст. 316 надане визначення службових осіб: «державними службовими особами визнаються представники державної влади, а також будь які особи, які постійно чи тимчасово виконують обов'язки державної служби чи самоуправління, що мають право приймати рішення, обов'язкові для інших осіб, чи виконувати функції нагляду, контролю, дізнання або покарання, чи розпоряджатися майном або фінансами держави чи самоуправління». Ч. 2 цієї

статті визначає, що «державними службовими особами, які займають відповідальне становище, визнаються Президент держави, депутати Сейму, Прем'єр-міністр, члени Кабінету міністрів, а також службові особи державних установ, керівники установ самоуправління, їх заступники та виконавчі директори, обрані, назначені або встановлені Сеймом та Кабінетом Міністрів, а також іноземні публічні посадові особи, члени іноземних публічних асамблей». Таким чином, під державними службовими особами розуміють як представників державної влади, так і будь-яких інших осіб, які постійно чи тимчасово виконують обов'язки державної служби чи самоуправління та мають право приймати рішення, обов'язкові для інших осіб. Відмінним є поняття спеціального суб'єкта (за КК України – «службова особа», а за КК Латвії – «державна службова особа» з подальшим визначенням). Також наведені в ст. 316 КК Латвії такі ознаки службової особи, як виконання функцій нагляду, контролю, дізнання або покарання або розпорядження майном або фінансами держави чи самоуправління, у кримінальному законодавстві України не використовуються [346, с. 103].

Аналізуючи кримінальне законодавство Естонії 2001 року, варто зазначити, що, на відміну від вітчизняного законодавства, даний нормативний документ має назву «Пенітенціарний кодекс Естонії». У главі 17 «Службові винні діяння» даного кодексу міститься ст. 290, яка передбачає кримінальну відповідальність за службову недбалість. Нею визнається «невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків внаслідок несумлінного або недбалого ставлення до них». Обов'язковим є настання наслідків у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам інших осіб або публічним інтересам. Також, як і за національним законодавством, відсутнє посилення на необережну форму вини, тобто злочин може бути вчинений як умисно, так і необережно. Естонський законодавець під недбалістю розуміє незнання про наявність обставин, які відповідають складу винного діяння, але передбачає обов'язок їх передбачити при уважному та сумлінному ставленні до службових обов'язків (ч. 3 ст. 18 Пенітенціарного Кодексу).

Суб'єктом даного службового злочину, згідно ст. 288 Пенітенціарного

Кодексу, виступає службова особа, якою визнається особа, що займає посаду в державних чи муніципальних установах або організаціях, або у публічно-правових чи приватно-правових юридичних осіб, якщо на нього покладні адміністративні, наглядові або управлінські обов'язки, або обов'язки з керування матеріальними цінностями, або функції представника влади.

Також Пенітенціарний Кодекс Естонії виокремлює особливий спеціальний вид службової недбалості - «недбале ставлення до служби» – у ст. 447, суб'єктом якого може виступати лише начальник або чиновник Оборонних військ Естонії [355, с. 225].

Отже, переглянувши кримінальні законодавства колишніх республік СРСР, таких як Російська Федерація, Білорусія, Казахстан, Узбекистан, Молдова, Латвія, Вірменія, Естонія у сфері службової недбалості, можна зробити висновок, що при укладанні чинних на сьогодні кримінальних кодексів законодавці цих країн насамперед орієнтувались на рекомендації, що викладені в Модельному КК для держав-учасниць СНД. У цих країнах відповідальність за службову недбалість передбачена, як правило, у самостійних статтях.

Тепер перейдемо до розгляду законодавств країн Європи. Хотілося б зазначити, що, на відміну від законодавств колишніх республік СРСР, в Кримінальних кодексах країн Західної Європи (країн континентального права) відсутні окремі норми, що передбачають відповідальність за службову недбалість. В більшості випадків окремі ознаки службової недбалості відображені у нормах, які встановлюють відповідальність за необережні службові злочини.

У КК Республіки Польща від 02.08.1997 злочини проти діяльності державних підприємств, а також органів місцевого самоврядування передбачені статтею 231 глави 29. Зазначена стаття встановлює відповідальність за невиконання обов'язків по службі, тобто публічна службова особа, яка, перевищуючи свої службові повноваження чи не виконуючи своїх обов'язків, завдає шкоду суспільним або особистим інтересам. Суб'єктивна сторона даного злочину передбачає два варіанти: ч. 2 ст. 231 (умисел) – якщо винна особа діє з ціллю майнової чи іншої вигоди та ч. 3 ст. 231 (необережність) – якщо винний, вчиняючи злочин, діє

неумисно, але завдає значну шкоду, а ч.3 ст. 231 містить загальне визначення службової недбалості. Отже, вчинення даного діяння можливе як умисно, так і з необережності, що за КК України виявляється неможливим [348, с. 189].

Щодо КК Нідерландів, який був прийнятий 01.09.1886, то в книзі 2 знаходиться розділ 28, у якому встановлено відповідальність за злочини, пов'язані зі зловживанням по службі. Стаття 356 КК Нідерландів зазначає: «голови міністерств, які унаслідок своєї надзвичайно недбалої чи необережної поведінки відповідальні за невиконання положень Конституції або інших законів чи інших адміністративних наказів, якщо таке виконання входить до компетенції їх міністерства за характером питань або якщо таке виконання було прямо покладено на них».

Окрім того, у КК Нідерландів зазначено лише два склади злочину, що вчиняються з необережності: ч. 2 ст. 368, згідно з якою «публічний службовець, який унаслідок недбалості чи необережності відповідає за бездіяння: публічний службовець, відповідальний за розслідування кримінального правопорушення, який не виконує вимоги, щодо доповідання про незаконне позбавлення волі, або який негайно не повідомляє про це вищу владу; також якщо публічний службовець, який дізнався по ходу виконання своїх обов'язків, що особа була незаконно позбавлена своєї вигоди, умисно не доповідає про це негайно іншому публічному службовцю, що відповідає за розгляд кримінальної справи» та ст. 367 КК Нідерландів, що передбачає наступне: «якщо публічний службовець, якому було доручено охороняти особу, позбавлену волі, за наказом влади або за судовим рішенням, чи за рішенням, яке прийнято в кабінеті судді, з недбалості або необережності є відповідальним за втечу, звільнення або самозвільнення особи. Ще однією особливістю КК Нідерландів є те, що у ньому закріплено, окрім правопорушень по службі, «проступки, що містять службові зловживання», які знаходяться у Книзі 2 Розділ 8 КК Нідерландів. У цьому розділі містяться конкретні правопорушення посадових осіб, тобто передбачається відповідальність як за злочини, так і за дисциплінарні правопорушення, а також наведені визначення публічної особи. На відміну від КК України, КК Нідерландів чітко

встановлює, за які саме наслідки особу може бути притягнуто до відповідальності.

У розділі 9 «Визначення деяких термінів та висловів, які використовуються у кодексі», а саме у ст. 84 закріплено визначення «публічний службовець». «Термін «публічний службовець» застосовується до всіх осіб, які обрані на публічну посаду у ході офіційно проголошених виборів відповідно до закону. Терміни «публічний службовець» та «суддя» застосовуються також і до третейських суддів; термін «суддя» застосовується також і до тих осіб, які наділені юрисдикцією в питаннях публічного управління». Також ч. 3 даної статті передбачає, що «весь персонал збройних сил» також вважається «публічними службовцями».

Відмінність КК Нідерландів від КК України та від більшості КК країн Західної Європи полягає у тому, що службовими особами визнається весь персонал збройних сил. А також суб'єктом вчинення службових злочинів є публічний службовець, а не службова особа [339, с. 324].

Щодо КК Італії, то у ньому не вказано на конкретну форму вини, тобто злочинні дії можуть вчинятися як умисно, так і з необережності. Із цього випливає, що загальний склад злочину поєднує в собі бездіяльність влади та службову недбалість. Відповідно до ст. 328 КК Італії, до кримінальної відповідальності притягуються «посадові особи або виконуючі обов'язки посадової особи, що безпідставно не виконують службові дії, які повинні бути виконані беззаперечно». Крім того, у ч. 2 ст. 326 КК Італії встановлюється відповідальність за окремий різновид службової недбалості: «розголошення та використання секретів службовою особою чи виконуючим обов'язки службової особи, якщо ці відомості були розголошені з необережності» [340, с. 89].

За КК Італії службовою особою визнається особа, яка виконує законотворчі, судові, адміністративні чи державні функції. «Державна функція – це функція, яка регламентується нормами публічного права і постановами влади, та характеризується формуванням та виявленням волі публічної адміністрації, що об'єднана владними та закріпленими повноваженнями». Кримінальній відповідальності також підлягають особи, які виконують обов'язки службових осіб на будь-якій посаді. Суб'єктами даних злочинів виступають особи, що несуть

службу суспільної необхідності, до них відносяться: «приватні особи, які займаються адвокатською діяльністю чи професією у санітарній діяльності, а також будь-якою іншою професією, займатися якою заборонено без особливого дозволу держави; приватні особи, що виконують функції, визначені як функції суспільної необхідності в нормативному акті, виданим публічною адміністрацією». Відмінною рисою КК Італії від інших кодексів, а також від КК України, є норма, що стосується притягнення до відповідальності іноземців. Згідно закону, що тлумачиться Верховним касаційним Судом, «іноземець також може виконувати публічну функцію і отримати службову посаду у випадку, коли для отримання посади спеціально не потрібне італійське громадянство».

Цікавим для порівняння видається кримінальне законодавство Норвегії. Воно складається із двох кодексів: Загальногромадянського (прийнятий 22.05.1902 зі змінами на 21.03.2003) та Військового кримінальних кодексів.

Загальногромадянський КК, в свою чергу, складається з трьох частин: Загальної частини, Особливої частини, яка має назву «Злочини», та частини третьої «Незначні злочини», в якій закріплені кримінальні проступки в силу своєї малозначності. Саме до числа малозначних норвезький законодавець відніс службову недбалість. У параграфі 324 глави 33 частини 3 зазначено: недобросовісне та халатне виконання офіційною службовою особою своїх службових обов'язків. Також окремі випадки службової недбалості закріплені в параграфі 325 КК Норвегії. Покаранню підлягає старша посадова особа або державний службовець, який, в свою чергу: 1) проявляє значну некомпетентність по службі; 2) вчиняє певні дії, які заборонені його посадою; 3) при виконанні службових обов'язків визнається винним в недозволеній поведінці стосовно будь-кого; 4) у зв'язку із виконанням службових обов'язків визнається винним в недозволеній поведінці стосовно співробітників, які займають вищі посади або підлеглих; 5) якщо поза службою веде себе непристойно або дискредитує для своєї посади, яка потребує довіри та поваги. Покаранням за такі дії є штраф, а за неодноразове їх повторення – звільнення з посади. Що стосується необережних службових злочинів, то за норвезьким законодавством дуже складно визначити чи

є злочин, ознаки якого сформульовані у одному із параграфів, вчиненим умисно або необережно, оскільки в КК відсутні визначення будь-яких її видів вини. Тому законодавець визначає, що злочин може бути вчиненим необережно, якщо ці ознаки чітко закріплені у нормі статті. У частині другій Глави 11 сформульовані два види необережних службових злочинів, а у § 121 встановлено, що особа, яка через грубий недогляд порушує закріплене законом або чинною інструкцією положення про нерозголошення таємниці, пов'язане з його службою, роботою в державному органі або органі державного самоврядування, карається позбавленням волі строком до 6 місяців. В § 117 зазначена відповідальність за незаконне позбавлення волі при особливо пом'якшуючих обставинах, а саме коли злочин полягає у нехтуванні законними процедурами [336, с. 167].

Розглянемо кримінальне законодавство Ізраїлю. Головним нормативним актом, який встановлює основи кримінальної відповідальності, є Закон про кримінальне право 1997 року. У ньому закріплені основи кримінальної відповідальності, види злочинів та покарання. Він складається із трьох частин: вступної, загальної та злочини.

У загальній частині у розділі вав 1 «Положення, що приводять до відповідності норми кримінального права» в ст. 90 алеф и 90 бет зазначено, що у будь-якій статті, в якій в суб'єктивній стороні вживається термін «халатність», його необхідно тлумачити як «недбалість». За ст. 21 глави бет «Суб'єктивна сторона злочину» під «недбалістю» розуміється не усвідомлення характеру діяння, існування обставин або можливості спричинення наслідків діяння, які відносяться до ознак злочину, коли за обставинами справи звичайна людина могла б усвідомлювати такі ознаки та при цьому: стосовно інших ознак була вище згадувана недбалість; можливість спричинення наслідків не знаходилася в межах розумного ризику. Тобто ізраїльський законодавець не відносить халатність до числа злочинів, а порівнює з одним із видів вини. На відміну від КК України, в Кримінальному законі Ізраїлю відсутня окрема стаття, яка передбачає кримінальну відповідальність за службову недбалість. Один злочин, який подібний за конструкцією на ст. 367 КК України, в кримінальному Законі Ізраїлю знаходиться

в ст. 266 розділу тет «Спричинення шкоди владі та правосуддю», в якій зазначено про «неуважне зберігання печатки, що потягнуло з недбалості її втрату, поломку, або без цільове використання».

Визначення службових осіб закріплено у ст. 34 каф далет «службовець суспільної організації». Ними визнаються: державні службовці; службовці органів місцевого самоврядування; службовець релігійної ради; службовець Інституту національного страхування; службовець Банку Ізраїлю; особи які займають посаду у відповідності з законодавчим актом, на основі виборів або за договором, навіть якщо такі особи не являються одними зі службовців суспільної організації; член ради директорів від імені держави в державній компанії або в змішаній компанії [90, с. 39–40].

У державах мусульманської правової сім'ї кримінальне законодавство тісно пов'язане з релігією. Як своєрідний юридичний феномен воно має відверто релігійний зміст. Мусульманське право виникло в єдності з шаріатом, який є найважливішим компонентом ісламської релігії. Його можна вважати окремою складовою частиною релігії ісламу. Зв'язок мусульманського права із релігією ісламу є неоднозначним. З однієї сторони, існують правові та релігійні норми, які за своїм змістом збігаються і реалізуються як релігійними установами, так і державними органами. З іншої, держава яка своїм авторитетом і примусовою силою, підтримує не всі релігійні норми. Вона формує більшість норм мусульманського права без безпосереднього зв'язку з релігійними вченнями, сприяє застосуванню юридичних норм не тільки мусульманськими судами, а й світськими судовими (світські суди) і правоохоронними (поліція) органами.

Для порівняння ми також обрали одну із країн мусульманської правової сім'ї – Туреччину. Правова система даної держави майже не зберегла впливу мусульманського права. Конституція Туреччини 1982 року проголосила республіку демократичною, суспільною і соціально-правовою державою. Закони шаріату зберегли свій вплив лише у громадянському суспільстві, також на даний час відсутні мусульманські суди.

Чинний КК Туреччини, прийнятий 08.07.2005, спрямований на

вдосконалення кримінального законодавства та наближення до стандартів Європейського Союзу.

Відповідно до КК Туреччини службові злочини знаходяться у главі 3 «Злочини проти суспільства», розділі XI «Злочини проти народу та держави та заключні положення». Самостійного закріплення службова недбалість в даному кодексі не знаходить. Але, наприклад, ч. 2 ст. 257 КК передбачає, що «за виключенням дій, які кваліфікуються як образа, будь-який службовець, який заподіює страждання людям або суспільству або забезпечує несправедливу перевагу для інших, проявляючи недбалість або затримку у виконанні своїх обов'язків, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років». Також поняття службової недбалості зазначено в ст. 322: «будь-який державний службовець, який зневажає або затримує виконання взятих на себе обов'язків під час мобілізації, підлягає позбавленню волі від шести місяців до трьох років».

Також у КК Туреччини передбачено загальне поняття «недбалості», що знаходиться у главі 2 «Сутність кримінальної відповідальності», розділі 1 «Індивідуалізація кримінальної відповідальності, злості та недбалості». Ч. 1 ст. 22 КК передбачає, що «правопорушення, викликані службовою недбалістю, караються у випадках, прямо передбачених законом». У ч. 2 зазначено, що «недбалість – це недотримання належного догляду або обережності при виконанні дій, без усвідомлення правових наслідків передбачених законом». Частина 3 цієї статті встановлює: «якщо особа допускає настання правових наслідків, визначених законом як злочин, поза її волею, це розглядається як умисна недбалість, і в такому випадку покарання за недбалі дії збільшується від однієї третини до половини покарання».

Як такого, визначення службової особи в КК Туреччини немає, більшість посад просто перераховані в статтях відповідних розділів. Прикладом може слугувати ч. 2 ст. 252 «Хабарництво» КК Туреччини: «якщо особа, яка отримує хабар або вимагає його, є суддею, арбітром, експертом, нотаріусом, фінансовим консультантом, покарання, які будуть застосовані, підвищуються на третину у відповідності з ч. 1 даної статті»; частина четверта цієї ж статті: «хабар,

запропонований для налагодження правовідносин або для продовження їх із особами професійних організацій, державних установ, організацій, корпорацій або компаній, зареєстрованих за участі професійних організацій в складі державної установи, асоціацій, кооперативів, або акціонерних товариств». Також згідно ч. 5 даної статті ними визнаються: службові особи або співробітники державних компаній та корпорацій, які працюють в іноземних компаніях та виконують в них законодавчі або адміністративні обов'язки [310]. Відмінним від законодавства України є те, що окремої статті «службова недбалість» за КК Туреччини немає, наявні лише посилання на цей злочин в окремих статтях. Також не знаходить законодавчого закріплення в КК поняття службової особи, вони лише перераховується в статтях даного кодексу.

Для порівняння ми також обрали одну з країн англо-американської правової сім'ї.

Кримінальне право США відрізняється законодавчим дуалізмом, оскільки єдиного кодифікованого кримінального кодексу в США немає. Кримінальне законодавство США складається з кримінального права федерації та кримінального права штатів. У свою чергу, кримінальні кодекси п'ятдесяти американських штатів, що приймалися і змінювалися в різні історичні періоди та під впливом суперечливих напрямів кримінальної політики і доктрини кримінального права, з часом стали виявляти все більш значні і нічим не виправдані відмінності у визначенні кола караних діянь, ознак окремих злочинів, покарання і т.д.

У США проблемам побудови та системи особливої частини КК приділяється незначна увага, оскільки в КК США відсутнє розділення на види злочинів (злочини у Зводі законів розміщені в алфавітному порядку, а не в родовому чи безпосередньо за об'єктами злочину), тому єдиної глави, що визначає службові злочини, просто немає, та склад злочину службової недбалості також відсутній. У цілому, система кримінального права США визначається наявністю 18 розділу Зводу законів США (Федеральний закон), що має назву «Злочини та кримінальний процес», та кримінальними кодексами штатів, які складаються з глав про

«визначення окремих злочинів». Відповідальність за їх вчинення знаходиться у різноманітних главах розділу 18 КК Нью-Йорка, що містить у собі загальний склад службового злочину, «неправомірна поведінка службової особи», який є умисним, оскільки передбачає «наміри спричинити шкоду іншому або отримати певну вигоду». Відповідальність за їх вчинення знаходиться в різноманітних главах розділу 18, і передбачає відповідальність за службові злочини, головним чином, в 4 главах – «хабарництво, нечесні доходи та зловживання своїм становищем» (Гл. 11), «вибори та політична діяльність» (Гл. 29), « вимагання та погрози» (Гл. 41) та «службові особи та службовці за наймом» (Гл. 93). Главою 11 передбачено, що суб'єктами злочинів, головним чином, є посадові особи вищих органів державної влади та урядові службовці («публічні службові особи», особи, які діють від імені та в інтересах держави США); до глави 41 відносяться будь-які федеральні службові особи та службовці. Глава 93 розглядає спеціальний суб'єкт, яким є службові особи чи службовці департаментів та їх представництв (державні посадові особи), до яких віднесені члени Конгресу США, члени постійних комісій, службовці, наймані працівники або особи, що діють від імені США департаментів, представництв, органів виконавчої влади в силу офіційних функцій або на підставі повноважень, а також присяжні засідателі.

Також для кримінального порівняння ми обрали далекосхідну правову сім'ю.

За кримінальним кодексом Республіки Корея від 18.09.1953 зі змінами та доповненнями також передбачена кримінальна відповідальність за службову недбалість. На відміну від вітчизняного законодавства, в КК Республіки Корея вона визначена як посадова недбалість або професійна недбалість.

В ст. 14 глави 1 книги 1 «Загальні положення» дане визначення злочинній недбалості, а саме: «діяння, вчинене внаслідок незнання фактів, які мають обов'язкові елементи злочину, якщо при цьому виникає неухважність, підлягає покаранню тільки у випадках передбачених законом.

Також у даному КК, на відміну від КК України, зазначені спеціальні види недбалості. Такі як: ст. 171 «Пожежа внаслідок професійної недбалості; пожежа

внаслідок грубої недбалості»; ст. 268 «Смерть або спричинення фізичної шкоди за професійною або персональною недбалістю»; ст. 364 «Посадова недбалість, груба недбалість пов'язані з викраденою власністю». Ще однією відмінністю є матеріальний критерій наслідків, що настали: він виражається в грошовому еквіваленті, а не у неоподаткованих мінімумах [345, с. 200].

У КК Китайської Народної Республіки від 01.10.1997 у главі 9 закріплені «Злочини проти інтересів державної служби». Кваліфікуючими ознаками даних злочинів є вчинення їх державними службовцями. КК КНР, як і КК США, не містить в собі окремої статті, що встановлює відповідальність за службову недбалість. Але в ст. 397 є посилення на необережну форму вини, і дана стаття передбачає «зловживання службовим становищем або недбале ставлення до службових обов'язків працівниками державних органів, якщо це спричинило велику шкоду суспільній власності, інтересам держави та народу». При необережному вчиненні даного злочину законодавець передбачив покарання у вигляді позбавлення волі строком від трьох до семи років, а за ті ж самі дії, вчинені з корисливих мотивів, передбачається позбавлення волі строком до п'яти років, а при особливо обтяжуючих обставинах – від п'яти до десяти років позбавлення волі.

Під недбалим ставленням до службових обов'язків китайський законодавець розуміє повну безвідповідальність, проявлену працівником державного органу, яка спричинила значну шкоду суспільній безпеці, інтересам держави та народу. Під «невиконанням обов'язків» розуміють самовільну відмову від виконання службових обов'язків або їх невиконання; під «неналежним виконанням» – відсутність достатньої необхідної обережності та обачності при виконанні обов'язків, якщо це призвело до помилок при прийнятті рішень.

До категорії державних працівників згідно зі ст. 93 віднесені особи, які виконують службові обов'язки в державних органах: «особи, що виконують обов'язки в державних компаніях, підприємствах, невиробничих одиницях, народних організаціях; особи, що направлені державними органами, компаніями, підприємствами у недержавні компанії, суспільні організації для виконання

службових обов'язків, а також інші особи, які згідно закону виконують службові обов'язки». Також до державних працівників відносяться «робітники органів влади всіх рівнів, адміністративних органів всіх рівнів, юридичних органів всіх рівнів, державних підприємств, державних господарських органів, а також інші службовці, що виконують відповідно до закону різноманітні суспільні обов'язки» [344, с. 280].

Дуже цікавий нормативний документ був запропонований Верховною народною прокуратурою Китаю в 1987 році. В «Деяких міркуваннях відносно визначення та кваліфікації злочинів, пов'язаних з недбалим ставленням до службових обов'язків» було надано визначення близько 64 видам злочинної недбалості у різноманітних сферах життєдіяльності. Н.Х. Ахметшин вважає, що більшість із них все ж таки стосуються зловживання службовим становищем, але саме цим документом було запропоновано розглядати такі діяння виключно як злочинну недбалість [8, с. 280].

Головна відмінна риса законодавства КНР від КК України полягає у тому, що до вчинення службових злочинів в цій країні ставляться дуже прискіпливо. При настанні особливо тяжких наслідків особам, які вчинили дані злочини, призначають позбавлення волі на строк більше 10 років, позбавлення волі безстроково або смертну кару із можливою конфіскацією майна.

Висновки до розділу 1

Дослідження стану наукових теоретико-методологічних засад здійснення кримінально-правової характеристики службової недбалості виявилось необхідним первинним кроком у подальших науково-прикладних розробках, оскільки даний підхід: а) визначив їх специфіку та генеральну стратегію, б) спрямував на вірне та послідовне застосування обраної методологічної бази; в) забезпечив комплексність і системність усього дисертаційного дослідження. У теоретичному плані передумовами здійснення кримінально-правової характеристики службової

недбалості слід визнати: 1) наявність всебічного уявлення про стан і сутність наукових розробок щодо службової недбалості у кримінально-правовому аспекті; 2) визначення основних напрямків дослідження кримінально-правової характеристики службової недбалості. У методологічному плані такі передумови пов'язані з виваženим вибором відповідних методів наукового пізнання (зокрема діалектичного, історико-правового, порівняльно-правового, логіко-граматичного, системно-структурного, структурно-функціонального аналізу, соціологічного, статистичного, методу моделювання).

2. Генезис кримінального законодавства у сфері службової недбалості показав, що вітчизняний законодавець фактично з моменту створення централізованої держави передбачав відповідальність за неналежне виконання службовими особами своїх службових обов'язків. На підставі розгляду особливостей кримінальної відповідальності за службову недбалість в Україні запропоновано виділяти такі умовні періоди її розвитку: дорадянський період (друга половина XIII ст. – 1917 р.); радянський період ідеологізації кримінальної відповідальності за службову недбалість (1917–1991 рр.); післярадянський період кримінальної відповідальності за службову недбалість (1991 р. і дотепер).

Перші згадки про кримінально-правову заборону на необережні злочини, а саме на службову недбалість, зустрічаються за часи панування Магдебурзького права (1224 р.). До неналежного виконання належала втрата кваліфікації через багаторазове скасування судових рішень і порушення присяги. У Соборному уложенні (1550 р.) вперше зроблено поділ на необережні та умисні злочини. Вони у більшості випадків стосувалися судочинства та мали назву «ненавмисне неправосуддя». У «Правах за якими судиться малоросійський народ» (1734 р.), в артикулі 6 п. 8, зазначалися міри покарання та види службової недбалості. В Уложенні про покарання кримінальні та виправні (1845 р.) вперше до складу кримінального закону включено у вигляді першого розділу Загальну частину. У даному розділі всі злочини та проступки поділялися на умисні та необережні (в ст. 5 надавалась характеристика необережності як форми вини). Уперше були встановлені загальні норми у ст. 441 та ст. 442, в яких були закріплені міри

кримінально-правового характеру «за повільність та нерадіння при займанні посади». У «Кримінальному уложенні» (1903 р.) до службових злочинів відносилися діяння двох видів: одні полягали у невчиненні службовою особою таких дій, які вона зобов'язана була вчинити; іншими були порушення правил служби активними діями. У цьому Уложенні міститься вказівка тільки на бездіяльність влади, яка у свою чергу, поділялася на умисну і необережну. Отже, у дорадянський період була створена система нормативно-правових документів, яка забезпечувала юридичну відповідальність посадовців за неправомірні дії.

У радянський період необережні службові злочини підлягали покаранню в найбільш охоронюваних галузях управління або господарювання. Поступово терміни «повільність та нерадіння» замінюються терміном «халатність» або «недбалість». Вперше поняття «халатність» було закріплене в ст. 108 КК УСРР 1922 року. В КК 1927 року законодавець звів в одній статті два схожих склади злочину: бездіяльність та недбалість. Різниця між цими діяннями полягала у тому, що недбалість вчинялась з необережності, а бездіяльність – умисно. Збільшилась міра покарання за недбалість з одного до трьох років. За КК 1960 року законодавчо визначеної самостійності набуває «халатність», тепер її закріплено в ст. 167 КК, а після прийняття КК 1927 року з її складу вилючається поняття «бездіяльності влади». Відтепер дана норма звучить так: «халатність – це невиконання або неналежне виконання посадовою особою своїх обов'язків, внаслідок недбалого або недобросовісного до них ставлення, що спричинило значну шкоду державним чи суспільним інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам громадян». Також даним визначенням встановлювався спеціальний суб'єкт: відтепер ним могла бути лише службова особа. Нововведення стосувалися об'єктивної сторони даного злочину, яка тепер включала в себе неналежне виконання службових обов'язків та бездіяльність службової особи.

Після радянський період розвитку кримінального законодавства характеризується використанням концептуально відмінного підходу у регламентації відповідальності службових осіб за недбалість. Зміст кримінально-правової норми у визначенні службової недбалості істотно змінився, оскільки із

прийняттям нового КК 2001 р. значно розширилося коло осіб та обов'язків, які можуть бути віднесені до службових. Наразі службова недбалість розглядається не як злочинне порушення професійних обов'язків, а як порушення спеціальних службових обов'язків внаслідок несумлінного ставлення до них. Щодо наслідків, то вони також зазнали зміни: на перше місце виноситься захист охоронюваних законом прав, свобод та інтересів окремих громадян, а потім – державних чи громадських інтересів та інтересів окремих юридичних осіб. З прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 вносяться зміни до КК України. Змінюється назва розділу XVII – «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», до нього приєднується нова категорія злочинів, які визнаються службовими. Але в той же час із п. 1 примітки до ст. 364 КК, в якій надається визначення службових осіб, законодавець вилучає ст. 367 КК України. Відтепер визначення спеціального суб'єкта службової недбалості закріплено в ч. 3 ст. 18 КК України. У свою чергу, категорія осіб, зазначених в примітці до ст. 364 КК, значно розширилась.

3. Проведенню порівняльно-правового дослідження передувало віднесення всіх аналізованих нами законодавств зарубіжних країн до певних типів правових сімей. Дослідження зарубіжного досвіду відбувалося з позиції розгляду положень, що безпосередньо стосуються службової недбалості. Були досліджені правові сім'ї, які є найбільш поширеними (найчастіше зустрічаються у багатьох наукових класифікаціях), а саме – пострадянську, романо-германську (континентальну), так званого загального права (англо-американську), мусульманську (держав мусульманського права), східну та далекосхідну (держав Далекого Сходу). Під час проведення комплексного дослідження зарубіжного досвіду були проаналізовані кримінальні законодавства низки держав, зокрема: Російської Федерації, Республіки Білорусь, Казахстану, Узбекистану, Республіки Молдови, Латвійської Республіки, Естонії, Вірменії, Польщі, Нідерландів, Італії, Норвегії, Ізраїлю, Туреччини, Сполучених Штатів Америки, Республіки Корея, Китаю.

Щодо КК країн Західної Європи, Сходу та США, то спеціальні кримінально-

правові норми, які передбачають відповідальність за службову недбалість, у них зазвичай відсутні. Поряд із цим аналіз кримінального законодавства деяких країн дозволяє зробити висновки, що окремі ознаки службової недбалості знаходять своє відображення в статтях про відповідальність за необережні службові злочини. Обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за даними статтями є наявність відповідних наслідків, вказаних у законі. Суб'єкти таких злочинів – завжди спеціальні. Ними, залежно від законодавчого оформлення, можуть бути службові особи, працівники державних органів або інші особи, які наділені владними повноваженнями, чи ті, які виконують важливі функції, як правило, в органах державної влади та місцевого самоврядування (рідше – в приватних структурах). У КК деяких іноземних держав (Польща, Латвія) не вказано на форму вини за службові злочини, тобто діяння можуть бути вчинені як умисно, так і необережно. У КК Республіки Білорусь, навпаки, необережна форма вини вказана в основному складі злочину. Ізраїльський законодавець не відносить службову недбалість до числа злочинів, а порівнює її з одним із видів вини. Із суб'єктивної сторони, на відміну від України, в багатьох зарубіжних країнах несумлінним є ставлення до самої служби, а не службових обов'язків взагалі. Дисертантом визначено, що проаналізований досвід зарубіжних держав в сфері регулювання відповідальності за службову недбалість є вельми різноманітним, але деякі законотворчі рішення можуть бути використані для подальшого удосконалення вітчизняного КК.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ

2.1. Об'єкт службової недбалості

Проблема об'єкту злочину є надзвичайно актуальною і водночас дуже складною у науці кримінального права. Вона має велике теоретичне та практичне значення і містить у собі досить широке коло питань: з'ясування самого поняття об'єкта злочину і його місця у загальному визначенні злочину; протиправного діяння, що посягає на нього; вибір правильної кваліфікації злочину; використання даних об'єкта для характеристики з'ясування значення об'єкта для держави і суспільства з метою встановлення ступеня суспільної небезпеки інших трьох елементів складу злочину (об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони), а також відмежування від суміжних злочинів.

Кожен злочин має свій об'єкт злочинного посягання. А.І. Трайнін обґрунтовано вказував, що «злочину, який ні на що не посягає, у природі не існує» [326, с. 123]. Будь-який злочин посягає на суспільні відносини, що існують у даній країні. Суспільні відносини, на які посягають злочини і які є об'єктами таких злочинів, дуже різноманітні, тому з'ясування усіх видів об'єктів та їх наукова класифікація є необхідними, адже вони сприяють більш повному розкриттю сутності, а також соціально-правової значущості об'єктів, дають змогу визначити їх вплив на розвиток кримінального законодавства і вдосконалення практики його застосування.

Згідно загально визначених правил об'єктом злочину виступає те благо, якому злочином завдається реальна шкода чи створюється загроза заподіяння такої шкоди. Питання визначення поняття та сутності об'єкта злочину було і залишається дискусійним. Під об'єктами злочинів теоретики кримінального права розуміють: конкретні відносини, речі та стани осіб чи речей (С.В. Познишев) [252,

с. 53], суспільні відносини (В.К. Глістін, Н.О. Гуторова, М.Й. Коржанський [59; 149, с. 82], В.Я. Тацій та ін.) [316, с. 75], соціальні цінності (Є.В. Фесенко) [371, с. 9–12], суспільні інтереси (Б.С. Нікіфоров) [242, с. 92–93], охоронювані кримінальним законом блага (С.Б. Гавриш) [53, с. 62], людина (Г.П. Новосьолов) [244], матеріальні та нематеріальні цінності (А.Н. Трайнін) [326].

Наприкінці ХІХ ст. існувала теорія суб'єктивного права як об'єкта злочину. В. Спасович вказував: «злочин є протизаконне посягання на будь-яке право, настільки істотне, що держава, яка вважає це право однією з необхідних умов суспільного життя, при недостатності інших охоронюваних засобів захищає його непорушність покаранням» [308, с.140].

Також існує позиція, що об'єктом злочину є соціальні інтереси та блага або соціальні цінності, які охороняються кримінальним законодавством та на які посягає винна особа, завдаючи їм істотної шкоди або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди [209, с. 100]. М. Бажанов визначав об'єкт злочину як благо, якому злочином спричиняється шкода, хоча при цьому він ототожнював благо із суспільними відносинами [9, с. 30]. Є. Фесенко об'єктом злочину визначає цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду [370, с. 51].

Г. Новосьолов робить висновок, що об'єктом кожного злочину є люди – індивіди, їх малі чи великі групи (об'єднання), а також суспільство в цілому, а матеріальні чи нематеріальні цінності, які служать приводом відносин між цими особами, є предметом злочину [244, с. 90]. Безперечно, що таке визначення змінює місцями поняття об'єкта та предмета злочину, тому із цією позицією не всі науковці погоджуються. Але ми погоджуємось із даною теорією.

Радянськими науковцями була визначена дещо інша концепція об'єкта злочину [23, с. 167; с. 151; 317, 180, с. 75–76; 9, с. 147]. Вперше в юридичній літературі визначення об'єкта злочину як суспільних відносин, які охороняються всім апаратом кримінально-правового примусу, дав А.А. Піонтковський (1924 р.) [249, с. 129–130].

Не спростовуючи існування різних теорій об'єкта злочину, ми підтримуємо

думку про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини. На даний час вона є найбільш визнаною і домінуючою в теорії вітчизняного кримінального права, до того ж інші концепції є або досить новими, або не так глибоко розробленими⁹.

Суспільні відносини, як об'єкт кримінально-правової охорони, становлять собою відповідні зв'язки між людьми (суб'єктами відносин), що складаються у процесі їх спільної матеріальної і духовної діяльності на основі відповідного способу виробництва і специфіки, яка проявляється на кожній сходинці природно-історичного розвитку суспільства [316, с.16].

У структуру суспільних відносин входять: суб'єкти суспільних відносин, соціальний зв'язок між суб'єктами та предмети суспільних відносин¹⁰.

У теорії кримінального права прийнято класифікувати об'єкти злочину за двома ознаками: за ступенем суспільної небезпеки охоронюваних законом суспільних відносин та за значущістю об'єкта для кваліфікації злочину.

У науці кримінального права найпоширенішою є триступенева класифікація

⁹ Згідно цієї загальноприйнятої теорії об'єктом злочину виступають суспільні відносини. Будь-який злочин спрямований проти суспільства. Діяльність суспільства в свою чергу складається із суспільних відносин. Визнання суспільних відносин об'єктом злочину впливає із загального вчення про суспільну сутність і призначення кримінального права, яке покликане охороняти найцінніші соціальні здобутки – особу (як сукупність суспільних властивостей і ознак людини та громадянина), її життя, здоров'я, волю, недоторканність, власність та інші законні права й свободи. Об'єктом кримінально-правової охорони є також і громадський порядок, громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України тощо [352, с. 564].

¹⁰ Суспільні відносини – це специфічна форма життєдіяльності людей, це відносини, що виникають між людьми в процесі їх життєдіяльності. Зміст суспільних відносин можна визначити як соціально важливу поведінку, яка включає в себе всі види соціальної поведінки, як активну діяльність людини, так і заборонену або таку, що вимагається суспільством бездіяльність [224, с. 14-15].

Перш за все, суб'єктом суспільних відносин виступає людина. Також суб'єктами суспільних відносин є фізичні особи, юридичні особи, публічно-правові організації. Згідно ст. 3 Конституції України, найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя, честь і гідність, недоторканість та безпека. Саме людина визнається особливим об'єктом кримінально-правової охорони. Суб'єктами аналізованих нами суспільних відносин є держава (в особі відповідних органів та посадових і службових осіб), різні об'єднання громадян, юридичних і фізичних осіб, які співвідносяться один з одним як суб'єкт та об'єкт впливу. Здійснюючи свої повноваження, службова особа діє не як індивід, а як представник організації, відповідного органу. Її дії призводять до юридичних наслідків для організації і мають бути визнані діями організації. Роль службових осіб полягає у забезпеченні нормального функціонування апарату органів державної влади, місцевого самоврядування та підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, що ґрунтується на правових нормах, які визначають компетенцію службових осіб, коло їх прав, повноважень та обов'язків [234, с. 870].

Структурним елементом, що входить в суспільні відносини виступає соціальний зв'язок між суб'єктами відносин. Зовні він проявляється перш за все в різноманітних формах людської діяльності, а також в особливостях правового чи соціального статусу громадян, юридичних осіб, органів державної влади тощо. Основне призначення соціального зв'язку полягає в тому, щоб з'єднати, зв'язати в ту чи іншу позицію різних суб'єктів. Для встановлення суті соціального зв'язку необхідно встановити характер діяльності суб'єктів, а також зміст їхньої поведінки. При цьому необхідно визначити той соціальний зв'язок, ту діяльність, яку поставлено під охорону кримінального закону. В даному випадку це відносини між державною владою та службовими особами. При службовій недбалості, особа, не виконуючи або неналежно виконуючи свої службові обов'язки, спричиняє шкоду конкретним правовідносинам, чим самим розриваючи соціальний зв'язок між суб'єктами [234, с. 872].

Предмет суспільних відносин – це те, з приводу чого та завдяки чому виникають суспільні відносини, та те, що становить інтерес для його суб'єктів [59, с. 78]. До предметів суспільних відносин належать майно, речі, матеріальні та духовні цінності, тобто їх можна умовно поділити на ті, що мають матеріальний характер, і на такі, що мають нематеріальний характер. Тобто, предметом суспільних відносин аналізованого нами злочину є державна влада, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, їх авторитет, а також державні та громадські інтереси, інтереси юридичних осіб та окремих громадян. Предмет охоронюваних суспільних відносин злочинів у сфері службової діяльності має нематеріальний характер і являє собою певні завдання, що постають перед державою в цілому, і перед кожним державним органом зокрема, органом місцевого самоврядування, підприємством, установою чи організацією.

об'єктів «за вертикаллю» (загальний, родовий і безпосередній). Ця класифікація цілком відповідає потребам практики, дуже логічна, оскільки ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» і «окремого» [316, с. 80]. Такий поділ запропонував ще у 1938 році В.Д. Меньшаґін, і він існує донині [306, с. 54]. На такій класифікації фактично побудовано систему Особливої частини КК України¹¹.

Іншою класифікацією є поділ безпосередніх об'єктів по горизонталі. Завдяки існуванню багатооб'єктних злочинів, виокремлюють основний та додатковий об'єкти злочину. Необхідність такої класифікації виникає тоді, коли один і той же злочин одночасно наносить шкоду декільком суспільним відносинам. До того ж, варто зауважити, що такий розподіл проводиться не за ступенем важливості того чи іншого охоронюваного правом блага, а й з урахуванням його зв'язку із родовим об'єктом злочину.

Злочин завжди посягає на певний об'єкт, і не важливо виражається він у дії чи бездіяльності. Характер злочину та його суспільна небезпека визначаються перш за все об'єктом, на який він посягає [328, с. 71; 80, с. 31].

Отже, розглянувши загальні положення вчення про об'єкти, варто перейти

¹¹ Під загальним об'єктом злочинів розуміють систему, яка складається з об'єктів усіх без винятків суспільно небезпечних посягань, передбачених КК. Зміст загального об'єкту складають всі соціальні цінності, які в певний історичний період та в конкретному суспільстві визнаються найбільш важливими [172, с. 5]. Таким чином, загальний об'єкт охоплює різноманітні суспільні відносини, які значною мірою різняться між собою за своєю соціальною значущістю, сферою дії тощо. Загальний об'єкт злочину має важливе значення для визначення природи і сутності злочинів, ступеня їх суспільної небезпечності, відмежування від незлочинних діянь. Ці суспільні відносини можуть змінюватись. Тому цілком обґрунтовано є точка зору академіка В.Я.Тація, що «загальним об'єктом (злочину) є не постійна система суспільних відносин, а рушійна (змінювальна) система, цілком залежна від кримінального закону (наприклад, у зв'язку з криміналізацією або декриміналізацією суспільно небезпечних діянь), зі зміною якого змінюється і система суспільних відносин, що створює у своїй сукупності загальний об'єкт кримінально-правової охорони» [316, с.16]. Інтереси держави та суспільства, права та інтереси особи можуть бути порушені в різноманітних сферах життя. В залежності від того, яким саме державним чи суспільним інтересам була спричинена шкода, які права або інтереси громадян були порушені, всі злочини діляться на групи за принципом родового об'єкта, під яким розуміють коло однорідних взаємозалежних суспільних відносин, що стали предметом посягання.

Родовий об'єкт характерний не для всіх злочинів, а лише для певної групи злочинів, які виділені в окремі підсистеми найбільш важливих соціальних інтересів та цінностей. До того ж, групування суспільних відносин здійснюється не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, які обумовлюють їх тотожність або однорідність. Такими критеріями є різні елементи суспільних відносин, які охороняються, їх соціальне призначення в них. «Родовий (груповий) об'єкт, – пише В.Я. Тацій, – це об'єкт, що охоплює визначене коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною і економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятися в силу цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм». Подібні формулювання родового об'єкту давалися раніше російськими вченими. А.А.Піонтовський вказував, що родовий об'єкт – це «визначена категорія суспільних відносин» [249, с.146]. Г.А.Кригер писав, що «родовий об'єкт поєднує більш-менш широке коло однорідних взаємозалежних відносин і визначає характер суспільної небезпеки цілої групи злочинів, що проти них спрямовані. А характер суспільно-небезпечних наслідків дозволяє не тільки зібрати подібні злочини в одну главу Особливої частини Кримінального кодексу, але і послідовно розташувати ці глави» [155, с.132]. Тобто родовий об'єкт покладено в основу поділу злочинів на розділи Особливої частини КК.

Безпосередній об'єкт – це об'єкт конкретного діяння, яке заборонено кримінальним законом, конкретний інтерес або цінності, яким при посяганні завдається шкода. Це частина родового об'єкта, яка може з ним співпадати, а також бути єдиним для деяких груп складів злочинів.

до аналізу об'єкту службової недбалості.

Загальним об'єктом службових злочинів є нормальна діяльність органів влади, що відповідає інтересам окремих громадян, суспільства, держави, а також управління підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності. У будь-якому випадку суспільно небезпечне діяння при, вчиненні службових злочинів, вчиняється у результаті грубого порушення службових повноважень, у результаті невиконання або неналежного виконання службових обов'язків. Саме грубе порушення відрізняє службовий злочин від незлочинних діянь: адміністративних, дисциплінарних, службових правопорушень [11, с. 28]. До того ж, службові злочини спричиняють істотну шкоду державним та суспільним інтересам, охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних та юридичних осіб.

Визначення загального об'єкта службової недбалості розкриває його соціально-політичну сутність та характер суспільної небезпеки, що має першочергове значення як при кваліфікації скоєного діяння, так і при призначенні покарання. Крім того, визначення об'єкта службової недбалості має не лише теоретичне, але й практичне значення для встановлення ознак, що характеризують суб'єкт даного злочину, тим самим обмежуючи коло осіб, які можуть нести відповідальність за злочин передбачений ст. 367 КК України.

Родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг є суспільні відносини, які визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність у юридичних особах приватного права та нормальну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Ст. 367 КК знаходиться у розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Таким чином, родовий об'єкт службової недбалості можна визначити як сукупність однорідних суспільних відносин, що забезпечують законну діяльність

органів державної влади, та які повинні охоронятися єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально – правових норм.

Дещо застарілою є точка зору, згідно якої під родовим об'єктом службових злочинів необхідно розуміти суспільні відносини, що визначають зміст правильної роботи державного і громадського апарату [302, с. 307; 305, с. 322; 304, с. 224]. Сучасні вчені дотримуються точки зору, що під поняттям родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності визнаються суспільні відносини, які визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність у юридичних особах приватного права та нормальну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [287, с. 13].

Також поряд з державним та громадським апаратом, злочини у сфері службової діяльності посягають на зміст правильної роботи апарату органів місцевого самоврядування та підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності [236, с. 908]. У літературі це питання вирішується загалом однозначно.

Поряд із органами державного апарату важливу роль в організації політичного, економічного та культурного життя суспільства відіграють і громадські організації: профспілки, політичні партії та інші об'єднання громадян, котрі хоч і не входять до державного апарату, але пов'язані з ним. Керівники та окремі працівники громадських організацій також наділяються функціями службових осіб на рівні із працівниками державного апарату для вирішення завдань, які стоять перед цими організаціями. Невиконання або неналежне виконання цими особами своїх функцій буде посяганням на зміст правильної роботи громадського апарату. До органів місцевого самоврядування Конституція України відносить ради депутатів різних рівнів (сільські, селищні, районні, міські) та їх виконавчі органи, які самостійно вирішують питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [102; 95].

Поряд із загальним та родовим об'єктами законодавець визначає безпосередній об'єкт злочину, який має найбільше значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності. Під ним слід розуміти суспільні відносини або групу суспільних відносин, яким завдається шкода конкретним злочином і які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК. У зв'язку з цим виникає питання про склад безпосереднього об'єкта службових злочинів та особливо службової недбалості.

При визначенні безпосереднього об'єкта таких злочинів, виходячи з розподілу управлінської праці, взаємопов'язаних і взаємодіючих ланок апарату управління, кожна з яких має відносну самостійність і виконує чітко визначені функції, за основу слід брати функціональну ознаку. Отже, безпосереднім об'єктом злочинів у сфері службової діяльності є правильна діяльність державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремої організації, установи, підприємства (незалежно від форми власності), зміст якої визначається законодавством України, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій, права та інтереси окремих громадян, юридичних осіб, інтереси суспільства та держави. Але суспільні відносини, що складають зміст нормальної роботи державного чи суспільного апарату, різноманітні. Їх зміст залежить від службового призначення підприємств, установ, організацій, від функцій, які вони виконують, від діяльності цих апаратів. Тобто в залежності від вчиненого злочину шкода спричиняється суспільним відносинам, що склалися в тій чи іншій сфері діяльності, а не всім відносинам, що характеризують правильну роботу державного чи суспільного апарату в цілому [116; с. 10]. Слушно зазначив В.Ф. Кириченко, визначивши, що склад службових злочинів сформульований таким чином, що із тексту закону можна встановити тільки спеціальний (родовий) об'єкт службового злочину, а безпосередній об'єкт, тобто конкретні суспільні відносини, яким була завдана шкода, — лише при визначенні особливостей конкретного службового злочину [129; с. 20].

Отже, безпосередніми об'єктами службової недбалості виступають суспільні

відносини, що складають зміст нормальної роботи державного апарату, визначають і регулюють правильний, в інтересах служби, порядок здійснення службовою особою державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування або апарату підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності своїх прав і повноважень, визначених законодавством та нормативними актами щодо реалізації завдань, які поставлені перед відповідним органом, а також авторитет цього органу. Оскільки відповідальність за службову недбалість настає лише за наявності обов'язку діяти, причому юридичного обов'язку, то його виконання і є умовами нормального функціонування певних державних та суспільних установ, підприємств та організацій [192, с. 329].

Встановлення безпосереднього об'єкта злочину має важливе значення для з'ясування характеру і ступеню суспільної небезпечності вчиненого злочину, правильної його кваліфікації, дає можливість якнайточніше провести розмежування між суміжними злочинами.

Безпосереднім об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, що встановлюють обов'язок для службової особи належним чином виконувати свої службові обов'язки відповідно до законів та нормативних актів, згідно з задачами та цілями своєї службової діяльності.

У теорії кримінального права, також широко відома і класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «за горизонталлю». Сутність цієї класифікації полягає у тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють основний (безпосередній) і додатковий об'єкти. Основним безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, які насамперед, і головним чином, прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи закон про кримінальну відповідальність. Основний безпосередній об'єкт – це суспільні відносини, порушення яких становить соціальну сутність злочину. Звідси випливає, що основний безпосередній об'єкт відображає й основний зміст того чи іншого злочину, його антисоціальну спрямованість. Він більшою мірою, ніж інші об'єкти, визначає ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину і тяжкість наслідків, що настали або могли настати. Цей об'єкт завжди входить до складу родового об'єкта

злочину. Тому з'ясування основного безпосереднього об'єкта дає змогу правильно визначити місце тієї чи іншої кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК. З іншого боку, встановлення цього об'єкта в конкретно вчиненому злочині дозволяє визначити ту кримінально-правову норму, за якою повинне кваліфікуватися скоєне суспільно небезпечне діяння. Тому цей об'єкт є визначальним як при виборі місця для тієї чи іншої норми в системі Особливої частини, так і для кваліфікації вчиненого злочину.

Основним безпосереднім об'єктом службової недбалості є сукупність однорідних суспільних відносин, що забезпечують законну діяльність органів державної влади, та які встановлюють обов'язок для службової особи належним чином виконувати свої службові обов'язки відповідно до законів та нормативних актів та охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм.

Додатковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким поряд із основним об'єктом завдається або виникає загроза заподіяння шкоди, тобто посягання на які не є суттю цього злочину, і які порушуються або ставляться під загрозу порушення поряд з основним безпосереднім об'єктом. Такими об'єктами можуть бути лише відносини, поставлені законодавцем під охорону закону або, іншими словами, відносини, визначені як такий об'єкт, самим законодавцем. Як правило, в якості додаткового об'єкта за ст. 367 КК України виступають права та свободи громадян, суспільні та державні інтереси, законні інтереси громадян, організацій, суспільства та держави.

Додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: обов'язковий (необхідний) і необов'язковий (факультативний). Додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, що страждає завжди, у будь-якому випадку при вчиненні певного злочину. Цьому об'єкту, як і основному, завжди заподіюється шкода унаслідок вчинення злочину. Додатковий факультативний об'єкт – це такий об'єкт, який при вчиненні певного злочину може існувати поряд з основним, а може бути відсутнім. Додатковий безпосередній об'єкт, так само як і основний безпосередній об'єкт, має важливе значення для визначення соціальної сутності вчиненого

злочину, для встановлення тяжкості наслідків, що настали чи могли настати.

На нашу думку, доречно було б визнати додатковим обов'язковим об'єктом та поставити під кримінально-правову охорону життя та здоров'я людини і закріпити дані положення в окремій частині ст. 367 КК України¹². (79,0 %) респондентів підтримали даний підхід, стосовно того, що додатковим безпосереднім об'єктом службової недбалості виступають охоронювані кримінальним законом життя та здоров'я людини.

У Особливій частині КК України більш пріоритетною визнається охорона такого об'єкта як національна безпека (розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України»), а людське життя та здоров'я посідають лише друге місце (розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи»). Крім того, замість конституційних термінів «людина» і «громадянин» у більшості розділів вживається узагальнюючий термін «особа» (розділи II, III, IV Особливої частини КК). Це стосується і ст. 367 КК України.

Додатковий обов'язковий об'єкт злочину службової недбалості, на нашу думку, необхідно розуміти через «цінності». Як вже зазначалося вище, згідно ст. 3 Конституції України «найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя, честь і гідність, недоторканість та безпека». Людина – це особа як втілення високих інтелектуальних і моральних властивостей, поєднання фізичного і духовного, природного і соціального, спадкового і набутого за життя. Саме людина, громадянин є показником всіх соціальних цінностей, лише вона визнається особливим об'єктом кримінально-правової охорони, і не існує таких

¹² Зважаючи на велику кількість кримінальних справ за ст. 367 КК України, об'єктом посягань яких виступає життя та здоров'я людини. Зокрема це підтверджує такий приклад: вироком Галицького районного суду м. Львова від 5 липня 2007 р. (Справа № 1-233 2007 рік) встановлено, що ОСОБА_3, працюючи, головою правління ВАТ «Самбірський завод металоснастижи», являючись службовою особою, будучи зобов'язаним у відповідності до умов договору, укладеного між очолюваним ним підприємством та ТзОВ «Перша приватна будівельна компанія» виготовити металокаркас для накривання даху будівлі східної вежі комплексу «Цитадель» та провести роботи з їх монтажу, відмовився від виконання обумовлених зазначеним вище договором робіт, а уклавши цивільно-правовий договір підряду, залучив для їх виконання будівельну бригаду під керівництвом ОСОБА_4, при цьому не перевірявши наявності у нього відповідної ліцензії на проведення робіт з підвищеною небезпекою та монтажних робіт на висоті. Крім цього, ОСОБА_3, не маючи ліцензії на складання проектів виконання монтажних робіт, самостійно, без досвіду розробки такого роду проектів та відповідної інженерно-будівельної освіти, склав проект виконання робіт «Монтаж центрального куполу східної вежі комплексу «Цитадель» у м. Львові з порушенням вимог державних будівельних норм України та передав його для використання у роботі ОСОБА_4. В подальшому ОСОБА_3 не проконтролював проведення будівельних робіт бригадою, яка, використовуючи складений проект виконання робіт, виконувала монтажні роботи зі встановлення металокаркасу на даху будівлі східної вежі комплексу «Цитадель» з порушенням вимог нормативних актів з охорони та безпеки праці, внаслідок чого стався нещасний випадок - обвал тимчасових ріштувань під дахом зазначеної будівлі, від якого загинуло 5 будівельників, двоє інших отримали тяжкі тілесні ушкодження [34].

цінностей, заради яких можна було б пожертвувати людиною. Жодне інше явище не може оцінюватись суспільством вище, ніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини [147, с. 540].

Не випадковим є те, що крім самої людини, у коментованому приписі до Конституції України згадано також такі її властивості, як життя і здоров'я, недоторканність і безпека. Адже саме вони є первинною, вихідною передумовою життєдіяльності кожного з нас. Включаючи їх до найвищих соціальних цінностей, Конституція у такий спосіб начеб то ієрархізує потреби людини, а тим самим і її права та свободи, які цими потребами зумовлюються та покликані забезпечувати їх задоволення. Тому, навіть погоджуючись із широко визнаним нині положенням про те, що всі основні права людини є взаємозалежними, взаємопов'язаними і неподільними, не можна заперечувати того, що в першу чергу має бути забезпечено право на життя і здоров'я, недоторканність і безпеку, тобто саме фізичне існування, котре є матеріальною основою та передумовою здійснення будь-яких інших прав. На такий рівень піднесено у коментованому положенні також честь та гідність людини, оскільки йдеться про людину як про істоту біосоціальну, а не про вид суто біологічних істот [146, с. 765]. А оскільки людина є суб'єктом суспільних відносин, логічно визнавати основним додатковим об'єктом її життя та здоров'я поряд із правами та свободами громадян, суспільними та державними інтересами, законними інтересами громадян, організацій, суспільства та держави. Додатковим факультативним об'єктом злочину, передбаченого ст. 367 КК України, може виступати також власність. В Україні визнаються державна, приватна, комунальна та інші форми власності [100].

2.2. Об'єктивна сторона службової недбалості

Об'єктивна сторона складу злочину – це його зовнішня сторона, яка характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечними

наслідками, причинним зв'язком між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами та знаряддями вчинення злочину. Ознаки об'єктивної сторони складу злочину поділяються на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових відноситься суспільно небезпечне діяння у формі дії чи бездіяльності, а до факультативних – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, спосіб, знаряддя та засоби вчинення злочину. У певних випадках факультативні ознаки перетворюються в обов'язкові [232, с. 120].

Детально розглянемо кожен із цих ознак об'єктивної сторони складу злочину, що стосуються службової недбалості.

Об'єктивна сторона службової недбалості, як і будь-якого іншого злочину, характеризується трьома ознаками:

1) вчинення суспільно-небезпечного діяння, яке може мати форми невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них;

2) настання суспільно небезпечних наслідків, що заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, інтересам окремих юридичних осіб і настання тяжких наслідків;

3) наявність причинного зв'язку між невиконанням або неналежним виконанням службовою особою своїх службових обов'язків та наслідками, що настали.

У науці кримінального права та судовій практиці під невиконанням службових обов'язків розуміють невиконання службовою особою дій, покладених на неї спеціальних функцій, передбачених як безумовні, для виконання нею по службі, у зв'язку з обсягом прав та обов'язків. Такий вид службової недбалості ще називають «чистою» бездіяльністю, за якої службова особа повністю не виконує свої обов'язки [232, с. 765]. Неналежне виконання обов'язків – це такі дії службової особи у межах службових обов'язків, які виконані не так, як того

вимагають інтереси служби, тобто несвоєчасне, неправильне, неточне їх виконання [232, с. 757]. Бездіяльність, як юридично пасивна поведінка, може носити характер фізичних дій, зазначає В.Б. Малінін [201, с. 159]. Згідно такого підходу у кримінально – правовій науці виділяють так звану «змішану» бездіяльність, за якої службова особа виконує свої обов'язки неналежно, діє не до кінця, не вчиняє всіх очікуваних від неї дій, або коли в бездіяльність включається активна поведінка. «Змішаною бездіяльністю» називають випадки неповного або часткового виконання спеціальним суб'єктом своїх юридичних обов'язків [65, с. 14].

В.Е. Мельникова визначає поняття змішаної бездіяльності таким чином: «Це випадки, коли кримінально-правова бездіяльність, маючи складний характер, не завжди може виражатися в абсолютно пасивній поведінці. Закон передбачає кримінальну відповідальність і в тих випадках, коли особа, виконуючи покладені на неї обов'язки, виконує їх або не до кінця, або неналежним чином» [214, с. 52].

Кримінальний закон не дає визначення поняттю «діяння». Під діянням розуміють певну поведінку, певний вчинок людини. Із зовнішньої сторони, злочинна поведінка може виражатися у двох формах: дії або бездіяльності. Суспільно небезпечне діяння, дія або бездіяльність є важливим елементом об'єктивної сторони будь-якого злочину. Воно породжує суспільно небезпечні наслідки, вказує на зв'язок об'єкта й об'єктивної сторони злочину, складає предметний зміст суб'єктивної сторони злочину. Діяння може проявлятися в дії або бездіяльності. Дія – активна поведінка (в основі якої лежить певний рух людини); бездіяльність – пасивна поведінка, яка виявляється в тому, що особа не виконує певних дій, які повинна була та могла виконати (відсутність руху) [171, с. 134].

Будучи формами різного прояву активності людини, дія і бездіяльність у соціальному змісті мають ознаки подібності. Загальним для них є те, що вони порушують або ставлять у небезпеку порушення суспільних відносин охоронюваних кримінальним законом від злочинних посягань. «Дією, – пише А. І. Леонт'єв, – ми називаємо процес, підлеглий уявленню про той результат, який повинен бути досягнутий, тобто процес, підлеглий усвідомленій меті». Отже, рухи

тіла, що складають дію, повинні бути об'єднані метою в єдиний вольовий акт зовнішньої поведінки людини. Дія, таким чином, завжди характеризується спрямованістю на виконання визначеної, «конкретної» задачі, якій і підлегли усі компоненти (рухи), що утворюють дію [356, с. 320].

Дія як ознака злочину є активною, усвідомленою та цілеспрямованою суспільно небезпечною поведінкою людини, що заподіює або викликає загрозу заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам.

Бездіяльність – це пасивна поведінка, що полягає у не вчиненні суб'єктом конкретної дії, котру він зобов'язаний був і міг виконати. Вона наявна, якщо на особу покладалися законом, договором, впливали із професійних, службових та інших відносин певні обов'язки, і особа їх не виконала. Тому юридичний аналіз злочинної бездіяльності в будь-якому складі злочину завжди припускає необхідність з'ясовувати, які саме конкретні дії зробила особа у визначеній об'єктивній обстановці, чи могла і чи повинна була їх зробити. Отже, бездіяльність може бути охарактеризована як стан фізичного спокою стосовно тих дій, що особа повинна була і могла зробити.

Ми підтримуємо думку вчених і вважаємо, що службова недбалість може бути вчинена як шляхом дії (неналежне виконання службових обов'язків), так і шляхом бездіяльності (невиконання службових обов'язків)¹³. Даний факт також підтверджує проведене нами дослідження кримінальних справ за ст. 367 КК України, яке показало, що переважають злочини, що вчинені шляхом неналежного виконання службових обов'язків (75,0 %), шляхом невиконання службових обов'язків (7,0 %), поєднання в одному злочині неналежного виконання та

¹³ Наприклад, вироком суду Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 1 червня 2009 р. (справа №1-177/2009 р.) встановлено, що ОСОБА_1 – директор ДП «Машинобудівний завод «Оризон», будучи службовою особою, з 13 червня по 28 листопада 2007 року не оприбуткував та під час проведення ліквідації основних засобів, які містять дорогоцінні метали, не здійснив здачу дорогоцінних металів, визначеним переробним підприємством та спеціальним суб'єктом підприємницької діяльності, що призвело до втрати золота в кількості 234,64445 грами, срібла - 9845,209421 грамів, платини - 2,058372 грами, паладію - 94,119672 грами, чим спричинив шкоду ДП «Машинобудівний завод «Оризон» на суму 94650 грн. Він же, 14 грудня 2007 року, неналежним чином виконуючи свої службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, не виконав вимоги методичних рекомендацій Мінпромполітики України «Про порядок погодження в Мінпромполітики України питань, пов'язаних з реалізацією, ліквідацією переданих передачею основних засобів», затверджених наказом Мінпромполітики України №219 від 11 грудня 2001 року, шляхом передачі об'єкта продав незавершене будівництво житлових будинків №40-42, спричинивши ДП «Машинобудівний завод «Оризон» шкоду на 238500 грн. Він же, з 3 червня 2003 року по 22 вересня 2008 року, будучи зобов'язаним забезпечити збереження майна та інших матеріальних цінностей, що належать підприємству в повному господарському відданні, не забезпечив належний облік і зберігання майна підприємства, внаслідок чого ДП «Машинобудівний завод «Оризон» було спричинено збитки на суму 25970, 63 грн. Діями підсудного ДП «Машинобудівний завод «Оризон» спричинена шкода на суму 359120,63 грн. Дії підсудного суд кваліфікував за ч.1 ст.367 КК України як службову недбалість[40].

бездіяльності (18,0 %).

Деякі автори, наприклад Іванов В.І. та Мінакова І.Г., вважають, що службова недбалість може бути вчинена лише шляхом бездіяльності. На їхню думку, «при невиконанні або неналежному виконанні службовою особою покладених на неї обов'язків, суб'єкт злочину не виконує визначені обов'язки, та різниця між невиконанням або неналежним виконанням полягає лише у ступені невиконання обов'язків. Ступінь невиконання в даному випадку не має принципового значення, тому що в будь-якому випадку настають суспільно небезпечні наслідки» [119, с. 29; 218, с. 18–19].

Як зазначають Динека В.І. та Тіщенко Ю.Ю., об'єктивній стороні службової недбалості властива активна та пасивна форма злочинної бездіяльності, яка проявляється у невиконанні або неналежному виконанні службовою особою своїх службових обов'язків [76, с. 300; 321, с. 46].

Такий злочин як службова недбалість може бути вчинений лише шляхом бездіяльності, що включає в себе неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків, – таку позицію відстоює Мінакова І.Г. [218, с. 19]. На нашу думку, така позиція є спірною. Розглянемо дане питання детальніше.

Український юридичний термінологічний словник дає наступне визначення поняттю «бездіяльність»: «бездіяльність – це злочинна, суспільно-небезпечна, усвідомлена, вольова, пасивна поведінка особи, тобто невиконання особою покладеного на неї обов'язку діяти певним чином під загрозою кримінальної відповідальності» [363].

Таким чином, невиконання – це нездійснення будь-чого дорученого, запланованого, обов'язкового. Виходячи із цього, ми вважаємо, що більш правильно та логічно буде визнати, що неналежне виконання не є бездіяльністю.

Деякі вчені, відстоюючи свою точку зору, вважають, що бездіяльність являє собою пасивну поведінку, особа не вчиняє такі дії, які вона за певних обставин зобов'язана була та могла вчинити [395, с. 12]. Наприклад, Г.В. Тімейко пише, що «з юридичної точки зору бездіяльність – це невиконання юридично обов'язкових, об'єктивно необхідних та реально можливих дій, якими можливо було б

відвернути чи не допускати виникнення небезпечності їх спричинення» [319, с. 62].

Підтримуємо думку вчених, які вважають, що не можна визначати бездіяльність як пасивну форму поведінки, оскільки при цьому неможливо буде розмежувати бездіяльність як форму вчинення злочинного діяння від відсутності будь-якого діяння взагалі.

При бездіяльності, дія сама по собі не створює суспільної небезпеки, але створює умови для виникнення суспільно небезпечних наслідків. Якщо при діях особи суспільна небезпека викликана самим діянням, то при бездіяльності діяння не створює суспільної небезпеки, але і не попереджує її.

М.І. Ковальов та П.Т. Васьков так визначають бездіяльність: «суспільно-небезпечна бездіяльність – це умисне або необережне невиконання особою певних дій або не перешкоджання настанню шкідливих наслідків з боку особи, за якою були закріплені обов’язки не допускати такі наслідки» [134, с. 43–44; 188, с. 48].

Як зазначає Г.К. Матвеев, бездіяльність неможливо розуміти буквально як пасивність, абсолютну «недіяльність» суб’єкта. «З юридичної точки зору бездіяльність не може бути зведено до простої пасивності суб’єкта» [208, с. 24].

Підводячи підсумки стосовно злочинної недбалості, в своїй роботі А.І. Бойко пише, що «в основі кримінально-правової оцінки знаходяться соціальні, а не фізіологічні характеристики людської поведінки. Саме з цієї причини законодавець не розділяє та не протиставляє у диспозиціях статей Особливої частини КК дію та бездіяльність – вони розрізняються лише своєю (побутовою) природою, індиферентною для юриспруденції» [20, с. 128]. Службова недбалість визначається одночасно бездіяльністю – тобто відсутністю обов’язкових дій особи, та діями – активною поведінкою, яких не повинно було бути у разі сумлінного ставлення до служби. Вважаємо, що такий підхід не є прийнятним для правозастосування. Службову недбалість не можна визнавати виключно бездіяльністю за обставин неналежного виконання своїх обов’язків, тому що особа в будь-якому випадку обов’язково вчиняє активні дії, і характер їх виконання (несвоєчасно, неточно, неправильно) не має значення.

Розглядаючи таку ознаку службової недбалості як несумлінне ставлення

службової особи до своїх службових обов'язків, підтримуємо думку учених (Кириченко В.Ф., Утєвский Б.С., Ампілогової В.Г., Галахової А.В.), які вважають, що несумлінне ставлення до службових обов'язків відноситься до об'єктивної сторони та розуміють під несумлінним ставленням зневажливе ставлення до всіх або деяких із своїх обов'язків, ставлення до них як до необов'язкових, неважливих, виконання їх нечесно, формально [128, с. 431; 366, с. 400–401; 3, с. 10–11; 54, с. 44].

Але існує й інша позиція вчених, наприклад Здравомислов Б.В., Умолотов Б.У., Євлоєв Н.Д., які вважають, що несумлінне ставлення є ознакою суб'єктивної сторони службової недбалості: «вона характеризує по-перше психічне ставлення особи до своїх дій» [116, с. 120; 365, с. 36; 81, с. 25]. «Вказівка закону на «несумлінність» нічого не додає до характеристики службової недбалості в об'єктивному плані. Якщо суб'єкт не виконує або неналежно виконує службові обов'язки унаслідок несумлінного ставлення до них, то притягується до кримінальної відповідальності за службову недбалість, якщо діє умисно, то за – зловживання службовим становищем. Саме це характеризує службову недбалість в суб'єктивному плані» [189, с. 14].

Об'єктивна сторона ст. 367 КК припускає несумлінне ставлення службової особи до покладених на неї службових обов'язків, що проявляється в їх невиконанні (бездіяльність вже свідчить про несумлінне ставлення до служби і не потребує додаткових обґрунтувань) або в неналежному виконанні (не відповідно до закону та умов, що склалися, або відповідно до них, але неякісно, неточно, неповно, несвоєчасно, поверхово, всупереч встановленому порядку тощо). Таке несумлінне ставлення полягає у тому, що за наявності у винного реальної можливості діяти так, як того вимагають інтереси служби, він або взагалі не діє – не виконує службові обов'язки, або хоча й діє, але неналежним чином [171, с. 698].

Ю.І. Ляпунов зазначив, що несумлінне ставлення до служби – це несвоєчасне, неточне виконання своїх обов'язків. Несумлінне ставлення до служби означає недостатню увагу щодо виконання своїх обов'язків, виконання їх без особливої належності [197, с. 121]. Отже єдиної точки зору в правовій науці щодо цього питання немає. Але, якщо несумлінне ставлення службової особи до своїх

службових обов'язків проявляється у діях, то можна говорити про неналежне виконання службових обов'язків, а при бездіяльності службової особи, як вже зазначалось вище, саме невиконання своїх обов'язків є несумлінним ставленням до служби.

Диспозиція ст. 367 КК є бланкетною: вона сама не встановлює конкретних заборон, правил виконання службових обов'язків та не вказує, які саме діяння складають її зміст в кожному конкретному випадку.

Для правильної кваліфікації такого злочину як службова недбалість при дослідженні об'єктивної сторони необхідно встановити: 1) нормативний акт, яким визначається компетенція службової особи; 2) коло службових обов'язків, покладених на неї цим актом; 3) які саме конкретні обов'язки, в якому обсязі та порядку вона повинна була виконати в конкретних умовах; 4) чи мала вона реальну можливість належним чином виконати ці обов'язки в цих умовах; 5) у чому саме виявилися допущені нею порушення службових обов'язків; 6) які наслідки спричинили ці порушення; 7) чи перебували ці порушення в причинному зв'язку з наслідками. Для цього необхідно звернутись до нормативних актів та встановити той факт, що службова особа не здійснила (чи здійснила неналежним чином) ті чи інші дії, які вона зобов'язана була здійснити з огляду на службове становище. При розслідуванні справ пов'язаних зі службовою недбалістю, обов'язково має бути встановлено, що службова особа не тільки була зобов'язана, а й мала реальну можливість виконати дії, передбачені відповідними нормативними актами, які регламентують діяльність службових осіб та визначають їхні права та обов'язки.

Таким чином, об'єктивна сторона службової недбалості зумовлена вчиненням діяння (бездіяльності) із використанням влади чи службового становища, яке передбачає використання тих повноважень, якими службова особа наділена у зв'язку із зайняттям нею певної посади чи здійсненням певної службової діяльності. Іншими словами, йдеться про соціально-правовий статус службової особи, під яким слід розуміти сукупність прав і обов'язків, що утворюють службову компетенцію винного, а також його соціальне значення, під

яким розуміється авторитет службової особи, престиж органу, організації чи установи, в якій вона здійснює свою службову діяльність, наявність службових зв'язків і можливостей, що виникають завдяки займаній посаді, можливість здійснення впливу на діяльність інших осіб тощо.

Таким чином, для кваліфікації злочину за ст. 367 КК необхідно встановити, що діяння (бездіяльність) службової особи обумовлене його службовим становищем, вчинене службовою особою під час виконання владних функцій або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій¹⁴. Обов'язки – це визначене коло дій, пов'язаних із займанням будь-якої посади. Обов'язок діяти певним чином, виконати відповідну дію може бути покладено на службову особу законом, указом, постановою, розпорядженням, наказом, інструкцією, відомчими або локальними нормативними актами. Права та повноваження службова особа отримує лише для того, щоб мати можливість ефективно виконувати свої обов'язки, та лише у тому обсязі, який для того необхідний. При ігноруванні службовою особою наданих прав та обов'язків, можна зробити висновок, що особа використовує їх всупереч інтересам служби [131, с. 123]. За діяння, які не визначені даними нормативними документами та нормами права, особа не може бути притягнута до відповідальності за ст. 367 КК України¹⁵.

¹⁴ Діяння, яке виконувалося як виконання професійних функцій, навіть якщо воно призвело до істотної шкоди, не може розцінюватися як службова недбалість (наприклад, застосування лікарем неправильного лікування, невдала операція і т. п.). Невиконання або неналежне виконання не службових, а професійних обов'язків не може розглядатися як недбалість і кваліфікується наприклад, за нормами, ст. 131 (Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби); ст. 135 (Залишення в небезпеці); ст. 137 (Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей); ст. 139 (Ненадання допомоги хворому медичним працівником); ст. 140 (Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником) КК України. Не застосовується ст. 367 КК України і тоді, коли несумлінне ставлення службової особи до виконання своїх службових обов'язків передбачено як самостійний склад злочину спеціальними нормами, наприклад, ст. 271 (Порушення вимог законодавства про охорону праці); ст. 275 (Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд); ст. 380 (Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист) КК України.

¹⁵ Саме для цього при розгляді кримінальної справи необхідно визначити юридичну силу нормативно правових актів, які встановлюють дані обов'язки, оскільки вони повинні бути покладені на особу із дотриманням певних форм (обов'язкова державна реєстрація, та обов'язкове оприлюднення нормативно правових актів, які стосуються прав та свобод громадян). Також необхідно встановити компетенцію службової особи, сукупність прав та обов'язків, з яких складаються її повноваження. Але коло обов'язків та повноважень службової особи не завжди встановлені законом, що є неприпустимим, наприклад, для такої категорії службових осіб як представник влади. Оскільки вони здійснюють функції представника влади від імені держави, то і їхні повноваження повинні бути закріплені виключно в законі. Обов'язки діяти можуть бути закріплені де завгодно, але якщо відповідальність за них не вказана в кримінальному законі, то відповідно і відповідальність за їх порушення може бути будь-якою: адміністративною, цивільною, дисциплінарною, але не кримінальною. Отже, службова компетенція повинна бути чітко визначена нормами права, а для визнання службової особи винною необхідно встановити, які саме обов'язки службової особи або положення нормативно-правових актів були порушені. Для притягнення службової особи до кримінальної відповідальності за службову недбалість недостатньо встановити лише те, що на неї

Існують типові фактори для визначення можливості (чи неможливості) виконання службовою особою своїх обов'язків, які можуть бути об'єктивними чи суб'єктивними.

До об'єктивних факторів відносять зовнішні умови, в які поставлена службова особа (забезпечення охорони матеріальних цінностей, наявність транспорту чи людських ресурсів, граничний обсяг роботи, реальні умови виконання обов'язків, діяльність інших службових осіб, особливості виробничого процесу та інші обставини, які не залежать від дій та бажань особи, яка визнана винною).

Для суб'єктивних факторів характерні особливості цієї особи (її фізичні дані, рівень інтелектуального розвитку, наявність спеціальних знань, досвіду роботи, можливість власними силами забезпечити належне виконання службових функцій тощо). Тобто припускається, що зовнішні умови не могли перешкоджати належному виконанню службовою особою своїх службових обов'язків. Якщо невиконання або неналежне виконання обов'язків є наслідком недостатнього рівня кваліфікації, знань, досвіду роботи, або з інших обставин, що не залежали від неї і не давали можливості впоратися належним чином з роботою, вчинені дії не можуть бути визнані службовою недбалістю, навіть якщо настали наслідки передбачені законом, за винятком випадків, коли такі наслідки настали у результаті недбалого чи зневажливого ставлення особи до служби [50, с. 187]. Так само не утворюють складу цього злочину шкідливі наслідки, що настали з причин, які службова особа не могла усунути¹⁶.

Отже, при службовій недбалості за наявності об'єктивної можливості діяти так, як того вимагають інтереси служби, службова особа безвідповідально, неякісно ставиться до виконання своїх обов'язків, у зв'язку із чим виконує їх неналежним чином (поверхово, неуважно, несумлінно) або взагалі не виконує дій,

відповідним правовим актом було покладено обов'язок діяти відповідним чином. Для цього необхідно встановити, що особа мала реальну можливість виконати належним чином свої обов'язки. Не встановлення такої реальної можливості виключає кримінальну відповідальність за службову недбалість.

¹⁶ Потрібно також звернути увагу, що незнання законодавства або незнання особистих обов'язків та повноважень (якщо незнання виникло з вини службової особи), внаслідок чого була допущена службова недбалість, не може бути підставою для звільнення від відповідальності, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 68 Конституції України незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. У даному випадку матиме місце несумлінне ставлення службової особи до своїх обов'язків, що полягає у незнанні законодавства, необхідного для роботи.

які входять до її компетенції [234, с. 765].

Ще однією обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину є настання суспільно небезпечних наслідків.

Як зазначає А.І. Бойко, «наслідки мають важливе юридичне значення. Юридичне значення суспільно небезпечних наслідків проявляється в більшості випадків у тому, що вони: слугують розмежувальним знаком між злочинами та іншими деліктами; використовуються законодавцем в якості головного критерію криміналізації людських діянь; необхідні для кваліфікації вчиненого (як ознаки складу) та визначення розміру відповідальності (в якості пом'якшуючих обставин) [20, с. 132].

«Суспільна небезпечність злочинних наслідків є одним із основних показників ступеня небезпечності діяння в цілому, який напряду визначає тяжкість кримінальної відповідальності та покарання. Це обумовлює важливість технічно-грамотного та правильного опису таких наслідків в законі» [133, с. 38].

Залежно від того обов'язковими чи необов'язковими ознаками об'єктивної сторони є суспільно небезпечні наслідки, всі злочини поділяються на злочини з матеріальним та формальним складом. «Матеріальним вважається такий склад злочину, у якому передбачено фактичне настання певного наслідку або можливість його настання, а формальний склад злочину не містить у собі вказівки на будь-які шкідливі наслідки» [209, с. 120].

Невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків може визнаватися злочином лише тоді, коли настали суспільно небезпечні наслідки. Якщо такі наслідки не настали, неможливо дані діяння визнавати службовою недбалістю. За законодавчою конструкцією склад злочину, передбачений ст. 367 КК України, є матеріальним, тому для його визначення необхідно становити такі наслідки: 1) спричинення істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; настання тяжких наслідків.

Під наслідками В.Н. Кудрявцев розуміє «передбачену кримінально-правовою нормою матеріальну та нематеріальну шкоду, яка спричинена

злочинною дією (бездіяльністю) об'єкту посягання, охоронюваним законом суспільним відносинам та їх учасникам» [181, с. 197]. Н.Ф. Кузнєцова під наслідками розуміє «шкідливі зміни в охоронюваних кримінальним законом суспільних відносинах, що створюються злочинними діями або бездіяльністю суб'єкта» [187, с. 15; 187, с. 10]. Розгорнуту класифікацію наслідків у своїй монографії «Наслідки злочину» виклав А.С. Міхлін, розділивши їх на матеріальні та нематеріальні. Матеріальна шкода поділяється на особисту та майнову, а майнова, у свою чергу, – на пряму шкоду та упущену вигоду. Нематеріальні наслідки можуть бути особисті та неособисті. Як зазначає А.С. Міхлін, злочинні наслідки – це шкода, спричинена злочинною діяльністю людини суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом [222, с. 16–17].

Матеріальні та нематеріальні наслідки поділяються за якісними параметрами. У юридичній літературі до матеріальних наслідків відносять шкоду, яка завдається життю та здоров'ю людини (особиста матеріальна шкода), та шкоду майнового характеру (пошкодження або знищення майна, упущена вигода). Нематеріальні злочинні наслідки – це порушення правоохоронних інтересів, пов'язаних із нематеріальними благами (державні, організаційні, політичні, суспільні, етичні, моральні інтереси).

М.І. Хавронюк зазначає, що істотність матеріальної (майнової чи фізичної, «особистої») шкоди визначається безпосередньо у законі на підставі заздалегідь визначених критеріїв (кількість н.м.д.г., тяжкість тілесних ушкоджень), а визнання чи невизнання істотною нематеріальної шкоди (державної, організаційної, політичної, моральної, психологічної) як правило, здійснюється у межах судової дискреції без урахування вказаних критеріїв [236, с. 190].

Істотна шкода – це оціночна категорія. При її визначенні необхідно враховувати ступінь негативного впливу протиправного діяння на нормальну роботу підприємства, установи, організації, характер та розмір понесеної ними матеріальної шкоди, кількість постраждалих громадян чи юридичних осіб, тяжкість спричиненої їм моральної, фізичної чи майнової шкоди [131, с. 132]. При аналізі даного поняття визначено, що шкода – це негативні майнові наслідки, а

саме збитки¹⁷. Із формулювання істотної шкоди у диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України випливає, що шкода може мати як матеріальний, так і нематеріальний характер. У примітці до ст. 364 КК надається визначення поняттю «істотна шкода», а саме: при заподіянні матеріальних (майнових) збитків шкода вважається істотною, якщо вона у сто й більше разів перевищує н.м.д.г., тобто в даному випадку істотна шкода має формально-визначений характер.

У законодавстві зустрічається поняття «фактична шкода» та «прямий збиток». У зазначеній статті, законодавець визначає саме реальні збитки, тобто фактичні витрати, вже зроблені потерпілим, або які мають бути ним зроблені [401, с. 345]. Деякі вчені вважають, що при обрахуванні розміру матеріальної шкоди в злочинах у сфері службової діяльності, окрім прямої дійсної шкоди, потрібно враховувати упущену вигоду [161, с. 493]. Під упущеною вигодою розуміють доходи, які особа могла б реально одержати за визначених обставин, якби її право не було порушено (ч. 1 ст. 22 ЦК України). У ППВС України № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» зазначено: «при вирішенні питання, чи є заподіяна шкода істотною, потрібно також враховувати розмір упущеної вигоди» [256].

Упущена вигода – це не реальні втрати особи, які вона зробила або зробить, а ті доходи, які вона недоотримає внаслідок порушення її цивільного права (наприклад, особа домовилася про надання грошей в позику під проценти, але не надала гроші в позику, оскільки боржник із нею не розрахувався. Саме сума запланованих, але не отриманих процентів в даному випадку буде складати упущену вигоду).

Також визначення упущеної вигоди закріплено у Господарському Кодексі

¹⁷ Для роз'яснення поняття «збитки» необхідно звернутись до Цивільного Кодексу України. Згідно з ч. 1 ст. 22 ЦК України реальними збитками визнаються витрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права. Загальне поняття «збитки» складається із двох складових. По-перше, це так звана «реальна шкода», під якою коментована стаття розуміє дві групи витрат: 1) Витрати, які особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням речі. (В даному випадку мова йдеться про ті фактичні витрати, які вже зроблені особою. Це може бути вартість знищеної речі, інші реальні втрати, які зазнала особа у зв'язку із знищенням речі). 2) Витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права. (Тут береться до уваги перш за все вартість ремонту речі, причому як такого, який особа вже зробила та може підтвердити проведені витрати відповідними документами, так і такого, який особа ще має зробити. В останньому випадку його вартість має підтверджуватися відповідними розрахунками, кошторисами тощо. Також під дане визначення підпадають ті грошові штрафні санкції, які потерпілий сплатив або має сплатити у зв'язку із невиконання ним зобов'язання перед третьою особою, якщо таке невиконання є наслідком порушення його цивільного права).

України, яким визначено подібні правила відшкодування збитків із використанням при цьому дещо інших термінів. Так, за правилами ст. 225 ГК упущена вигода називається «втраченою вигодою» [401, с. 780]. Але з аналізу матеріалів судової практики випливає, що у більшості випадків при обрахуванні істотної шкоди даного злочину враховуються лише реальні збитки (пряма шкода), а не упущена вигода. Упущену вигоду достатньо складно вирахувати, оскільки «упущена вигода є не реальним, а потенційним наслідком злочину, а тому може як настати, так і не настати» [330, с. 75–82].

До того ж, як зазначає О.О. Дудоров, «суттєвим недоліком законодавчого формулювання істотної шкоди є те, що у ньому розмір шкоди недиференційовано в залежності від характеру заподіяних збитків (пряма дійсна шкода і упущена вигода)». [75, с. 92–99].

Отже, підтримуємо думку, що істотна шкода, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних (майнових) збитків у складі службової недбалості, полягає у заподіянні лише реальних збитків (прямої шкоди). А упущену вигоду можна стягнути, керуючись чинним Кримінальним процесуальним та Цивільним кодексом України (ч. 1 ст. 22 ЦК України) [330, с. 75–82].

Поняття істотної шкоди нематеріального характеру у складі службової недбалості має своє визначення, яке закріплене в ППВС України № 15 від 26.12.2003 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень»¹⁸.

Отже, можна зробити висновок, що сутність нематеріальної істотної шкоди полягає у порушенні інтересів учасників суспільних відносин, якщо ці інтереси стосуються моральної, організаційної, політичної сфер тощо. Нематеріальна шкода – категорія оціночна. Але, на тлумачення оціночних понять можуть впливати зовнішні фактори наприклад: конкретна історична обстановка, економічне становище, рівень суспільної моралі тощо. Тобто межі та стандарти оціночних

¹⁸ А саме в п. 6: до істотної шкоди, якщо вона полягає у заподіянні нематеріальної шкоди, потрібно відносити порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканість та недоторканість житла, виборчі, трудові, житлові права тощо); підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування; порушення громадського порядку; створення обстановки й умов, що ускладнюють виконання підприємством установою, організацією своїх функцій; приховування злочинів; вчинення злочинів іншими особами, внаслідок порушення особою своїх службових обов'язків.

понять істотної шкоди формуються під час тлумачення кримінально-правових норм та у процесі розгляду конкретних обставин кримінальних справ, що іноді створює умови для свавільного їх тлумачення та застосування. Більшість вчених підтримують позицію, що така шкода не може бути обрахована та виражена у будь-якому еквіваленті (коштах тощо) [222, с. 26].

Аналіз кримінальних справ наочно показав, що суди не уточнюють при призначенні покарання, у чому саме полягає істотна шкода нематеріального характеру, до уваги береться лише матеріальна шкода, а утиск особистих немайнових прав та інтересів громадян не враховуються. Вказується лише, що суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) заподіяло істотну шкоду¹⁹. Такі загальні формулювання порушують ряд кримінальних процесуальних норм, а саме: вимоги щодо повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин справи; право особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, знати, в чому її обвинувачують. Встановлення наслідків є обов'язковим завданням особи, яка проводить досудове слідство, та судді, оскільки обвинувальний висновок і вирок суду повинні містити в собі ці відомості.

Розглянемо детальніше нематеріальну істотну шкоду. Істотна шкода, яка заподіюється охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих фізичних осіб (моральна шкода), може бути результатом порушення винною особою будь-яких законних прав, свобод та інтересів (порушення конституційного права особи на особисту недоторканість; загибель людей чи заподіяння тілесних ушкоджень; створення загрози для життя та здоров'я людей; порушення конституційного права недоторканості житла; позбавлення, обмеження права власності людини; обмеження волі особи; порушенні виборчих прав; права на

¹⁹ Вироком Сарненського районного суду Рівненської області від 10 грудня 2008 року (справа № 1- 313 2008 р.) встановлено, що ОСОБА_1, працюючи начальником стрілецького відділення СК на ст. Сарни, будучи службовою особою неналежно виконуючи службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, не впевнившись в особах правопорушників у період з травня по жовтень 2007 р., склав протоколи про адмін. правопорушення на ОСОБА_2 за ч.1 ст. 109 КУАП, ОСОБА_3 за ч.1 ст. 176 КУАП та ОСОБА_4 за ч.1 ст. 109 КУАП та наклав на них адмін. стягнення, тоді як ці особи правопорушень за цими статтями КУАП не вчиняли; своїми діями ОСОБА_1 завдав істотної шкоди інтересам громадян та державним інтересам [43].

відпочинок; соціальне забезпечення тощо)²⁰. Для підтвердження моральної шкоди суду необхідно конкретно позначити ті права, свободи та інтереси, які порушуються суб'єктом, підкреслити їх важливість для потерпілого та визначити, чи були йому нанесені моральні страждання [307, с. 143–144].

Наслідки у вигляді порушення конституційних прав, свобод та інтересів людини та громадянина є достатніми для визнання діяння суспільно небезпечним. Багато вчених визнають, що моральна шкода, яка полягає у недбалому та несумлінному ставленні службових осіб до прав та інтересів громадян, є вже по суті істотною шкодою.

Істотна шкода, яка заподіяна охоронюваним законом інтересам окремих юридичних осіб, підприємствам установам організаціям²¹, полягає у порушенні встановленого державою порядку виконання будь-яких дій, а також нормальної роботи підприємств, установ, організацій. Істотна шкода, яка заподіюється юридичним особам, може мати майновий характер або полягати у підриві авторитету чи ділової репутації. На нашу думку, при вчиненні будь-якого службового злочину страждає авторитет та репутація тих органів влади чи місцевого самоврядування, в яких працюють дані службові особи.

Також службова недбалість може потягнути за собою вчинення іншого злочину самою службовою особою або іншими особами, тобто якщо бездіяльність або недбалість стали причиною вчинення або обставинами, які допомогли вчиненню такого злочину. Такі обставини також необхідно вважати істотною шкодою даного службового злочину.

Прикладом істотної шкоди, яка заподіюється інтересам держави, що охороняються законом, можуть бути незаконна приватизація підприємств, які знаходяться в держаній власності; нецільове використання бюджетних коштів; захоплення територій та важливих державних об'єктів; втрата документів, які

²⁰ Службова недбалість, наприклад, в органах внутрішніх справ, допускається слідчими, які несумлінно ставлячись до своїх службових обов'язків, при розгляді ними кримінальних справ, порушують право громадян на особисту свободу та недоторканість. І таких прикладів безліч.

²¹ Розголошення відомостей які становлять комерційну або банківську таємницю; пошкодження або зіпсування майна; підрив авторитету або ділової репутації; створення обстановки, що утруднює установі, організації, підприємству здійснення основних функцій, може виражатися у призупиненні виробничих процесів, діяльності окремої ланки чи підприємства, організації, установи в цілому, створенні суттєвих перешкод у їх роботі тощо.

містять державну таємницю. А прикладом істотної шкоди, яка заподіяна охоронюваним законом інтересам суспільства – екологічне забруднення природних об'єктів; масова загибель тварин та рослин; порушення нормальної роботи громадського транспорту, підприємств водопостачання, газопостачання, електропостачання; пошкодження об'єктів історичної та культурної спадщини тощо.

Фізична (особиста) шкода, яка заподіюється особі, представляє собою шкоду життю або здоров'ю людини, при цьому найбільш тяжким проявом фізичної шкоди визнається спричинення смерті потерпілому. Шкода, нанесена здоров'ю, може виражатись в тілесних ушкодженнях різного ступеня тяжкості (тяжких, середньої тяжкості, легких тілесних ушкоджень). Висновок про ступінь тяжкості тілесних ушкоджень або смерть, яка заподіяна особі, робить судово-медичний експерт, який у свою чергу керується «Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень», які затверджені наказом МОЗ України № 6 від 17.01.1995. Тому не викликає особливих труднощів визначення таких наслідків.

Частина 2 ст. 367 КК України передбачає відповідальність за службову недбалість, що заподіяла тяжкі наслідки. Поняття «тяжкі наслідки» відрізняється від поняття «істотна шкода» більшим ступенем суспільної небезпеки. Тяжкі наслідки можуть полягати у матеріальній, фізичній, моральній шкоді тощо. Законодавець у примітці до ст. 364 КК визначив розмір шкоди та тяжких наслідків, що полягають у заподіянні винному збитків матеріального характеру. Матеріальний збиток має при цьому перевищувати н.м.д.г. у двісті п'ятдесят і більше разів. (Тяжкі наслідки як злочинний результат, що обтяжує відповідальність за злочин, передбачений ст. 367 КК України, та їх відмежування від істотної шкоди розглядається в третьому розділі дисертаційного дослідження).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони службової недбалості та всіх злочинів із матеріальним складом є причинний зв'язок між діями службової особи та наслідками, що настали. Як вже зазначалося, такий злочин як службова недбалість вважається закінченим з моменту настання хоча б одного із вказаних у законі наслідків. Тому для його кваліфікації особливе значення має встановлення

причинного зв'язку між злочинними діями службової особи та даними наслідками. Під причинним зв'язком розуміють об'єктивно існуючий зв'язок між діями і суспільно небезпечними наслідками, коли дія або бездіяльність породжує настання суспільно небезпечного наслідку [162, с. 35].

У теорії кримінального права існує декілька моделей причинного зв'язку та критеріїв їх встановлення: наприклад, теорія адекватного причинного зв'язку, теорія необхідної умови, теорія головної причини, теорія винної причинності.

Прибічники теорії адекватного причинного зв'язку, наприклад, вважають, що при розгляді кожного конкретного випадку окремо, неможливо зробити загальні висновки. Необхідно розглядати ряд конкретних випадків, виділивши їх в окремі групи за типовими ознаками. Умови, які не будуть типовими, не можуть розглядатися як причина даного явища [243, с. 316]. Тобто, тільки така дія визнається причиною результату, що настав, яка завжди у звичайних умовах типово веде до цього результату. Однак дана теорія не сприймає незвичайних, нетипових умов настання результату, що видається не зовсім правильним, оскільки не можна відмовлятися від наявності причинного зв'язку, коли наслідок став результатом попередніх умов (навіть і нетипових).

Найбільш розповсюдженою теорією причинності у науці кримінального права є теорія необхідної умови. Виходячи з умов даної теорії, дії особи є причиною даного наслідку лише тоді, коли ці дії були одними з необхідних умов його настання. Будь-які дії, без яких результат не настав би, визнаються причиною даного результату. Тобто ця теорія виходить із припущення повної рівноцінності всіх попередніх близьких чи віддалених умов його настання. Кожні із них можуть розглядатися як причина події, що сталася, якщо вони задовольняють вказані вимоги. Тобто причиною злочинного результату являються дії кожної особи, які були необхідними умовами, без яких не міг би бути скоєний злочин [200, с. 121; 209, с. 115; 162, с. 137].

Згідно із теорією головної причини при аналізі злочинів необхідно виявити головні (основні) причини, які створили даний конкретний злочин. Головна (основна) причина – та, без якої дане явище не могло виникнути [138, с. 19].

Ми, в свою чергу, підтримуємо теорію, відповідно до якої кримінально-правове значення має лише прямий (безпосередній) причинний зв'язок. Він характеризується наступними ознаками: діяння за часом відбувається раніше наслідків, тобто якщо цей факт не встановлено, то не можна робити висновки про наявність причинного зв'язку із наслідками, що настали. Діяння повинно створювати реальну можливість настання наслідків, тобто діяння створює реальну можливість для настання суспільно небезпечних наслідків та виступає головною причиною їх настання. Реальна можливість настання суспільно небезпечних наслідків передбачає наявність певних, конкретних умов для настання суспільно небезпечних наслідків; наслідки які настали, є необхідним результатом вчиненого діяння, тобто у конкретних умовах часу, місця, обстановки, особливостями потерпілого реальна можливість перетворюється у дійсність і, таким чином, діяння породжує наслідки. Тобто даний критерій для службової недбалості є найголовнішим, оскільки особливістю даного складу злочину є те, що виникненню суспільно небезпечних наслідків передуює ряд необхідних факторів. Бездіяльність службової особи може бути визнана злочином лише тоді, коли без вказаного діяння не настали б суспільно небезпечні наслідки. Тобто істотна шкода й тяжкі наслідки можуть бути інкриміновані винному лише за наявності причинного зв'язку між його діянням (дією чи бездіяльністю) та настанням зазначених наслідків. Для цього необхідно встановити, що порушення службових обов'язків передувало настанню істотної шкоди чи тяжких наслідків, що це порушення було їх необхідною умовою і службова особа усвідомлювала чи повинна була усвідомлювати розвиток причинного зв'язку, тобто те, що це діяння стане причиною настання зазначених наслідків.

У складі злочину, передбаченого ст. 367 КК України, немає необхідності встановлювати небезпечність відповідного діяння службової особи та виявляти реальність можливого настання шкоди. Все це вже встановлено та оцінено законом та підзаконними актами, на які посилається дана стаття. Юридично вона трансформується у кримінальну протиправність відповідного проступку, який порушує службові обов'язки службової особи, зазначає А.В. Наумов [357, с. 150].

Також особливої уваги при вирішенні питання про кримінальну відповідальність за службову недбалість потребує питання наявності причинного зв'язку при бездіяльності, яке є досить дискусійним в теорії кримінального права. Час від часу в юридичній літературі виникають сумніви щодо можливості спричинення шкідливих наслідків бездіяльністю.

Прибічники теорії неможливості існування причинного зв'язку між бездіяльністю та суспільно небезпечними наслідками, які настали, відстоюють думку щодо того, що причинний зв'язок при бездіяльності відсутній, а відповідальність настає лише за невиконання. Як зазначав М.Д. Шаргородський, «при бездіяльності немає причинного зв'язку з огляду на відсутність спричинюючого характеру бездіяльності стосовно шкоди, що настала» [403, с. 186]. Малінін В.Б. в свою чергу аргументував свою думку тим, що «в матеріальних складах бездіяльності, тобто коли в законі вказані наслідки злочину, відповідальність настає за сам факт бездіяльності, а наслідки є певного роду кваліфікуючими обставинами». Тобто «бездіяльність, спричиняючи шкоду суспільним відносинам, об'єкту злочину не спричиняє і не може спричинити матеріальної шкоди» [200, с. 140].

Дану позицію критикує ряд учених, на чолі з Т.В. Церетелі, яка пояснює існування причинного зв'язку між бездіяльністю та наслідками що настали тим, що бездіяльність певним чином перетворює зовнішній світ, створює умови для того, щоб певні суспільні процеси спричинювали шкоду. Особливістю бездіяльності є той факт, що вона не лише створює умови для спричинення шкоди, а й активно формує негативні суспільні процеси. Та саме у цьому і полягає її суспільна небезпечність. Механізм спричинення шкоди при бездіяльності Т.В. Церетелі визначає таким чином: «особа шляхом упуцнення певної діяльності набуває можливості впливати на протікання причинності. При злочинній бездіяльності злочинець шляхом упуцнення певних суспільно необхідних діянь створює умови для того, щоб певні вже діючі або ті які повинні настати звичні, технічні чи суспільні процеси створили для суспільства шкоду або загрозу настання такої шкоди» [399, с. 365].

Спеціально досліджував дане питання в своїх роботах академік В.Н. Кудрявцев. Він захищав тези про існування причинного зв'язку між бездіяльністю та наслідками, що настали, підтримуючи існування теорії інформаційної причинності: «переміщення інформації – це типова властивість причинності у сфері суспільних явищ. Бездіяльність, будучи пасивним явищем з енергетичної точки зору, володіє певними активними властивостями в інформаційному плані. У інформаційному плані різниця між дією та бездіяльністю в цілому майже втрачається». Але згодом він визнав, що кримінальна відповідальність за бездіяльність особи в основному залежить її від місця знаходження у певній системі та від соціального статусу цієї системи. [182, с. 86–100; 183, с. 35–36].

На нашу думку, твердження про повну відсутність причинного зв'язку між бездіяльністю та наслідками фактично призводить до визнання можливості безпричинного виникнення шкідливих для суспільства наслідків, що, в свою чергу, суперечить одному із головних принципів діалектичного матеріалізму [189, с. 18]. У випадку службової недбалості, про бездіяльність, як причину настання суспільно небезпечних наслідків, прямо вказано у законі. У ст. 367 КК зазначено, що невиконання службовою особою своїх службових обов'язків може потягнути за собою заподіяння істотної шкоди державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб.

Іноді виникають труднощі при встановленні причин, які потягнули за собою наслідки, оскільки шкода, яка завдається державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб, може бути пов'язана не тільки з діяльністю службової особи, яка винна у службовій недбалості, а і з діяльністю інших осіб. У даних випадках сфера причинних зв'язків при бездіяльності обмежується можливостями та обов'язками певного кола осіб діяти [396, с. 180], тобто покаранню підлягають тільки ті особи, до обов'язків яких належало виконання відповідних дій. У випадках, коли злочинний результат настає у результаті дії або бездіяльності декількох осіб, за умови що невиконання дій хоча б однією особою попередило б наслідки навіть за

наявності дій з боку інших осіб, відповідальність за ці наслідки несуть всі ці особи. Але дії кожної особи при кваліфікації злочину розглядаються окремо, вони диференціюються.

Одними із ознак об'єктивної сторони злочину є час, місце, обстановка та спосіб вчинення злочину. У диспозиції ст. 367 КК України дані ознаки не зазначені, отже вони є факультативними та на кваліфікацію злочину не впливають. Це пояснюється тим, що для службової недбалості при кваліфікації злочину неважливо в якому місці, у який час та за яких обставин вчинений злочин, дані обставини набувають особливого статусу лише за виняткових обставин (наприклад, стихійне лихо, воєнний стан).

2.3. Суб'єкт службової недбалості

Дослідження проблематики законного й обґрунтованого притягнення спеціальних суб'єктів злочину до кримінальної відповідальності завжди було актуальним у доктрині кримінального права. Цього вимагає реалізація конституційних принципів побудови демократичної держави. Це обумовлюється потребою приведення кримінально-правової теорії відповідальності спеціального суб'єкта злочину у відповідність до нового етапу розвитку кримінального законодавства, потребою переосмислення ряду теоретичних положень і постулатів, обумовлених поступальним розвитком сучасного суспільства.

У диспозиціях статей Особливої частини КК України, як правило, ніколи не згадуються ознаки суб'єкта злочину, тому що вони є обов'язковими для всіх складів злочинів. Але існує ряд певних випадків, за які кримінальний закон передбачає відповідальність осіб, наділених, окрім загальних ознак суб'єкта, додатковими ознаками, що характеризують відповідну особу як спеціального суб'єкта злочину. Ці ознаки конкретного складу злочину або прямо вказані у диспозиції відповідної норми КК України, або визначаються шляхом тлумачення цієї чи інших норм КК України. Визначення спеціальних ознак суб'єкта злочину

обумовлюється специфікою окремих складів злочинів, вчинення яких можливе виключно у зв'язку із відповідним видом людської діяльності, яку можуть здійснювати не всі, а обмежене коло суб'єктів.

Відповідно до ст. 19 Конституції України службові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законодавством нашої держави [145, с. 8].

Від реалізації цього положення значною мірою залежить правильна діяльність державного апарату, функціонування підприємств, установ та організацій усіх форм власності, своєчасне і справедливе вирішення соціальних проблем, забезпечення реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб.

Порушення службовими особами своїх повноважень можуть спричинити серйозні негативні наслідки політичного, соціального, правового та іншого характеру. Для запобігання таким наслідкам держава створює систему заходів протидії службовим зловживанням, елементом якої є встановлення кримінальної відповідальності за найбільш небезпечні порушення службовими особами своїх повноважень.

До обов'язкових ознак будь якого злочину відноситься суб'єкт злочину, тобто особа, яка вчинила злочин. Відсутність в суспільно небезпечному діянні встановлених законом ознак суб'єкта вказує на відсутність складу злочину

Загальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже, суб'єкт злочину характеризується трьома обов'язковими ознаками: фізична особа, осудність, вік, з якого настає кримінальна відповідальність.

Варто зазначити, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 367 КК України, спеціальний – службова особа. У юридичній літературі під спеціальним суб'єктом розуміють особу, яка, окрім загальних ознак, володіє додатковими, тільки їй властивими якостями. Службовій особі властива низка характерних ознак, що не лише вказують на відмінність її від загального суб'єкта злочину, а й виражають особливості цього різновиду спеціального суб'єкта порівняно з іншими. Ці ознаки

стосуються функцій та обов'язків, що виконує службова особа. Це пов'язано із тим, що, крім загальних вимог, які висуваються до суб'єкта злочину, він має додаткові спеціальні ознаки: наприклад, службове становище, наявність владних чи інших повноважень, які спеціально передбачені у законі [291, с. 87].

Ознаки спеціального суб'єкта службових злочинів іноді називають факультативними. Але потрібно внести уточнення, що дані ознаки факультативні не для складу злочину, а для загального поняття суб'єкта. У конкретному складі злочину, в якому ознаки вказані, вони є суворо обов'язковими і не повинні розглядатися як другорядні або допоміжні. У процесі кваліфікації злочину ознака спеціального суб'єкта виявляється раніше ніж вік та осудність.

Відсутність ознак спеціального суб'єкта, передбачених конкретним складом злочину, виключає кримінальну відповідальність за даний злочин навіть за наявності загальних ознак суб'єкта. В одному випадку це взагалі означає відсутність злочину, в другому – відповідальність настає за іншими нормами. Тому правильне визначення ознак службової особи дуже важливе для кваліфікації службових злочинів.

Треба погодитись із М.Д. Лисовим, який зазначав, що визначення даного кола осіб має велике теоретичне і практичне значення як для побудови системи КК і виявлення прогалин у кримінальному законодавстві, так і для правильної кваліфікації злочину та призначення міри покарання [196, с. 94].

У примітці 1 до ст. 364 КК закріплено визначення поняття «службова особа». Зазначається, що дане визначення розповсюджується лише на ту групу злочинів, які передбачені статтями 364, 365, 368, 368-2, 369 КК. І хоча очевидно, що суб'єктами іншої групи злочинів, які передбачені статтями 366, 367, 370 КК, також можуть бути лише службові особи, жодних посилань (вказівок) на те, що на відміну від першої групи злочинів суб'єктами другої можуть бути службові особи як публічного, так і приватного права, в законі (ні в ст. 18 КК, ні в розділі XVII Особливої частини КК) не зроблено. Це доводиться встановлювати лише шляхом співставлення і тлумачення змісту частин 3 і 4 статті 18 та примітки 1 до ст. 364 КК України. Також відсутня будь-яка вказівка на те, за якими нормами КК України

несуть і чи взагалі будуть нести відповідальність службові особи приватного права за вчинення таких діянь, як службове підроблення, службова недбалість і провокація хабара. Деякі автори зазначають: «з огляду на те, що про службових осіб (як суб'єктів злочинів) безпосередньо йдеться також у ст. 366, 367, 370 КК України, то визначене поняття «службова особа» поширюється на положення цих норм», що, на нашу думку, є некоректним з боку законодавця. До того ж, при проведенні нами вибіркового вивчення 150 кримінальних справ за ст. 367 «Службова недбалість» КК України, розслідуваних органами досудового слідства та розглянутих судами України до відповідальності притягалися голови державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування (особи які виконували функції представника влади) (15,0 %), особи, які відповідно до своїх функціональних обов'язків виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки (34,0 %), керівники підприємств, установ, організацій (25,0 %), головні бухгалтери підприємств, установ і організацій (5,0 %), працівники правоохоронних органів (4,0 %), керівники юридичних осіб (7,0 %), особи, які надають публічні послуги (4,0 %), інші особи (6,0 %) (Додаток Б). Дане статистичне дослідження дозволило зробити висновки, що службові особи, які приміткою до ст. 364 КК України визнані такими, також можуть неналежно виконувати свої службові обов'язки або недбало до них ставитись.

У ч. 3, 4 ст. 18 КК України міститься загальне визначення суб'єкта службових злочинів²². Виходячи із визначення поняття службової особи, можна виділити основні групи ознак службової особи:

- ознаки, що характеризують часові рамки та підстави виконання

²² Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

спеціальних функцій та обов'язків;

- ознаки, що вказують на характер виконуваних функцій;
- ознаки, що розкривають місце виконання виконуваних функцій.

Для вирішення питання про відповідальність службових осіб необхідно знати, з якого моменту особа вважається службовою. Особа набуває комплекс службових прав та обов'язків з дня, вказаного в наказі про зарахування на роботу чи в акті обрання, навіть якщо за цим у подальшому буде слідувати затвердження призначення на роботу. Також визнаються службовими особи, які прийняті на роботу, пов'язану із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій з іспитовим строком, якщо злочин був вчинений в період цього іспитового строку.

Підставами для виконання спеціальних функцій та обов'язків є займання особою штатної посади, наявність трудових чи договірних правовідносин із відповідними підприємствами, установами, організаціями, покладання на особу таких обов'язків з наділенням її певними правами за рішенням суду у випадках, передбачених законом або надання їй спеціальних повноважень. За ознаками, що визначають термін виконання функцій або обов'язків, даних осіб можна поділити на: осіб, які виконують свої обов'язки постійно; осіб, які виконують свої обов'язки тимчасово; осіб, які виконують свої обов'язки за спеціальним повноваженням.

Згідно абз. 5 п. 1 ППВСУ від 26.04.2002 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» [255, с. 9–16], «особа визнається службовою не тільки коли вона здійснює відповідні функції чи виконує обов'язки постійно, але й тоді, коли вона це робить тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою». У постанові нічого не говориться про можливість покладання на особу виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків (функцій) безпосередньо законом, а тому особи, які вчинюють на підставі закону (уповноважені законом) дії, які за своїми об'єктивними ознаками (за змістом) співпадають з діями, які вчинюються службовими особами, визнаватись службовими не можуть [287, с. 47].

Службовою вважається особа, яка постійно виконує спеціальні функції (організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські), у випадках коли вона призначається або обирається на посаду на тривалий або невизначений термін, що і надає їй можливість реалізовувати дані обов'язки. Такою, що тимчасово виконує спеціальні функції, службова особа вважається тоді, коли займає відповідну посаду у межах певного терміну. Виконання службовою особою функцій або обов'язків за спеціальним повноваженням передбачає тимчасове здійснення функцій без обіймання певної посади, які даною посадою обумовлюються, або виконання певних обов'язків особою, яка виконує їх на підставі законодавчих та інших нормативних чи розпорядчих актів, що є правовою підставою для виконання таких функцій та обов'язків. Тобто службова особа, або особа, яка не є службовою, виконує визначені службові функції та обов'язки, які покладені на неї повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, а також укладеним між особою і підприємством, установою чи організацією договором цивільно-правового характеру на виконання певної роботи чи надання певних послуг, за довіреністю, трудовим договором, рішенням трудового колективу, судом або в інших випадках передбачених законом. Такі функції можуть виконуватись впродовж певного часу або одноразово, або виконуватись одночасно з основною роботою. Дія спеціального повноваження закінчується у разі, коли: а) сплинув його строк; б) завдання, для якого воно надавалося, виконано; в) його скасувала особа чи організація, яка надала таке повноваження.

Виходячи з цього, можна зробити висновок про те, що у визначенні поняття «службова особа» слова «виконання обов'язків постійно, тимчасово» є характеристикою періоду виконання службових функцій та обов'язків, а категорія «за спеціальним повноваженням» виступає одним із юридичних критеріїв їх виникнення. У зв'язку з цим послідовне їх використання в тексті статті є, на наш погляд, недоречним, та веде до неправильного тлумачення або помилкового

правозастосування. Тобто, головним критерієм при визначенні службової особи, є характер виконуваних нею функцій у момент вчинення злочину. І немає значення постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням особа виконує обов'язки, які на неї покладені, працює безкоштовно або отримує заробітну плату: вона стає службовою з моменту отримання комплексу службових прав та обов'язків.

Виходячи із законодавчого визначення, можна виділити ознаки, які вказують на характер виконуваних функцій та обов'язків. Особа визнається службовою, коли здійснює функції представника влади або виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки.

Представниками влади, відповідно до ППВСУ № 5 від 26.04.2002, визнаються працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності і підлеглості [255, с. 16].

Виходячи з позицій вищого судового органу України, можна виділити два різновиди представника влади: 1) особи, що безпосередньо виконують владу (законодавчу, виконавчу, судову); 2) особи, що мають владні (розпорядчі) повноваження, згідно яких, вони можуть віддавати розпорядження не підлеглим їм фізичним особам чи організаціям будь-якої відомчої підлеглості²³.

«Закон пов'язує визнання особи представником влади не за посадою, що вона обіймає, а за належністю до однієї з гілок влади – законодавчої, виконавчої, судової, та наявністю в неї владних повноважень», зазначають Савченко А.В., Кришевич О.В. [287, с. 50].

Басова Т.Б. пропонувала під представниками влади розуміти «осіб, які на законних умовах виконують владні функції в органах публічної влади та в контрольно-наглядових органах, наділені в межах своєї компетенції правом пред'являти вимоги, обов'язкові до виконання невизначеного, широкого кола осіб, а при необхідності – здійснювати заходи державного примусу від імені

²³ Згідно Закону до представників влади належать, зокрема, народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад СБУ, працівники міліції, інспектори державних інспекцій, лісничі, військові коменданти та інші.

уповноваженого органу» [12, с. 9]. А.В. Галахова підкреслила, що при визнанні окремих осіб представниками влади, як можливих суб'єктів службових злочинів, необхідно підходити диференційовано, у залежності від виконання ними функцій влади та повноважень віддавати розпорядження або вчиняти дії, які мають юридичне значення [55, с. 58].

Вдале визначення поняття «представник влади» надав Р.Л. Максимович: це особи, які здійснюють функції публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування), тобто Президент, члени Уряду, депутати, керівники органів місцевого самоврядування, судді, народні засідателі, присяжні, прокурори, слідчі, особи, які здійснюють дізнання, голови місцевих державних адміністрацій та їх заступники, працівники державних інспекцій, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, а також інші працівники, які наділені правом у межах своєї компетенції пред'являти вимоги, приймати рішення чи застосовувати примусові заходи стосовно фізичних і юридичних осіб незалежно від відомчої належності чи підлеглості [199, с. 187].

У КК визначення організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків відсутнє. Однак їх тлумачення міститься у ППВСУ № 5 від 26.04.2002²⁴ [255, с. 15].

Аналізуючи вищевикладене, можна погодитись з думкою В.Г. Хашева, який зазначає, що «встановити весь перелік посад, обіймання яких пов'язане з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, неможливо, оскільки постійно виникає потреба у створенні нових та скасуванні деяких існуючих посад, потреба у яких вже відпала [381, с. 165].

Для категорій службових осіб, що виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки, обов'язковою умовою є здійснення

²⁴ Організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції, зокрема, виконують керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ чи організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробі, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження у тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо.

повноважень в наступних сферах, нарівні з місцем виконання обов'язкових функцій:

а) в державних органах – це створені у встановленому законом порядку органи, що здійснюють державну владу на державному рівні;

б) в органах місцевого самоврядування – це виборчі та інші органи, які створені для виконання місцевого самоуправління;

в) в державних та муніципальних установах – це некомерційні юридичні особи, створені державними або муніципальними утвореннями, власність яких є державною або муніципальною.

Розглянемо деякі категорії осіб:

1) Особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування. Це особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування²⁵.

2) Особи, які не відносяться до осіб, уповноважених на виконання функцій держави, але в цілях Закону до них прирівняні. На таких осіб поширюється менша кількість обмежень у порівнянні із особами, уповноваженими на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування, і застосовуються вони до них лише у випадку виконання ними визначених функцій у публічному секторі²⁶.

3) Посадові особи іноземних держав та посадові особи міжнародних організацій. Варто відзначити і таку важливу новелу як поширення

²⁵ До цієї категорії осіб належать: - Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим; - народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад; - державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування; - військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань; - судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, Голова, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, Голова, заступник Голови, секретарі секцій Вищої ради юстиції, а також інші члени Вищої ради юстиції, народні засідателі і присяжні (під час виконання ними цих функцій); - особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, особи начальницького складу податкової міліції; - посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, митної служби, державної податкової служби; - члени Центральної виборчої комісії; - посадові та службові особи інших органів державної влади;

²⁶ До них належать: - посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені в пункті 1 частини першої ст. 364 КК, але одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету; - особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи в установлених законом випадках).

відповідальності за вчинення корупційних діянь на посадових осіб іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій²⁷.

4) Особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків. Крім того, у зв'язку з визнанням державою необхідності боротьби із корупцією у приватному секторі до категорії осіб, які можуть бути суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, віднесено осіб, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків та осіб, спеціально уповноважених на виконання таких обов'язків в юридичних особах, а також фізичних осіб – підприємців.

В окрему частину ст. 364 КК України віднесена така категорія службових осіб як представники правоохоронних органів. І не дарма: повноваження, якими наділені дані службові особи при безпосередніх стосунках з громадянами, створюють особливу небезпеку не тільки при зловживанні своїм службовим становищем, а й при невиконанні або неналежному виконанні ними своїх обов'язків²⁸. Правоохоронними вважаються державні органи, які забезпечують законність та охорону правопорядку у державі, забезпечують охорону законних прав та інтересів громадян, юридичних осіб, суспільства і держави в цілому та на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних

²⁷ Посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, в тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, які уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному до судового; - посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

²⁸ Вироком суду Волочиського районного суду Хмельницької області від 21 вересня 2012 року (Справа №: 2203/1825/2012) встановлено, що підсудний працюючи міліціонером-постовим ізолятора тимчасового тримання Волочиського РВ УМВСУ є представником влади і службовою особою міліції. В порушення пп. 2.15.2, 2.15.3, 2.15.6 Інструкції про роботу ізоляторів тимчасового тримання органів внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України № 60-ДСК-2005 р. підсудний неналежно виконуючи свої службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, що спричинило смерть потерпілого та підірвало авторитет і престиж Волочиського РВ УМВСУ, з 9 год. до 10 год. 22 хв. ходив по коридору приміщення ІТТ і з інтервалом 15-20 хв. вибірково підходив до дверей різних камер і у вічко дивився за поведінкою утримуваних в них осіб. В цей період потерпілий в камері № 5 підготував із простирадла знаряддя для самогубства, яке прив'язав через щілину у ліжку і намагався скоїти самогубство. Підсудний через вічко виявив потерпілого, котрий притулювся до дверей з метою приховати прив'язане до ліжка простирadlo і наказав йому відійти від дверей. Потерпілий почав відходити від дверей і підсудний в порушення вимог Інструкції про роботу ізоляторів тимчасового тримання органів внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України № 60-ДСК-2005 р. не проконтролював поведінку потерпілого, візуально не оглянув камеру і не виявив прив'язане до ліжка простирadlo, хоча повинен і міг це зробити, а закрив вічко і відійшов від дверей. Після цього потерпілий вчинив самогубство через повішання і був виявлений підсудним під час чергового огляду через 15 хв. [45].

функцій. Характерними ознаками таких органів є: а) здійснення ними вищезазначених функцій, які у сукупності називають правоохоронною функцією; б) наявністю в них для виконання зазначених функцій відповідних державно-владних повноважень, зокрема можливості видавати правові акти (в основному індивідуального характеру), обов'язкові для виконання тими, кому вони адресовані; в) можливість безпосереднього застосування різних заходів примусу (наприклад, затримання особи); г) перебування їх діяльності під особливим державним контролем і наглядом, здійсненням його лише на основі закону й у встановленому порядку та ін.²⁹ [287, с. 63].

Новелою сьогодення у нормах розділу XVII Особливої частини КК є встановлення відповідальності за корупційні злочини, що вчиняються не тільки службовими особами приватного права, а й такою категорією спеціальних суб'єктів як особи, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Однак, при характеристиці суб'єкту злочинів, закріплених у даному розділі, звертає на себе увагу те, що в цих нормах встановлюється відповідальність за злочини, вчинювані у зв'язку із наданням такого роду послуг, легальне (нормативне) визначення яких в законодавстві на теперішній час є відсутнім. Не розкриває питання про те, що саме слід розуміти під професійною діяльністю, пов'язаною із наданням публічних послуг, і звернення до тексту нових антикорупційних законів, оскільки в них, як і в КК, законодавець не роз'яснює, не розкриває зміст цього поняття, а лише наводить приблизний (відкритий) перелік осіб, які нібито надають такі послуги [332].

Даних осіб можна розділити на дві категорії: службові особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст.ст. 364-1, 365-1, ч. 3 і 4 ст. 368-3 КК України) та особи, які надають публічні послуги (ст. 365-2, ч. 3 і 4 ст. 368-4 КК України).

Щодо «осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням

²⁹ До правоохоронних органів згідно ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. належать: органи прокуратури [111;] внутрішніх справ [103]; служби безпеки; Військової служби правопорядку у Збройних Силах [99]; митні органи; органи охорони державного кордону [94]; органи державної податкової служби; органи і установи виконання покарань; слідчі ізолятори; органи державної контрольно-ревізійної служби; рибохорони; державної лісової охорони; інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

публічних послуг», не зовсім зрозумілим залишається питання про те, з якої позиції саме виходить закон, виділяючи (виокремлюючи) такий різновид спеціального суб'єкта злочину. Між тим в основу вирішення цього питання можуть бути покладені різні критерії, і публічними можуть вважатися послуги, виходячи з того, що: а) вони є загальнодоступними і тому надаються на звернення будь-якої особи; б) правом надання таких послуг осіб, які здійснюють певну професійну діяльність, наділяють органи держави чи місцевого самоврядування; в) такі послуги, на відміну від суто професійних, мають юридично значущий характер, оскільки підтверджують чи посвідчують певні події, явища або факти, які породжують чи здатні породити наслідки правового характеру; г) при наданні таких послуг зазначені особи також здійснюють організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, але не належать при цьому до службових осіб чи найманих працівників юридичних осіб публічного і приватного права.

Зазначене свідчить, що віднесення тієї чи іншої особи до категорії тих, хто здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, по суті віддане «на відкуп практиці», що, безумовно, не виключає різних тлумачень цього поняття, пов'язаних із цим помилок та зловживань, і в кінцевому результаті призводить до відповідних правопорушень [332].

Такими особами, відповідно до ст. 365-2, ч. 3 і 4 ст. 368-4 КК України, визнаються: аудитори, нотаріуси, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді.

Згідно зі ст. 3 і 4 Закону України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.2003 аудитором може бути фізична особа, яка має сертифікат, що визначає її кваліфікаційну придатність на заняття аудиторською діяльністю на території України. Аудиторська діяльність – підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, забезпечує незалежну фінансову експертизу, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг [92].

Відповідно до ст. 1, 3, 20, 34, 40 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 та Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про

нотаріат» від 01.10.2008 № 614-VI, [93]; нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю³⁰. Вчені вважають, що в діяльності нотаріуса важливими виступають два аспекти: 1) він здійснює свою діяльність від імені держави, яка надає нотаріусу спеціальні повноваження та наділяє певними правами та обов'язками; 2) нотаріус не отримує заробітну плату з бюджету, не знаходиться в штаті державного апарату, самостійно організовує свою діяльність, тобто виконує функції державної влади, зазначають Комаров В. В. та Баранкова В.В. [141, с. 62]. Діяльність нотаріуса (як державного, так і приватного) пов'язана з реалізацією повноважень на вчинення юридично значимих дій, які створюють, змінюють або припиняють правовідносини, а також видачею документів, які надають права або звільняють від обов'язків. Тобто діяльність нотаріуса має організаційно-розпорядчий характер, саме тому він визнається службовою особою в кримінально-правовому значенні даного поняття [77, с. 312]. Отже, порушення порядку відносин між людьми, який забезпечує належне надання нотаріальних послуг, може призвести до порушення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальної громади, держави.

Оцінювачами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які склали кваліфікаційний іспит та одержали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача відповідно до вимог цього Закону³¹. (ст.ст. 3 і 6 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001) [110].

Статус експерта визначається водночас кількома законами України.

³⁰ Нотаріальна діяльність полягає у вчиненні нотаріальних дій, перелік яких визначено законом. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). Державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету. Діяльність нотаріуса відрізняється державним-владним характером, торкається найбільш важливих та законних інтересів громадян та організацій.

³¹ Оцінка майна, майнових прав – це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами з оцінки майна, і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 [112]. Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи³². Діяльність експертів передбачена також Кримінальним процесуальним кодексом та іншими законами. Наприклад, згідно зі ст. 17 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007.

Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), як вже зазначалося раніше – це фізична особа, яка має ліцензію, видану в установленому законодавством порядку, та діє на підставі ухвали господарського суду (розпорядник майна здійснює повноваження щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника на період провадження у справі про банкрутство; керуючий санацією організовує здійснення санації боржника;

³² Експертні ради обов'язково створюються для проведення наукової і науково-технічної експертизи проектів міждержавних, державних цільових програм. До проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом. Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства. Проведення науково-дослідними установами судових експертиз наукових розробок з питань організації та проведення судових експертиз фінансується за рахунок Державного бюджету України. Проведення судових експертиз у кримінальних та адміністративних справах державними спеціалізованими установами здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з Державного бюджету України. Проведення судових експертиз, обстежень і досліджень судово-медичними та судово-психіатричними установами здійснюється за рахунок коштів, які безпосередньо і цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з державного чи місцевого бюджету. Проведення інших експертних досліджень і обстежень державними спеціалізованими установами здійснюється за рахунок замовника (ст.ст. 1, 10, 15 Закону України «Про судову експертизу»). Проведення державної наукової і науково-технічної експертизи фінансується за рахунок державного бюджету, позабюджетних фондів або коштів замовника. Кошти на проведення державної наукової і науково-технічної експертизи передбачаються в межах асигнувань на виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт і виділяються окремим рядком. Експертиза, яку за дорученням державних органів проводить державна установа (організація), що перебуває на державному бюджеті, може фінансуватися за рахунок бюджетних коштів, передбачених на утримання цієї організації (ст.ст. 1, 4, 31 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995).

ліквідатор – здійснення ліквідаційної процедури боржника, визнаного банкрутом, та забезпечує задоволення визнаних судом вимог кредиторів), ст.ст. 1, 3, 3-1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 ³³ [97].

Згідно Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1998 незалежним посередником є визначена за спільним вибором сторін особа, яка сприяє встановленню взаємодії між сторонами, проведенню переговорів, бере участь у виробленні примирною комісією взаємоприйняттого рішення. Членом трудового арбітражу є фахівець, експерт чи інша залучена сторонами особа, яка входить до складу трудового арбітражу – органу, який приймає рішення по суті трудового спору (конфлікту) ³⁴.

Третейський суддя – це фізична особа, призначена чи обрана сторонами у погодженому сторонами порядку або призначена чи обрана для вирішення спорів у третейському суді; третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановлених законодавством, для вирішення спорів,

³³ Арбітражним керуючим може бути призначено фізичну особу – суб'єкта підприємницької діяльності, яка має вищу юридичну або економічну освіту, володіє спеціальними знаннями та не є зацікавленою особою щодо боржника і кредиторів. Досудова санація державних підприємств провадиться за рахунок коштів державних підприємств та інших джерел фінансування. Обсяг коштів для проведення досудової санації державних підприємств за рахунок коштів Державного бюджету України щорічно встановлюється законом про Державний бюджет України. Оплата послуг арбітражного керуючого здійснюються кредитором або боржником, за заявою якого порушено справу, за рахунок коштів, одержаних від продажу майна боржника, або за рахунок коштів кредиторів чи коштів, одержаних у результаті виробничої діяльності боржника. Кредитори можуть створювати фонд для оплати послуг, відшкодування витрат та виплати додаткової винагороди арбітражному керуючому. Формування фонду та порядок використання його коштів визначаються рішенням комітету кредиторів та затверджуються ухвалою господарського суду.

³⁴ Закон передбачає, що до складу трудового арбітражу можуть входити народні депутати України, представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування й інші особи. З метою сприяння поліпшенню трудових відносин та запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів), їх прогнозування та сприяння своєчасному їх вирішенню, здійснення посередництва для вирішення таких спорів (конфліктів) Президентом України утворюється Національна служба посередництва і примирення, яка складається з висококваліфікованих фахівців та експертів з питань вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) і має свої відділення в Автономній Республіці Крим та областях. Її рішення мають рекомендаційний характер і повинні розглядатися сторонами колективного трудового спору (конфлікту) та відповідними центральними або місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування. Національна служба посередництва і примирення фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України. Незалежному посереднику, члену примирної комісії і трудового арбітражу оплата праці в розмірі не менше середньомісячної заробітної плати та відшкодування витрат, пов'язаних з участю у примирній процедурі, провадиться за рахунок сторін колективного трудового спору (конфлікту) (ст.ст. 10, 11, 14, 15 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»).

що виникають із цивільних та господарських правовідносин³⁵ [113].

Дані категорії службових осіб виконують дуже важливі та відповідальні функції життєдіяльності суспільства. Невиконання або неналежне виконання особами, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, своїх обов'язків та функцій, тягне за собою порушення суспільних правовідносин, нормальної роботи державного апарату, економіки тощо. Наприклад, діяльність нотаріату відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного функціонування громадського сектору, який тісно пов'язаний з реалізацією громадсько-правових волевиявлень фізичних осіб. Аудит в свою чергу, відіграє значну роль в податкових правовідносинах, формуванні в зацікавлених осіб адекватних уявлень про дійсну ефективність. На нашу думку, у розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» у примітці до ст. 364 КК України необхідно закріпити нормативне визначення поняття осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, оскільки вищезазначена категорія осіб може вчиняти службові правопорушення, що тягнуть за собою істотні порушення прав та законних інтересів громадян чи організацій або охоронюваних законом інтересів суспільства або держави.

Також у розділі XVII КК України йдеться про службових осіб юридичних осіб приватного права. До того ж визначення такої категорії службових осіб також не наводиться у цьому розділі Особливої частини КК. При цьому не зроблено ніяких посилань і на ст. 18 КК України, аналіз змісту якої, як раз і повинен дати відповідь на питання про те, яка саме категорія суб'єктів належить до службових осіб юридичних осіб приватного права. В п. 3, 4 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади та запобігання протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206-VI [105, с. 67], дану категорію осіб визнано суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, до них належать: особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-

³⁵ У третейському суді для вирішення конкретного спору третейський суддя отримує гонорар за свої послуги, розмір якого обумовлюється в контракті між ним та стороною. Розміри гонорарів третейських суддів постійно діючих третейських судів та порядок їх виплати третейським суддям визначаються відповідно до Регламенту третейського суду чи Положення про постійно діючий третейський суд (ст.ст. 2, 24, 25 Закону України «Про третейські суди» від 11.05.2004).

господарських обов'язків, або особи, спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, відповідно до закону; посадові особи юридичних осіб, фізичні особи – у разі одержання від них особами, зазначеними у пунктах 1, 2 частини першої цієї статті, або за участю цих осіб іншими особами неправомірної вигоди. Але також не роз'яснено, хто саме належить до даної категорії.

У частинах 3 та 4 ст. 18 КК наведено загальне визначення службової особи як одного з видів спеціального суб'єкта. Причому, оскільки йдеться про службових осіб як публічного, так і приватного права, у визначенні робиться наголос на те, що до них належать особи, які обіймають посади на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми їх власності. Але саме форма власності, на підставі якої створені і функціонують юридичні особи, відіграє важливу роль у віднесенні їх до юридичних осіб публічного або приватного права. Проте в статтях 81 та 87 ЦК України при розмежуванні цих різновидів юридичних осіб наголос робиться не на форму власності, а на порядок (спосіб) створення юридичних осіб³⁶ [89, с. 120].

Хотілося б також зазначити, що не відносяться до службових особи, а також не визнаються такими, що виконують повноваження службових осіб, комерційні, а також некомерційні організації, що не є державним органом, органом місцевого самоврядування, державною чи муніципальною установою. Також не є

³⁶ Створення юридичних осіб приватного права – це легітимація установчих документів та державна реєстрація юридичної особи, а також здійснення інших дій засновниками (юридичною особою яка реорганізується, її учасниками) і публічними органами, які встановлені законодавством та є необхідними для проведення державної реєстрації окремих видів юридичних осіб. У разі створення юридичної особи в процесі реорганізації не у всіх випадках установчі документи новоствореної юридичної особи розробляють і підписують її учасники, також рішення про створення приймається загальними зборами товариства. Для того, щоб закріпити волевиявлення засновників про створення юридичних осіб приватного права, існують різні правові форми, які залежать від двох факторів: вимоги законодавства та/або волі засновників. Порядок створення юридичних осіб публічного права – розпорядчий, тобто юридична особа вважається створеною з моменту прийняття уповноваженим державним органом рішення про її створення, без процедури державної реєстрації. Даний порядок утворення юридичної особи полягає у тому, що рішення (розпорядження) про створення юридичної особи публічного права приймає компетентний орган державної влади або місцевого самоуправління, а про створення юридичної особи приватного права – власник або уповноважена ним особа. В такому порядку виникають підприємства. Також існують й інші порядки створення юридичних осіб: 1) нормативно-явочний; 2) дозвільний; 3) договірний. Сутність нормативно-явочного способу полягає у тому, що умови створення юридичної особи зафіксовано у законі (нормативному акті, який регламентує порядок утворення та діяльності певного виду юридичної особи) у вигляді загального дозволу держави, але для виникнення конкретної організації потрібні вияв ініціативи її організаторів і реєстрація у відповідному органі. У такому порядку виникають кооперативи та громадські об'єднання, недержавні юридичні особи. Дозвільний порядок створення юридичної особи передбачає наявність ініціативи засновників і дозволу відповідного органу чи підприємства (наприклад, дозволу Антимонопольного комітету України). Договірний порядок створення юридичної особи має місце, коли юридична особа утворюється шляхом укладення установчого договору між її засновниками (громадянами чи організаціями), що добровільно об'єднуються для досягнення певних цілей. У такому порядку виникають різні господарські асоціації, концерни та інші об'єднання підприємств.

службовими працівники державних органів та органів місцевого самоврядування, установ та організацій – особи, які виконують в них професійні або технічні функції, що не відносяться до організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських.

Дуже часто постає питання про визнання службовими особами лікарів, адвокатів, вчителів. Згідно судово-слідчої практики, ці особи при виконанні своїх професійних функцій не є службовими особами, але їх можна вважати такими, якщо вони виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки тільки тоді, коли вони обіймають певні адміністративні посади. У юридичній літературі їх, як правило, називають службовцями-спеціалістами. Для визнання таких осіб службовими, на наш погляд, необхідно, щоб вони виконували свої функції у державних органах, органах місцевого самоврядування, в державних установах або організаціях.

Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.Ф. обґрунтовують свою думку та звертають увагу на те, що не є суб'єктами службових злочинів ті працівники підприємств, установ та організацій, які виконують суто професійні функції чи технічні обов'язки, але якщо поряд з такими обов'язками ці працівники виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки, вчиняють юридично важливі дії, здатні викликати, змінювати чи припиняти правовідносини, що дає змогу визнати ці дії організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими осіб які їх вчиняють – службовими [288, с. 323].

П.С. Матишевський зазначав, що до службових осіб не відносяться рядові працівники, які виконують суто виробничі та матеріально-технічні операції, адвокати, лікарі, вчені, педагоги при здійсненні ними суто професійної діяльності. Але якщо об'єм прав та повноважень таких осіб свідчить про те, що їх повноваження носять організаційно-розпорядчий характер, то вони виступають як службові особи [209, с. 240].

Викладачі, вчителі дійсно можуть у деяких випадках бути наділені ознаками службової особи та виконувати вказані функції, будучи завідуючим кафедрою, деканом, завідуючим навчальним відділом чи структурним підрозділом

навчального закладу. Викладач також може тимчасово чи за спеціальним повноваженням виконувати функції службової особи за відсутності керівника, а в деяких випадках – бути членом атестаційної чи кваліфікаційної комісії. У більшості ж випадків викладачі, доценти, професори, якщо вони не наділені передбаченими в примітці 1 до ст. 364 КК України функціями, а виконують лише професійні функціональні обов'язки, не є службовими особами, оскільки не володіють ознаками спеціального суб'єкта службових злочинів. Правильно зазначав О.Я. Світлов: «викладачі всіх навчальних закладів, в тому числі і спеціальних, підлягають кримінальній відповідальності за умов, якщо вчинені ними злочини пов'язані з використанням службового становища, але не з виконанням своїх безпосередніх функцій викладача» [292, с. 25].

Погоджуємось з думкою учених, які вважають, що голову і члена спеціалізованої вченої ради не варто вважати службовою особою, оскільки перший не обіймає посаду на підприємстві, в установі чи організації, належні повноваження покладені не правомочним органом чи службовою особою, а безпосередньо відповідними нормативно-правовими актами; а другий, окрім цього, не виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки [199, с. 211].

Що стосується медичних працівників, то вказана категорія осіб, також у більшості випадків виконує свої професійні функції та обов'язки по роботі та не є службовими особами, оскільки дана категорія не володіє додатковими ознаками спеціального суб'єкта. Разом із тим, у випадках, коли лікар є службовою особою (головним лікарем лікарні, санаторію, госпіталю, лікувального центру, та будь-якого іншого лікувального закладу, завідуючий відділенням), тоді він визнається спеціальним суб'єктом службового злочину. Тобто при вчиненні даною категорією осіб службових злочинів, навіть при виконанні ними своїх професійних обов'язків, вони визнаються спеціальними суб'єктами даних суспільно небезпечних діянь.

2.4. Суб'єктивна сторона службової недбалості

Для того, щоб розпочати детальний аналіз суб'єктивної сторони службової недбалості, необхідно звернутися до загального визначення поняття суб'єктивної сторони складу злочину.

Суб'єктивна сторона злочину – це психічне ставлення особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, так би мовити, внутрішня сторона суспільно небезпечного діяння.

Зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається за допомогою таких юридичних ознак, як вина у формі умислу чи необережності, мотив та мета злочину. Дані ознаки пов'язані між собою та взаємозалежні, однак вина, мотив і ціль – це самостійні психологічні явища, і жодне з них не містить у собі інших у якості складових частин. Суб'єктивна сторона складу злочину має важливе юридичне значення: вона як складова кримінальної відповідальності розмежовує злочинне діяння і незлочинне; дозволяє відмежовувати склади злочинів, схожі за об'єктивною ознакою; факультативні ознаки суб'єктивної сторони, такі як мотив, ціль злочину, а також емоційний стан суб'єкта злочину, навіть коли вони не вказані безпосередньо у складі злочину, суттєво впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину, а тому повинні враховуватися при призначенні покарання; вона значно впливає на ступінь тяжкості вчиненого злочину і ступінь суспільної небезпечності суб'єкта злочину, тим самим впливаючи на призначення покарання.

Головною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину є вина. Зауважимо, що поняття вини та її зміст на законодавчому рівні закріплено в нормах Загальної частини КК України. Відповідно до ст. 23 КК України виною визнається психічне ставлення осудної особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, яке виражається у формах умислу чи необережності. У кримінально-правовій літературі існує велика кількість теорій вини [203, с. 5; 198, с. 49–55].

Ми підтримуємо позицію тих авторів, які зазначають, що основними з них є: нормативна (Белінг Е., Біндінг К., Франк Р.), оціночна (Є. Ерліх, В. Зауер, Г. Ешек)

та психологічна теорія вини (Матишевський П., Піонтковський А., Філановський І.) [360, с. 27].

Розмежування двох форм умислу та необережності залежить від їх інтелектуального і вольового моментів. Так, інтелектуальними ознаками будь-якої форми вини (умислу або необережності) виступають свідомість і передбачення, а бажання або свідоме допущення наслідків виступають в якості вольової ознаки. Умисел поділяється, у свою чергу, на прямий і непрямий, а необережність проявляється у видах злочинної самовпевненості або злочинної недбалості. При визначенні у законі умислу (ст. 24 КК) і необережності (ст. 24 КК) вказується на психічне ставлення винного до діяння і суспільно небезпечних наслідків. Але, окрім умислу та необережності, в юридичній науці значного поширення набула концепція подвійної (змішаної, складної) вини (наприклад А.А. Піонтковський, А.Н. Трайнін). Виходячи із даної концепції, в одному злочині поєднується умисел та необережність, але окремо розглядається психічне ставлення особи до діяння та її психічне ставлення до його наслідків. При цьому усвідомленість скоєння діяння ототожнюється з умисністю. Відповідно психічне ставлення до порушення правил визнається умисним, оскільки суб'єкт свідомо їх порушує та бажає цього, а ставлення до наслідків – необережним. Подвійна (змішана) форма вини виникає і тоді, коли діяння суб'єкта породжує різні наслідки, до одних із яких він ставиться умисно, а до інших – необережно [248, с. 333; 325, с. 112–113].

Розглянувши загальні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, перейдемо безпосередньо до розгляду суб'єктивної сторони складу злочину службової недбалості.

Підтримуємо положення, відповідно до якого службова недбалість – єдиний злочин серед діянь, які посягають на інтереси державної влади, інтереси державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, що відноситься до числа вчинюваних з необережності. Але іноді у правовій науці виникають сумніви щодо «необережної природи» досліджуваного нами злочину. У зв'язку із цим виникає необхідність звернутися до юридичного аналізу суб'єктивної сторони службової недбалості та висловити свою думку щодо даного питання.

У ст. 367 КК України необережна форма вини не вказується ні в основному складі злочину, ні в кваліфікуючих ознаках даного злочину. Саме це і дає підстави вважати, що даний злочин може вчинятися як умисно, так і необережно. У зв'язку із цим виникають серйозні заперечення щодо наявності в складі злочину умисної форми вини. Такі твердження не є прийнятними, тому що руйнують кордони між службовою недбалістю та зловживаннями по службі, штучно підвищують небезпеку службової недбалості та можуть призвести лише до помилок при кваліфікації [116, с. 123].

Б.В. Волженкін зазначає, що несумлінне ставлення до службових обов'язків – це не характеристика психічного відношення службової особи до вчинюваних протизаконних дій та до наслідків від цих дій. Несумлінно відноситься до службових обов'язків і та службова особа, яка не виконує або умисно неналежно виконує свої обов'язки, передбачаючи та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків. Тобто, за словами Б.В. Волженкіна, склад службової недбалості включає в себе як умисну форму вини – умисну злочинну бездіяльність службової особи, що полягає в невиконанні або неналежному виконанні нею своїх службових обов'язків, унаслідок несумлінного їх виконання, так і необережну форму вини [50, с. 242].

Також деякі автори вважають, що умисел в даному злочині можливий відносно дій, а загалом злочин вчиняється з необережності (так звана змішана форма вини). При чому «у ставленні до діяння вина може бути як умисна, так і необережна, а у ставленні до наслідків, проявлятися у формі недбалості або непрямого умислу» [367, с. 103]. Інші вважають, що «невиконання чи неналежне виконання обов'язків характеризується необережною або умисною формою вини, а щодо наслідків вина завжди необережна» [367, с. 104].

Але існує і протилежна позиція, щодо визнання існування змішаної форми вини взагалі. Вона базується на уявленнях сучасної психології, що розглядає психічне життя людини як цілісний, інтегрований процес, роздвоєння якого веде до патології. З такого погляду злочин із матеріальним складом – це розтягнутий у часі процес розвитку причиновості – від діяння до наслідків, а психічне ставлення

суб'єкта до процесу, від початку до кінця – є єдиним цілісним ставленням.

За твердженням О.Я. Светлова, форми вини характеризують ставлення винного до діяння та шкідливих наслідків взагалі, тобто в цілому до вчиненого злочину. Саме тому вони не можуть розглядатися стосовно лише однієї з ознак, яка характеризує будь-який з елементів складу злочину [291, с. 68].

На думку В.Б. Малініна, поєднання умислу та необережності в одному складі злочину не поєднуються між собою та не створюють єдиної форми вини [201, с. 118].

Необхідно також зазначити, що складна форма вини є поняттям, яке спочатку виникло у науці кримінального права, однак законодавчого закріплення так і не отримало.

Тобто для того, щоб визначитись чи є службова недбалість злочином із подвійною формою вини, нам необхідно з'ясувати чи має місце умисне несумлінне виконання службовою особою своїх обов'язків та форму вини щодо наслідків.

Питання про те, в якій формі може вчинятись аналізований нами злочин, необхідно вирішувати із урахуванням опису у диспозиції статті ознак об'єктивної сторони складу службової недбалості. Такий термін як «несумлінне ставлення» відноситься як до об'єктивної, так і до суб'єктивної сторони злочину. «Несумлінність» можна трактувати як виконано погано, недбало, без достатнього старання, упущення необхідного, через лінь» [72, с. 503–504].

Б.В. Здравомислов зазначає, що «недбалість та несумлінність, характеризують перш за все, психічне ставлення винного до своїх дій, тому їх слід розглядати при аналізі суб'єктивної сторони» [116, с. 120].

Отже, характеристика вказаних термінів дозволяє зробити такі висновки: суб'єкт злочину, який допускає дану протиправну поведінку, діє неумисно, тим самим виключається умисна форма вини в даному злочині. Навіть, якщо службові обов'язки невиконані умисно або в результаті забудькуватості, необачності, необґрунтованого передоручення своїх обов'язків іншій особі, в будь-якому випадку виключається свідоме ставлення особи до настання суспільно небезпечних наслідків [284, с. 274–275; 120, с. 523].

Таким чином, розглянувши дані обставини, вважаємо, що у складі злочину службової недбалості відсутня наявність умислу. Тобто суб'єктивна сторона даного злочину характеризується необережністю у вигляді самовпевненості або недбалості. А саме: коли ставлення суб'єкта злочину до невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків характеризується несумлінністю, то ставлення до наслідків, які настали, може проявлятися як у вигляді самовпевненості, так і у вигляді недбалості.

Злочинна самовпевненість характеризується тим, що особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності (інтелектуальний момент) і легковажно розраховує їх відвернути (вольовий момент), при цьому винний усвідомлює суспільну небезпечність свого діяння: невідповідність його закону, службовим, професійним або загальноприйнятим правилам тощо (ч. 2 ст. 25 КК України). Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була й могла їх передбачити (ч. 3 ст. 25 КК України).

Таким чином інтелектуальна ознака злочинної недбалості характеризується відсутністю у особи усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваного нею діяння (дії або бездіяльності), а також відсутністю передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Вольова ознака злочинної недбалості пов'язана з двома критеріями – об'єктивним («повинна була») і суб'єктивним («могла їх передбачити» – наслідки, що настали). Об'єктивний критерій злочинної недбалості – це обов'язок конкретної особи передбачити можливість настання суспільної небезпечних наслідків своїх дій, які особливо потребують дотримання обережної поведінки.

Детальніше розглянемо види необережності: злочинну самовпевненість та злочинну недбалість.

Виходячи із нормативного закріплення у ч. 2 ст. 25 КК, при визначенні злочинної самовпевненості законодавець не зважає на психічне ставлення суб'єкта до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння, а лише характеризує

ставлення суб'єкта до наслідків. У зв'язку із цим в теорії кримінального права неодноразово ставилось питання про усвідомлення винною особою фактичних властивостей своєї необережної поведінки [121, с. 217–218]. Відповідно визначилися такі точки зору:

1) при самовпевненості (легковажності) у особи відсутнє усвідомлення суспільної небезпечності самого діяння [127, с. 17; 71, с. 16].

2) при самовпевненості суб'єкт завжди усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій [283, с. 147; 414, с. 145; 272, с. 89].

3) при злочинній самовпевненості ставлення винної особи до дій або бездіяльності не має суттєвого кримінально-правового значення [193, с. 323].

Аналізуючи даний злочин, підтримуємо теорію, відповідно до якої суб'єкт завжди усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій. Службова недбалість, яка вчинена при злочинній самовпевненості, пов'язана із порушенням певних правил поведінки та норм, закріплених в різних нормативно-правових актах. Суб'єкт службової недбалості при даному виді вини усвідомлює потенційну суспільну небезпеку невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, але легковажно розраховує, що в даному конкретному випадку суспільно-небезпечні наслідки не настануть³⁷.

Інтелектуальною ознакою злочинної самовпевненості при службовій недбалості є передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності). За цією ознакою злочинна самовпевненість схожа із непрямим умислом, але якщо при умислі передбачається як можливість, так і неминучість настання суспільно небезпечних наслідків, то при

³⁷ Одним із прикладів злочинної самовпевненості є вирок Знамянського міськрайонного суду Кіровоградської області від 28 травня 2012 року (провадження №1/1107/125/12), яким встановлено, що працівник Збройних Сил України, працюючи на посаді начальника сховища військової частини А1201, скоїла службову недбалість, тобто неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваному законом державним інтересам. А саме: будучи матеріально-відповідальною службовою особою, маючи реальну можливість належним чином виконувати свої службові обов'язки та передбачити настання суспільно небезпечних наслідків у виді виникнення нестачі ввіреного їй майна, але легковажно розраховуючи на їх попередження через несумлінне ставлення до них, порушуючи вищевказані вимоги законодавства та службові обов'язки, належним чином облік боєприпасів не здійснювала, формально відносячись до перевірки їх кількості, обліку і збереження, при проведенні робіт у сховищі залучала військовослужбовців строкової військової служби, яких залишала без нагляду, при вивезенні на утилізацію укупорки залишала у сховищі сторонніх осіб, відбуваючи для лікування з військової частини, передавала ключі від сховища іншим особам, без документального підтвердження такої передачі. Внаслідок недбалого ставлення до виконання своїх службових обов'язків та їх грубого ігнорування, у військовій частині А1201 виникла нестача підричників у кількості 2364 штук, які являються боєприпасами та відносяться до предметів обмежених в обігу, тобто становлять суспільну небезпечність, у зв'язку з чим спричинила істотну шкоду охоронюваному державним інтересам [37].

злочинній самовпевненості може йти мова лише про передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Передбачення неминучості настання суспільно небезпечних наслідків виключає розрахунок на їх відвернення. Тому не випадково у законодавчому закріпленні прямого й непрямого умислу мова йде про передбачення суспільно небезпечних наслідків (ч. 2 та 3 ст. 24 КК), а при визначенні злочинної самовпевненості, в законі вказується на передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків (ч. 2 ст. 25 КК). Отже, інтелектуальна ознака самовпевненості – це не позитивне усвідомлення суспільної небезпечності діяння, а обов'язок і можливість такого усвідомлення [163, с. 200].

При злочинній самовпевненості винний передбачає, що діяння, подібні до вчиненого ним, взагалі призводять до суспільно небезпечних наслідків, проте вчинена саме ним дія (бездіяльність) не повинна у даному конкретному випадку спричинити таких наслідків. Тому особа не усвідомлює реального розвитку причинного зв'язку між своєю поведінкою і наслідками, хоча й могла б це зробити при більшій концентрації своїх психічних можливостей.

Вольова ознака злочинної самовпевненості полягає у легковажному розрахунку на відвернення суспільно небезпечних наслідків своїх дій чи бездіяльності. При цьому особа розраховує на цілком реальні обставини, котрі за своїми властивостями мають здатність відвернути настання шкідливих наслідків. Розрахунок на відвернення суспільно небезпечних наслідків при службовій недбалості означає негативне до них ставлення, намагання уникнути їх настання.

Обставини, на які розраховує суб'єкт, можуть бути різного характеру. Вони можуть стосуватися особи і діяльності самого винного (наприклад, розрахунок на свій досвід, знання тощо), а також стосуватися діяльності інших осіб, сил природи, впливу обстановки, за якої вчинюються ті чи інші діяння, фізичних або хімічних законів тощо. Але за конкретних обставин ці чинники або не діють, або неспроможні змінити хід подій. Вина особи полягає саме у тому, що її розрахунок виявився неправильним (легковажним) і не забезпечив відвернення суспільно небезпечних наслідків. Отже, особа при злочинній самовпевненості недооцінює шкідливості своїх дій та переоцінює ті обставини, які, на її думку, здатні

відвернути шкоду [272, с. 91].

При вчиненні службової недбалості, для легковажності характерно: усвідомлення потенційної суспільної небезпеки невиконання чи неналежного виконання службовою особою своїх обов'язків; передбачення суб'єктом злочину можливості настання інших наслідків, які передбачені ст. 367 КК України, але не у даному конкретному випадку; намагання уникнути настання наслідків у результаті наявності реально існуючих обставин, які сприймаються суб'єктом злочину, в момент вчинення діяння³⁸.

Ще одним видом необережності, який найчастіше зустрічається при вчиненні службової недбалості, є злочинна недбалість. Службова недбалість вчиняється при злочинній недбалості, якщо службова особа не передбачає можливості настання наслідків, зазначених ст. 367 КК України, у результаті невиконання або неналежного виконання нею своїх обов'язків, хоча за необхідної уважності та передбачуваності вона могла та повинна була передбачити дані наслідки³⁹.

Структурними частинами злочинної недбалості є інтелектуальна та вольова ознаки. У теорії кримінального права домінуючою є точка зору, відповідно до якої інтелектуальним елементом злочинної недбалості є не передбачення настання суспільно небезпечних наслідків за наявності об'єктивної можливості. Вольовий

³⁸ Передбачення особою суспільно небезпечних наслідків своїх діянь зближує самовпевненість з умислом. Але, на відміну від прямого умислу, коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і передбачає неминучість настання наслідків, при злочинній самовпевненості йдеться лише про передбачення особою можливості настання наслідків. Тому, що тільки за цих обставин може бути легковажний розрахунок на відвернення наслідків, передбачення неминучості настання наслідків несумісне з розрахунком їх відвернути. В цьому випадку особа діє з прямим умислом. Безпідставний, неправомірний ризик при злочинній самовпевненості саме й виражається в переоцінці можливості відвернення шкідливих наслідків. Тобто особа розраховує на реальні сили або конкретні обставини, які дозволяють уникнути настання суспільно небезпечних наслідків, але її розрахунки виявляються легковажними і тому настають злочинні наслідки. У цьому випадку винний з одного боку, недостатньо оцінив значення обставин, які могли викликати шкідливі наслідки, а з другого переоцінив свої можливості або інші обставини, які могли б відвернути такі наслідки. І у першому і у другому випадках особа діє необачно і легковажно.

³⁹ Вироком Голованівського районного суду Кіровоградської області від 23.05.2012 (справа № 1104/1033/12) встановлено, що працюючи на посаді головного бухгалтера відділу освіти Голованівської районної державної адміністрації, перебуваючи в приміщенні відділу освіти Голованівської РДА виконувала свої службові повноваження, не так, як цього вимагають інтереси служби, що було виражено в ряді дій, виконаних неналежним чином, які входять в коло її безпосередніх обов'язків та за умов, що вона мала об'єктивну можливість їх виконувати. Здійснювала неналежним чином свої організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язків через несумлінне ставлення до них, маючи реальну можливість їх виконати належним чином, *не передбачаючи можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити*, не перевіряючи достовірність введення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, завдала істотної шкоди охоронюваним законом державним інтересам та інтересам відділу освіти Голованівської РДА. Безпідставно здійснила нарахування та виплату матеріальної допомоги на оздоровлення, при наданні щорічної відпустки працівникам відділу освіти Голованівської РДА в розмірі, що перевищує їх посадовий оклад, що призвело до зайвого нарахування матеріальної допомоги, та відповідного зайвого нарахування до державних цільових фондів, що загалом завдало істотної шкоди охоронюваним законом державним інтересам та інтересам відділу освіти Голованівської РДА [44].

елемент злочинної недбалості характеризується вольовим характером вчинюваної особою дії або бездіяльності [33, с. 26].

Підтримуємо положення, відповідно до якого питання про наявність кримінально карної недбалості вирішується на основі сполучення суб'єктивного й об'єктивного критеріїв, що впливає із чинного законодавства, яке передбачає злочинну недбалість тоді, коли особа не передбачає можливості настання суспільно-небезпечних наслідків, але повинна була і могла їх передбачити.

Але існують й протилежні думки: 1). «Закон, передбачаючи вину у вигляді злочинної недбалості, не вказує, яким повинно бути ставлення особи до самого діяння, яке призвело до настання суспільно небезпечних наслідків. Тобто, при злочинній недбалості особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків, і винний не усвідомлює суспільної небезпечності свого діяння, яке призвело до настання шкідливих наслідків. Таким чином, інтелектуальна ознака злочинної недбалості характеризується відсутністю у особи усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваного ним діяння (дії або бездіяльності), а також відсутністю передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Тому сутність вини полягає не в інтелектуальній, а у вольовій ознаці, оскільки лише у зв'язку з вольовою ознакою це психічне ставлення отримує кримінально-правову оцінку. Законодавче визначення вольової ознаки злочинної недбалості пов'язане з двома критеріями: об'єктивним («повинна була») і суб'єктивним («могла їх передбачити»), та полягає у тому, що особа, маючи реальну можливість передбачити суспільно небезпечні наслідки своєї поведінки, не мобілізує свої психічні здібності для того, щоб здійснити вольові дії, необхідні для запобігання таким наслідкам [166, с. 457].

2) «Законодавча конструкція злочинної недбалості свідчить, що її можна характеризувати виключно із позиції інтелектуальної ознаки. Вольова ознака відсутня, оскільки обсягом свідомості злочинні наслідки не охоплюються» [159, с. 221]. Інтелектуальна ознака злочинної недбалості характеризується неусвідомленням або помилковим усвідомленням фактичних ознак діяння. При цьому реальний рівень розвитку особи та соціально-психологічна ситуація, в якій

вона перебуває, давали їй можливість усвідомлювати ці ознаки. Наявність такої можливості повинна бути поєднана з існуванням обов'язку усвідомлювати ці ознаки [374, с. 123].

3) «При аналізі необережної форми вини злочинної недбалості не робиться поділу на інтелектуальний і вольовий моменти. Адже особа не усвідомлює суспільної небезпеки свого діяння. Її вчинки можуть бути небезпечними тільки тоді, коли особа проявить недбалість, неухважність, необачність. Особа не передбачає навіть можливості настання шкідливих наслідків. Вони могли б не настати, якби була проявлена певна увага, обачність, сумлінність. Тобто відсутній інтелектуальний момент. Обов'язок передбачити шкідливі наслідки – об'єктивний критерій, а можливість їх передбачення – суб'єктивний критерій злочинної недбалості».

Інтелектуальна ознака злочинної недбалості при вчиненні злочину, передбаченого ст. 367 КК, проявляється у тому, що службова особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, і це полягає у тому, що особа не усвідомлює фактичну сторону вчинюваних дій (бездіяльності) і також не передбачає суспільно небезпечних наслідків. Дана ситуація у більшості випадків характерна для так званих деліктів упушення, при яких винна особа не виконує свої обов'язки без вольових актів (проспав, забув тощо); а також в тому, що суб'єкт злочину, хоча і розуміє фактичну сторону свого діяння, але не усвідомлює його суспільну небезпеку і саме тому вважає можливим невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків.

Таким чином, інтелектуальна ознака злочинної недбалості характеризується відсутністю у особи усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваного ним діяння (дії або бездіяльності), а також відсутністю передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків.

Вольова ознака злочинної недбалості аналізованого нами злочину характеризується тим, що при необхідній уважності та передбачуваності службова особа повинна була та могла передбачити настання наслідків. Тобто, суб'єкт

злочину мав реальну можливість передбачити суспільно небезпечні наслідки свого діяння, але не використав всі можливості, волю, психічні сили для того, щоб перетворити вказану реальну можливість в дійсність та попередити настання злочинного результату [237, с. 134].

У працях з психології та юриспруденції відзначається, що непередбачення наслідків свого діяння при наявності обов'язку і можливості їх передбачити – це наслідок певного психічного процесу, який відбувається у свідомості особи. Займаючи панівне становище, він нейтралізує (пригнічує) обов'язок і можливість передбачення суспільно небезпечних наслідків [164, с. 343]. Необхідна уважність та передбачуваність – один з елементів, який характеризує вольову сферу діяльності особи при недбалості. Відсутність даного елементу означає легковажне та зухвале ставлення службової особи до виконання своїх обов'язків [217, с. 58–59; 272, с. 97].

Інший елемент, який характеризує вольову ознаку злочинної недбалості, має виключно нормативний характер. Даний обов'язок закріплений на основі закону або іншого нормативного акту, визначається службовим становищем та його спеціальними функціями, технічними та іншими нормативно закріпленими правилами. Тобто, непередбачення наслідків при недбалості свідчить про зухвале ставлення особи до вимог закону, правил суспільного існування та інтересів інших осіб. Також при недбалості, окрім обов'язку передбачення, повинна бути можливість передбачення, саме тому наявності такого обов'язку недостатньо для покладення на особу відповідальності за настання шкідливих наслідків. Тому третім елементом вольової ознаки злочинної недбалості виступає персональна здатність особи в певній ситуації передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння.

Недбалість характеризується також двома ознаками: негативною та позитивною. Негативна ознака недбалості полягає у непередбаченні особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків і складається, по-перше, з відсутності усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваного діяння, а по-друге, з відсутності передбачення злочинних наслідків. У свою чергу позитивна ознака

недбалості складається з того, що винна особа повинна була і могла проявити необхідну уважність та турботу та передбачити настання фактично спричинених суспільно небезпечних наслідків. Саме ця ознака перетворює недбалість у різновид вини у її кримінально-правовому розумінні. Вона встановлюється за допомогою двох критеріїв настання шкідливих наслідків: об'єктивного – «повинна була» та суб'єктивного – «могла передбачити».

Об'єктивний критерій недбалості має нормативний характер та охоплює обов'язок службової особи передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків із виконанням усіх заходів необхідної обережності та передбачуваності⁴⁰. Об'єктивним даний критерій називають ще тому, що він однаковий для всіх і не залежить від особливостей суб'єкта злочину.

Суб'єктивним критерієм визнається персональна здатність особи в конкретній ситуації та із урахуванням його індивідуальних якостей передбачити встановлені законом суспільно небезпечні наслідки⁴¹. Але суб'єктивний критерій недбалості (можливість передбачення наслідків) значно важче встановити, тому що він залежить від різноманітних обставин: досвіду роботи, стану здоров'я тощо. Тобто застосування одного лише об'єктивного критерію або одного суб'єктивного веде до порушення принципу індивідуальної відповідальності і сприяє об'єктивному ставленню у вину, що неприйнятно в кримінальному праві. Тому більшість вчених та судова практика відповідно до закону вирішують питання про наявність злочинної недбалості, виходячи зі сполучення об'єктивного критерію (повинна була передбачати) і суб'єктивного (могла передбачати).

Таким чином, особа, яка вчинила злочин, передбачений ст. 367 КК України, у вигляді злочинної недбалості, не усвідомлює суспільної небезпечності невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків і саме тому вважає їх можливими, хоча, виходячи із своїх службових функцій та обов'язків, зобов'язана

⁴⁰ Даний обов'язок може бути покладений на особу законом, службовим становищем, професійними функціями або правилами суспільного співіснування. За наявності обов'язку передбачити наслідки, необхідно встановити, чи мала особа реальну можливість дані наслідки передбачити в даному конкретному випадку, і з яких причин дану можливість не реалізувала та не уникнула суспільно небезпечних наслідків.

⁴¹ Це означає, що можливість передбачення наслідків визначається особливостями ситуації, в якій вчиняється діяння, а також індивідуальними якостями винної особи. Мається на увазі, що особа з її індивідуальними здібностями, розвитком, кваліфікацією та особливостями обставин, за яких було вчинене суспільно небезпечне діяння, могла передбачити настання шкідливих наслідків.

була передбачити їх при необхідній уважності, а також із урахуванням своїх індивідуальних якостей у даній ситуації здатна була передбачити можливість настання наслідків свого діяння.

Але, виходячи із прикладів судової практики, на жаль, можна зробити висновок, що у більшості випадків суди взагалі не зазначають про ставлення винної особи до наслідків при вчиненні злочину, а тим паче у чому саме воно проявляється (в самовпевненості або недбалості), а просто використовують загальні фрази, звертаючи увагу лише на те, в чому проявляється ставлення суб'єкта злочину до невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків (в несумлінності)⁴².

Іноді у правозастосовній практиці виникають ситуації, в яких необхідно відмежувати службову недбалість, вчинену у вигляді злочинної недбалості, від невинного спричинення шкоди, а саме випадку (казусу). У кримінальному законодавстві відсутнє нормативне закріплення поняття «випадок» (казус). Випадок у юридичній літературі розглядається як самостійний вид психічного ставлення до суспільно небезпечних наслідків, як фактор несподіваності, раптовості, а загалом ненавмисності. Також у кримінальному праві існують різноманітні тлумачення даного поняття.

Так, Коржанський М. Й. вважає, що випадок – це психічне ставлення особи до своїх дій та їх наслідків, що лежить за межами вини [148, с. 204].

Юридична енциклопедія визначає випадок у праві, казус як випадкову подію, якою завдано певної шкоди [411, с. 65].

Кудрявцев В. Н. зазначає: «Психологічний стан суб'єкта, в якому він не передбачав наслідки своїх дій і не міг їх передбачити, має назву випадку (казусу)» [179, с. 216].

⁴² Таких прикладів переважна більшість. Наведемо один із них. Вироком Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 15 серпня 2008 року (справа №1-260/2008 р.) встановлено, що директор ТОВ «Смілапром» с.Балаклея Смілянського району, будучи службовою особою, в приміщенні філії Смілянського відділення №3276 ВАТ «Ощадбанк» уклав з ВАТ «Державний ощадний банк України» договір купівлі-продажу приміщень та обладнання, і прийняв майно на зберігання та у володіння, отримав у користування земельну ділянку під ними і з травня по грудень 2007 року не вніс плату за користування цією земельною ділянкою, чим спричинив збитки бюджету. Дії підсудного суд кваліфікував за ч.1 ст.367 КК України як службова недбалість, тобто неналежне виконання своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що спричинило істотну шкоду [35].

У енциклопедичному словнику правових знань випадок визначено як «подію, яку не спричинено виною» [408, с. 420].

Радянські науковці пояснювали дане поняття як «безвинне заподіяння шкідливих наслідків, що характеризується цілковитою відсутністю будь-якого психологічного ставлення особи до наслідків, що настали» [303, с. 159]. Або: «у тих випадках, коли у особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не було реальної можливості передбачити настання небезпечних наслідків, воно є казусом (випадком)» [301, с. 168].

«Випадок – подія, настання якої не викликане умислом або необережністю особи», - тлумачить юридичний словник [412, с. 80].

А юридичний енциклопедичний словник визначає це поняття як «збіг обставин, за яких шкідливі наслідки настають без вини особи» [410, с. 528].

«Випадок – небезпечна подія, яка включає наявність елементу вини тієї чи іншої особи, а тому не супроводжується кримінальною... відповідальністю» (юридичний словник-довідник) [413, с. 74].

Вітчизняні науковці зазначають, що «поняттям випадок охоплюється ситуація, коли, незважаючи на наявність у особи обов'язку передбачити суспільно небезпечні наслідки, вона унаслідок конкретних обставин не має реальної можливості їх передбачити» [184, с. 76]. Тобто, на відміну від необережності, випадок характеризується відсутністю об'єктивного чи суб'єктивного критеріїв, які визначають необережність як вид вини або одночасною відсутністю цих критеріїв. Отже, випадок виключає вину і за нею кримінальну відповідальність у поведінці особи. Стосовно складу злочину службової недбалості, то невинне заподіяння шкоди полягає у тому, що особа, яка спричинила своїм діянням суспільно небезпечні наслідки, не передбачила, не повинна була передбачити та не могла їх передбачити у випадках, коли на службову особу не покладалися обов'язки приймати ті чи інші заходи застереження, відповідальність за вчинення злочину при злочинній недбалості виключається.

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони визначають мотив та мету злочину.

У правовій літературі існує багато визначень поняття «мотив злочину». Так, І.Г. Філановський відносить до мотиву злочину усвідомлений і конкретно «опредмечений» інтерес, що спонукав до вчинення суспільно-небезпечного діяння [372, с. 46]. Д.П. Котов вважає, що мотивом злочину може бути народжене системою потреб, усвідомлене та оцінене спонукання, що прийнято особою в якості ідеальної підстави і виправдання свого злочинного діяння [153, с. 11]. На думку А.П. Тузова, мотиви злочинів – це пов'язані із задоволенням певних потреб антисоціальним способом, активні стани людської психіки, стани спонукання особи, які визначають її суспільно небезпечне діяння [331, с. 67]. Б.В. Харазішвілі зазначає, що мотив – це емоційний стан особи, який виявляється у прояві волі, пов'язаної із розумінням необхідності даної поведінки і бажанням її здійснення [379, с. 44]. А.В. Савченко визначає мотив злочину як інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу до учинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [286, с. 14]. Мотив завжди передуює скоєнню діяння, він зумовлений певними обставинами і суб'єктивними якостями особи. Мотив злочину характеризує не тільки особу, а й ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину.

Під метою злочину слід розуміти уявлення про ідеальний образ бажаного майбутнього результату суспільно небезпечного діяння. Її утворення передбачає формування ідеального уявлення про той предмет чи явище, якого намагається досягнути певна особа [417, с. 75]. Мета охоплює не тільки образ бажаного результату, а й «передбачення у свідомості людини засобів, використання яких призведе до досягнення бажаного результату» [154, с. 213]. Мета характеризується змістом (чого хочу, що треба), рівнем та якістю (який результат потрібен – високий, низький) [122, с. 82].

Розкривши загальні поняття даних категорій, перейдемо до розгляду факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину службової недбалості та необережних злочинів.

Багато вчених підтримують думку про те, що не лише умисні злочини мають у своїх складах мотив та мету злочину. Б.Я. Петелін стверджує, що при вчиненні необережних злочинів мотив не поширюється на суспільно небезпечні наслідки, а

лише обумовлює вчинення певної діяльності, що призводить до даних наслідків [247, с. 42]. Але даному визначенню суперечать погляди П.С. Дагеля: «якщо дія суб'єкта, хоча б і необережна, є злочинною, то мотив дії і є мотивом цього злочину» [70, с. 268]. Також П.С. Дагель додає, що необережно вчинені діяння суб'єкта мають свідомий і вольовий характер, а тому є мотивованими й цілеспрямованими, і ці ознаки мають суттєве значення для їх кримінологічної та кримінально-правової оцінки [70, с. 269]. З психологічного погляду, мотив і мета є необхідними структурними елементами необережних злочинів [247, с. 44]. Вирішення питання, на думку А.В. Савченко, полягає не у дискусіях щодо термінів, а у тому, який вплив здійснюють мотиви необережних злочинів на кримінальну відповідальність. Вольовий характер поведінки особи зберігається і при вчиненні необережних злочинів, а отже, їх не можна відносити до безмотивних і безцільних різновидів людської поведінки. Мотиви необережних злочинів не тільки можуть, але й повинні бути встановлені щодо кожного такого злочину [286, с. 23].

У роботах, що були присвячені аналізованому нами злочину, питання про мотив та мету даного злочину вирішувався неодноразово та неоднозначно. В.І. Кузьмін, наприклад, мотиви службової недбалості розділяє на суспільно-нейтральні, негативні та позитивні [189, с. 14]. А Й.Й. Прапестіс визначає, що у складі суб'єктивної сторони халатності, як і будь якого свідомо-вольового вчинку людей, діалектично поєднуються свідомість, воля, мотив, мета та відчуття [260, с. 112].

Але, на нашу думку, найбільш правильним видається твердження вчених, які вважають, що при необережних злочинах, так само і при службовій недбалості, мова йде про мотив та ціль поведінки, а не злочину [194, с. 58; 272, с. 107]. Поняття «мотив» є більш психологічною категорією. «Мотив – це певна потреба. Мотив являє собою сталу особисту властивість, яка підбурює до вчинення певних дій [6, с. 36]. Таким чином, «несумлінне ставлення до обов'язків» – це не мотив, не той фактор який підбурює особу діяти певним чином. Підбурюючими потребами, на думку Мінакової І.Г., виступають: намагання не ускладнювати ситуацію; небажання турбувати; небажання конфліктувати з колективом; небажання

виказувати свою некомпетентність; неправильно сприйняті виробничі інтереси [218, с. 137].

У кримінальному праві мотив злочину може належати до необхідної ознаки суб'єктивної сторони злочину лише у тих випадках, коли він безпосередньо вказується у кримінальному законі як обов'язкова ознака даного складу злочину, як кваліфікуюча ознака суб'єктивної сторони злочину або факультативна ознака суб'єктивної сторони злочину [159, с. 128].

У необережних злочинах мотив та ціль не входять до числа ознак, які характеризують склад необережного злочину, та не впливають на кваліфікацію злочину службової недбалості. Також для кримінального права найбільш важливими виступають мотиви, якими визначають соціально-значиму поведінку особи, мотиви які примусили дану особу вчинити злочин. Тобто при вчиненні необережних злочинів мотивація може бути направлена лише на вчинення суспільно ненебезпечних діянь, відповідно не може виступати мотивом злочину [121, с. 217–218].

Висновки до розділу 2

Висвітлення загальних питань кримінальної відповідальності за службову недбалість в Україні передбачає звернення до аналізу об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони цього злочину.

Родовим об'єктом службової недбалості є сукупність однорідних суспільних відносин, що забезпечують законну діяльність, визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також у сфері професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг та охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм.

Основним безпосереднім об'єктом службової недбалості є сукупність

однорідних суспільних відносин, що забезпечують законну діяльність органів державної влади та встановлюють обов'язок для службової особи належним чином виконувати свої службові обов'язки відповідно до законів та нормативних актів та охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм.

Безпосереднім об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, що встановлюють обов'язок для службової особи, належним чином виконувати свої службові обов'язки відповідно до законів та нормативних актів, відповідно до задач та цілей своєї службової діяльності.

Додатковим безпосереднім об'єктом за ст. 367 КК України, як правило, виступають права та свободи громадян, суспільні та державні інтереси, законні інтереси громадян, організацій, суспільства та держави.

Додатковим обов'язковим об'єктом даного злочину ми пропонуємо визнати життя та здоров'я людини.Dodatkowym факультативним об'єктом службової недбалості – право власності.

Проаналізувавши об'єктивну сторону злочину передбаченого ст. 367 КК України, ми зробили наступні висновки:

Службова недбалість може бути вчинена як шляхом дії (неналежне виконання службових обов'язків), так і шляхом бездіяльності (невиконання службових обов'язків). Службову недбалість не можна визнавати виключно бездіяльністю за обставин неналежного виконання своїх обов'язків, тому що особа у будь-якому випадку обов'язково вчиняє активні дії, але характер їх виконання (несвоєчасно, неточно, неправильно) не має значення. Якщо несумлінне ставлення службової особи до своїх службових обов'язків проявляється в діях, то можна говорити про неналежне виконання службових обов'язків, а при бездіяльності службової особи, як вже зазначалось вище, саме невиконання своїх обов'язків є несумлінним ставленням до служби. Склад злочину, передбачений ст. 367 КК, є матеріальним, тому для притягнення до кримінальної відповідальності необхідно встановити настання наслідків. Ними визнаються істотна шкода та тяжкі наслідки.

Вважаємо, що істотна шкода, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних (майнових) збитків у складі службової недбалості, полягає у заподіянні лише

реальних збитків (прямої шкоди), а не в упущеній вигоді. Також визначено, що при заподіянні шкоди нематеріального характеру, дуже складно визначити межу, яка відрізняє тяжкі наслідки від істотної шкоди. Таким розмежувальним критерієм є можливість відновлення заподіяних збитків. Тобто, якщо їх можна відшкодувати, то шкода є істотною, а якщо наслідки є безповоротними, то така шкода має бути розцінена як «тяжкі наслідки». У складі службової недбалості причинний зв'язок між діянням та наслідками, на нашу думку, може бути лише прямим (безпосереднім).

Розглянувши питання суб'єкта службової недбалості, можна зробити наступні висновки. З огляду на нещодавні зміни в кримінальному законодавстві щодо визначення службових осіб, пропонуємо власне визначення поняття спеціального суб'єкта службових злочинів (див. додатки).

Також визнано за доцільне закріплення єдиного визначення поняття службової особи, щоб в подальшому при кваліфікації злочинних діянь не виникали розбіжності, та неправильне тлумачення даного поняття, а також для єдиного розуміння службової особи як спеціального суб'єкта злочину.

Підбиваючи підсумки розгляду суб'єктивної сторони службової недбалості, можна сказати, що склад злочину службової недбалості виключає умисну форму вини. Разом із тим, за для усунення суперечностей при тлумаченні даної статті запропоновано закріпити на законодавчому рівні в основному та кваліфікованому складі злочину, передбаченого ст. 367 КК України, вказівки на необережну форму вини щодо наслідків.

РОЗДІЛ 3

КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІДМЕЖУВАННЯ СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНУ

3.1. Кваліфікуюча ознака службової недбалості

Продовжуючи дослідження кримінально-правової характеристики службової недбалості, перейдемо до кваліфікуючої ознаки цього злочину. Частиною 2 ст. 367 КК України передбачається відповідальність за службову недбалість, яка спричинила тяжкі наслідки. У зв'язку з цим спробуємо з'ясувати суть самого поняття «тяжкі наслідки».

Так, в п. 4 примітки до ст. 367 КК України визначається, що тяжкими наслідками у ст. 364–367 КК України, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян [170]. На перший погляд, видається, що зміст цього поняття є доволі прозорим та зрозумілим, однак він стосується тільки наслідків, які полягають у заподіяння матеріальних збитків. Водночас зміст поняття «тяжкі наслідки», коли це не стосується заподіяння матеріальних збитків чи збитків, розмір яких не може бути однозначно встановлений, видається невизначеним. У зв'язку з цим необхідно звернутися до доктринальних джерел, які дають більш детальне уявлення про тяжкі наслідки службової недбалості.

В українській мові слово «тяжкий» є багатозначним і розуміється як: 1) той, що має велику вагу, значний вагою, важкий, протилежний легкому, більший вагою, ніж звичайно мають подібні предмети, в якому відчувається більша вага через масивність або значні розміри; 2) здійснення, проведення чи подолання якого потребує великих зусиль, крайнього напруження, який відбувається, проходить з

напруженням, утрудненням, неспокійно, пов'язаний з неприємними фізичними відчуттями; 3) який несе з собою страждання, характеризується незгодами, труднощами, поневіряннями тощо, сповнений труднощів, нестатків, страждань, горя тощо; 4) пов'язаний з фізичними чи розумовими напруженнями, великими турботами або неприємностями, несприятливий; 5) значний за ступенем, інтенсивністю, значний за силою прояву, значний за глибиною (про почуття, душевні страждання); 6) найгірший, найбільший, значний великий, який несе з собою прикрощі, призводить до поганих наслідків; 7) який глибоко вражає, викликає сильні переживання; 8) дуже серйозний, небезпечний, який завдає мук, страждань (про хворобу, хворобливий стан); 9) дуже густий, сильний і неприємний, який утруднює дихання [294, с. 343, 344].

У свою чергу слово «наслідок» в українській мові означає те, що виходить, впливає з чого-небудь, результат [295, с. 192]. У досліджуваному випадку це те, що впливає зі (є результатом) службової недбалості, тобто її суспільно небезпечний наслідок.

Таким чином, на основі значення слів «тяжкий» та «наслідок», можемо припустити, що тяжким наслідком службової недбалості може бути такий результат цього злочину, який є найбільш болючим, страждальним, глибоко вражаючим, сильним, значним за силою прояву та таким, подолання якого потребує значних зусиль⁴³. Сам об'єкт кримінально-правової охорони, на який і спрямовується злочинний результат службової недбалості, тільки частково впливає на ступінь суспільної небезпечності таких наслідків. Значно більший вплив на цей ступінь здійснює характер наслідків, їх серйозність, згубність та можливість подальшої подолання чи ліквідації (нейтралізації) таких наслідків. Тобто, якщо істотна шкода полягає не у заподіянні матеріального збитку, а має іншу форму, її істотність у кожному конкретному випадку оцінюють з огляду на обставини певної справи. Але при заподіянні шкоди нематеріального характеру дуже складно визначити межу, яка відрізняє тяжкі наслідки від істотної шкоди. Ми підтримуємо

⁴³ При цьому тяжкі наслідки службової недбалості можуть стосуватися абсолютно різних об'єктів кримінально-правової охорони та їх нормального функціонування. Зокрема, ними можуть виступати тяжкі наслідки для здоров'я особи, її майна, честі та гідності, особистої недоторканості, довкілля, громадської безпеки та громадського порядку, експлуатації транспортних засобів, господарської діяльності тощо.

думку вчених, які вважають «що таким розмежувальним критерієм є можливість відновлення заподіяних збитків. Тобто, якщо їх можна відшкодувати, то шкода є істотною, а коли наслідки є безповоротними, то така шкода має бути розцінена як «тяжкі наслідки» (наприклад, смерть однієї або більше осіб; масове отруєння людей; скоєння іншою особою тяжкого злочину тощо) [330, с. 75–82].

Однак, відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України визначається, що наслідки у вигляді істотної шкоди можуть бути заподіяні охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. Відтак, тяжкі наслідки як кваліфікуюча ознака службової недбалості повинні також стосуватися охоронюваних законом прав, свобод та інтересів окремих громадян або державних чи громадських інтересів або інтересів окремих юридичних осіб⁴⁴.

Іншими словами, об'єктом заподіяння шкоди (на що спрямована така шкода) потрібно визнавати не права, свободи та законні інтереси суб'єктів, а самих суб'єктів їх стан, власність та ін. У зв'язку із цим взагалі може виникати питання щодо удосконалення законодавчого визначення наслідків службової недбалості та злочинів, передбачених ст. 364–365-2 КК України. При цьому описана позиція не є новою для науки кримінального права і вже обґрунтовувалася в працях О.М. Грудзура, Л.О. Мостепанюк та І.О. Томчук [225, с. 19; 324, с. 139].

Однак, продовжуючи дослідження питання кваліфікуючої ознаки службової недбалості, можемо констатувати лише те, що тяжкі наслідки у цьому випадку слід розглядати дещо ширше, ніж тяжка шкода для охоронюваних законом прав, свобод та інтересів окремих громадян, державних та громадських інтересів чи інтересів окремих юридичних осіб.

У цьому контексті слід також зазначити, що зміст кваліфікуючої ознаки службової недбалості (заподіяння тяжких наслідків) практично не відрізняється від

⁴⁴ Утім, на наш погляд, такий висновок, хоча і впливає із буквального тлумачення змісту ст. 367 КК України, про те не повною мірою відповідає самій сутності можливих суспільно небезпечних наслідків службової недбалості. Пояснюється це тим, що, з одного боку, охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян, державні чи громадські інтереси або інтереси окремих юридичних осіб, по суті, не охоплюють всього спектру об'єктів кримінально-правової охорони та не охоплюють всього спектру об'єктів, яким може заподіюватися шкода в результаті вчинення службової недбалості. Так, відповідно до буквального розуміння ч. 1 ст. 367 КК України до наслідків службової недбалості не відноситься заподіяння шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам іноземців і осіб без громадянства. З іншого боку – шкода, фактично заподіюється не правам, свободам та інтересам того чи іншого суб'єкта, а йому самому (його фізичному, або моральному стану, власності тощо).

аналогічної ознаки, передбаченої в частинах других ст. 364, 364-1, 365-1, 366 та частинах третіх ст. 365 та 365-2 КК України. Тому для з'ясування змісту цієї ознаки ми також будемо вдаватися до доктринальних досліджень тяжких наслідків в аспекті інших злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Підтвердженням цього є позиція, викладена в п. 4 примітки до ст. 364 КК України, де зміст поняття «тяжкі наслідки» визначається одночасно для ст. 364–367 КК України. Тому зміст цього поняття повинен бути єдиним для вказаних статей.

Зокрема у наукових джерелах до тяжких наслідків злочинів, передбачених ст. 364–367 КК України відносять заподіяння фізичної, матеріальної чи моральної шкоди, яка характеризується більшим ступенем суспільної небезпеки, ніж істотна шкода [287, с. 101; 297, с. 139].

В свою чергу В.Г. Хашев, конкретизуючи форму прояву тяжких наслідків, зазначає, що тяжкі наслідки можуть мати матеріальний, нематеріальний та змішаний характер [381, с. 11].

Все це, на нашу думку, з різних сторін характеризує тяжкі наслідки як кваліфікуючу ознаку злочину, яка, по-перше, полягає в заподіянні фізичної, моральної чи матеріальної шкоди; по-друге, виявляється в наслідках матеріального, нематеріального чи змішаного характеру і, по-третє, є більш суспільно небезпечною, ніж істотна шкода.

Разом з цим в правозастосовній практиці формулюється позиція, що тяжкими наслідками при перевищенні влади або службових повноважень (ч. 3 ст. 365 КК України) визнаються заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, доведення його до самогубства, спричинення матеріальних збитків, які у 250 і більше разів перевищують н.м.д.г., розвал діяльності підприємства, установи, організації, їх банкрутство, створення аварійної ситуації, що потягла людські жертви, тощо [269]. У цьому випадку виникає необхідність переглянути та структурувати перелічені наслідки із урахуванням специфіки службової недбалості та тяжкості цього злочину.

У зв'язку із цим А.В. Наумов та Т.І. Слуцька виділяють чотири види тяжких

наслідків: а) спричинення шкоди життю та здоров'ю громадян; б) майнова шкода; в) порушення нормальної діяльності підприємства, установи та організації; г) моральна шкода [238, с. 99; 297, с. 139]. На наш погляд, саме цей критерій найбільш повно відображає можливі тяжкі наслідки службової недбалості, а тому саме він буде покладений в основу нашого дослідження.

Розглядаючи майнову шкоду як можливий тяжкий наслідок службової недбалості, зазначимо, що критерій оцінки такої шкоди досить чітко визначений характер в п. 4 примітки до ст. 364 КК України і полягає в заподіяння матеріальних збитків, які у 250 і більше разів перевищують н.м.д.г.⁴⁵. Характерно також, що в слідчій та судовій практиці найчастіше тяжкими наслідками службової недбалості визнаються саме наслідки у вигляді матеріальних збитків. Пояснюється це тим, що встановлення розміру таких збитків та віднесення їх до категорії «тяжкі наслідки» викликає найменше труднощів і, на відміну від оцінки інших наслідків, є більш-менш однозначним.

При цьому зазначимо, що до матеріальної шкоди слід відносити як прямі збитки, так і упущену вигоду, яка могла настати в результаті невиконання чи неналежного виконання службовою особою своїх обов'язків⁴⁶. Зокрема, необхідність використання такого підходу при визначенні матеріальної шкоди як наслідку злочину обґрунтовується в дослідженнях П.С. Берзіна [14, с. 21].

Що ж стосується такого наслідку як порушення нормальної діяльності

⁴⁵ Відповідно до Податкового кодексу України один неоподаткований мінімум доходів громадян дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року [251]. В свою чергу прожитковий мінімум для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановлений законом на 1 січня 2013 року дорівнює 1147 гривень [264]. На основі цього один неоподаткований мінімум доходів громадян дорівнює 573 гривні 50 копійок, а матеріальні збитки, які слід вважати тяжкими наслідками службової недбалості – збитки, які у 250 (143 тис. 375 грн.) і більше разів перевищують розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

⁴⁶ Прикладом цього слугує засудження Вишгородським районним судом Київської області громадянина В за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України. Так, В, який з 1 січня 2008 року працював начальником бюро прямих продаж ТОВ «Сандора» і відповідно до розпорядчих документів виконував організаційно-розпорядчі (керував діяльністю торговельних агентів та працівників бюро) та адміністративно-господарські (відповідальний за збереження майна та надходження продукції до замовників) функції, внаслідок неналежного виконання своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них у січні–жовтні 2008 року не виявив неодноразових фактів ненадходження грошових коштів за оплату отриманої продукції, а також, самоусунувшись від контролю за діяльністю торгових агентів, допустив зриви поставок продукції замовникам та ненадходження відповідних коштів до каси підприємства. У результаті цього В заподіяв тяжкі наслідки ТОВ «Сандора» у матеріальному вигляді на суму 286 тис. 67 грн. 64 коп. [34].

Відповідно до Закону України від 22 травня 2003 року № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб», який діяв на момент вчинення злочину, один неоподаткований мінімум доходів громадян визначався на рівні 50 % мінімальної заробітної плати (у розрахунку на місяць), встановленої законом на 1 січня звітного податкового року. Згідно із Законом України від 28 грудня 2007 року № 107-VI «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» мінімальна заробітна плата на 1 січня складала 515 грн. Відтак один неоподаткований мінімум доходів громадян в 2008 році дорівнював 257 грн. 50 коп., а 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян – 64 тис. 375 грн.

підприємства, установи та організації, то він полягає у впливі на діяльність відповідного суб'єкта. Але останнім, на наш погляд, може виступати не тільки юридична особа (підприємство, установа чи організація), але й фізичні особи⁴⁷.

У випадках службової недбалості ці наслідки слід вважати тяжкими тільки за умови, що порушення умов нормальної діяльності (функціонування) згаданих суб'єктів дійсно мало ознаки «тяжкості», тобто стосувалося найбільш важливих і значимих аспектів діяльності (функціонування) суб'єктів, характеризувалося згубністю чи важким перебігом порушення умов такої діяльності (функціонування), а також потребувало значних зусиль для відновлення нормальної діяльності (функціонування) цих суб'єктів⁴⁸.

За своєю природою порушення нормальної діяльності (функціонування) фізичних чи юридичних осіб може також супроводжуватися заподіянням матеріальної шкоди, критерії оцінки якої описані вище. У цьому випадку заподіяна шкода по суті набуває комбінованого (змішаного) характеру, яка за словами П.С. Берзіна має місце, коли матеріальна шкода поєднується зі шкодою іншого виду (моральною, шкодою, пов'язаною з приниженням честі, гідності й ділової репутації фізичної чи юридичної особи, іншим обмеженням законних прав чи інтересів таких осіб)⁴⁹ [15, с. 21].

При цьому, за словами В.Г. Хашева, для визнання наслідків тяжкими

⁴⁷ Прикладом слугують випадки впливу на діяльність фізичної особи, (вплив на можливість реалізації нею своїх законних прав та інтересів). Рівною мірою такий вплив може спрямовуватися і на фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності. Тому цей наслідок слід розглядати ширше і визначати його як порушення умов нормальної діяльності фізичної чи юридичної особи.

⁴⁸ Наприклад, Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області засудив К (дільничного інспектора міліції Дніпропетровського РВ ГУ МВС України в Дніпропетровській області), М (помічника дільничного інспектора міліції Дніпропетровського РВ ГУ МВС України в Дніпропетровській області) та С (виконуючого обов'язки сектору охорони громадського порядку Дніпропетровського РВ ГУ МВС України в Дніпропетровській області) за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України. Так, К та М, будучи включеними до складу групи з конвоювання підозрюваного, взятого під варту, неналежним чином виконували свої обов'язки щодо конвоювання через несумлінне ставлення до них, у результаті чого підозрюваному вдалося втекти. Під час розгляду справи суд дійшов висновку, що втечу підозрюваного слід оцінювати як тяжкі наслідки, оскільки це призвело «до перебування на свободі суспільно небезпечної особи, ухилення її від слідства та суду, надання можливості перешкодити встановленню істини у справі та продовжити злочинну діяльність, а також до формування в свідомості громадян недовіри до працівників органів внутрішніх справ і цим самим до підриву авторитету Дніпропетровського РВ УМВС України в Дніпропетровській області». У зв'язку з цим суд кваліфікував діяння К, М та С за ч. 2 ст. 367 КК України, вказавши, що діяння К та М підпадають під ознаки службової недбалості, оскільки саме неналежне виконання обов'язків щодо конвоювання підозрюваного і призвело до втечі. В свою чергу діяння С. також були розцінені як службова недбалість, оскільки він не провів необхідний інструктаж, не попередив про можливі труднощі, які виникнуть в процесі конвоювання, та не забезпечив необхідного контролю за діяльністю конвойної групи [47]. Таким чином, бачимо, що суд фактично оцінив втечу підозрюваного з-під варті як порушення умов нормальної діяльності (функціонування) підприємств, установ та організацій.

⁴⁹ Наприклад, при невиконанні чи неналежному виконанні службових обов'язків головним редактором друкованого засобу масової інформації, який керує роботою підпорядкованих йому осіб та відповідає за достовірність матеріалів, які публікуються, можуть створюватися умови, що порушують нормальну діяльність (функціонування) юридичної особи, заподіюють шкоду її діловій репутації та завдають матеріальних збитків (прямих та у формі упущеної вигоди).

необхідною є наявність матеріальної шкоди, яка в 250 і більше разів перевищує н.м.д.г.. Водночас вченим пропонується визнавати тяжким наслідками матеріальну шкоду, яка заподіяна двом і більше особам на загальну суму 250 і більше н.м.д.г., якщо матеріальна шкода, заподіяна кожному із цих осіб є меншою ніж 250 н.м.д.г. [381, с. 11].

Але порушення нормальної діяльності фізичних чи юридичних осіб може не пов'язуватися із заподіянням матеріальної шкоди, і в цьому випадку заподіяна шкода є нематеріальною. Тому для її визначення необхідно брати до уваги ступінь порушення умов нормальної діяльності (функціонування) фізичних чи юридичних осіб. Для визнання наслідків службової недбалості тяжкими, порушення умов нормальної діяльності фізичних та юридичних осіб повинні бути найбільш значущими, стійкими, дійсно перешкоджати чи призупиняти (припиняти) нормальну діяльність фізичних та юридичних осіб, торкатися порушення гарантованих Конституцією України та законами України прав і свобод цих осіб. Окрім того, порушення умов нормальної діяльності фізичних чи юридичних осіб як тяжкий наслідок службової недбалості повинен характеризуватися складністю усунення і нейтралізації такого порушення, а відновлення порушеної діяльності фізичних і юридичних осіб повинно вимагати значних зусиль як від самих осіб, діяльність яких порушена, так і від інших суб'єктів.

Наступним наслідком службової недбалості, який може бути визнаний тяжким, є заподіяння моральної шкоди. Як обґрунтовує О.В. Грищук, моральною шкодою є протиправне приниження (або замах на приниження) гідності людини, яке викликає в її психіці негативні процеси і стани [66, с. 6]. За словами М.В. Сіроткіної, під «моральною шкодою» у кримінальному судочинстві України розуміються моральні та фізичні страждання, завдані злочином потерпілій особі, що спричинили втрати немайнового характеру [293, с. 9]. На відміну від цього, В.П. Паліюк розглядає моральну шкоду дещо ширше і фактично ототожнює її із немайною шкодою, визначаючи, що вона може заподіюватися як фізичній, так і юридичній особі [246, с. 8]. Проте, на наш погляд, позиції О.В. Грищука та М.В. Сіроткіної найбільш вдало відображають зміст моральної шкоди, абсолютно

чітко відмежовуючи її від інших видів немайнової шкоди. На наше переконання, моральна шкода в дійсності може бути заподіяна тільки носію моральності, тобто фізичній особі, яка здатна сприймати приниження її гідності, що викликає в її психіці негативні процеси та стани. У свою чергу такий наслідок, як порушення ділової репутації юридичної особи, по суті охоплюється порушенням нормальних умов функціонування підприємства, установи чи організації, що було описано вище⁵⁰.

При цьому слід погодитися із В.Г. Хашевим, який вказує, що в слідчій та судовій практиці практично не трапляється випадків, у яких тяжкі наслідки зловживання владою чи службовими повноваженнями були б представлені тільки шкодою нематеріального характеру, у тому числі й моральною шкодою [381, с. 11]. Аналогічною є ситуація і щодо тяжких наслідків службової недбалості, котрі, як свідчить слідча та судова практика, майже ніколи не проявляються в одній тільки моральній шкоді. Хоча в практичній діяльності мають місце випадки, коли тяжкими наслідками визнається шкода так званого «комбінованого характеру», і суди задовольняють цивільні позови у кримінальній справі щодо компенсації моральної шкоди потерпілому⁵¹.

Проте, незважаючи на це, все-таки повинна існувати можливість (хоча б навіть теоретична) віднесення однієї тільки моральної шкоди до тяжких наслідків аналізованого злочину.

Наступним наслідком, який може бути віднесений до тяжких наслідків службової діяльності, є заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи. На відміну від перерахованих вище наслідків, які можуть відноситися до тяжких наслідків цього

⁵⁰ Таким чином, під моральною шкодою необхідно розуміти приниження гідності фізичної особи, яке викликає в її психіці негативні процеси (страждання). Однак не будь-яке приниження людської гідності може визнаватися тяжким наслідком службової недбалості. Важливим у цьому аспекті видається ступінь такого приниження, тобто його значимість для потерпілого, стійкість негативних процесів у психіці останнього (страждань) та складність подолання наслідків таких страждань (відновлення процесів у психіці). Безумовно, наявність чи відсутність моральної шкоди, а також наявність чи відсутність ознак, за якими така шкода може бути віднесена до тяжких наслідків службової недбалості, у кожному конкретному випадку визначає суд із урахування обставин справи. Утім, принциповим все-таки повинна залишатися наявність ознак, за якими моральна шкода може бути віднесена до тяжких наслідків службової недбалості.

⁵¹ Так, вироком Бердянського міськрайонного суду Запорізької області, Ч був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України, що відобразилось у невиконанні службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, а саме у неприпиненні експлуатації крану у зв'язку з його технічною несправністю на ділянці роботи, якою керував Ч, в результаті чого трапився нещасний випадок (аварія крану) і шістьом особам були заподіяні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (трьом особам були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, одній – тілесні ушкодження середньої тяжкості та двом – легкі тілесні ушкодження). Разом із цим суд задовольнив цивільні позови трьох потерпілих щодо компенсації моральної шкоди [42].

злочину, заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи не зовсім однозначно співвідноситься із самою природою службової недбалості та аналогічними наслідками, злочинів передбачених ст. 364-366 КК України. Йдеться, зокрема, про необхідність врахування особливостей суб'єктивної сторони та санкцій окремих кримінально-правових норм, що можуть характеризувати відповідні наслідки у вигляді заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи.

Із цього випливає, що хоча зміст поняття «тяжкі наслідки» у ст. 364–367 КК України і повинен визначатися абсолютно однаково, проте, враховуючи різницю в суб'єктивній стороні цих злочинів, а також різницю в санкціях перелічених норм, зміст цього поняття, а відтак і конкретні суспільно небезпечні наслідки, які можуть відноситися до тяжких, є неоднаковими. Найбільш яскраво це проявляється щодо наслідків у вигляді шкоди для життя і здоров'я людини⁵².

У відповідності до цього, розглядаючи тяжкі наслідки службової недбалості, які можуть стосуватися шкоди для життя та здоров'я особи необхідно, по-перше, врахувати ознаки суб'єктивної сторони, зокрема психічне ставлення винного до вчинюваного ним діяння та суспільно небезпечних наслідків такого діяння, а по-друге, враховувати розміри покарань, які передбачаються за злочин, що охоплюють подібні наслідки.

⁵² Зокрема, для визначення тяжких наслідків службової недбалості потрібно брати до уваги також санкцію ч. 2 ст. 367 КК України. Пояснюється це різносторонньою ситуацією при визначенні поняття «тяжких наслідків» у злочинах, передбачених ст. 364–367 КК України. Так, з одного боку це поняття набуває єдиного визначення для всіх злочинів передбачених цими статтями (п. 4 примітки до ст. 364 КК України) і не повинно відрізнятися, а з іншого – КК України в різних статтях передбачає різні покарання за кваліфіковані чи особливо кваліфіковані склади, ознакою яких є настання тяжких наслідків. Частиною 2 ст. 364 КК України передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; ч. 2 ст. 364-1 – у вигляді штрафу від десяти тисяч до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; ч. 3 ст. 365 – у вигляді позбавлення волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від семисот п'ятдесяти до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; ч. 2 ст. 365-1 – у вигляді штрафу від десяти тисяч до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; ч. 3 ст. 365-2 – у вигляді штрафу від десяти тисяч до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої; ч. 2 ст. 366 – у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; у ч. 2 ст. 367 – у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого.

У цьому випадку досить дивним видається підхід вітчизняного законодавця, який за ч. 2 ст. 367 КК України передбачає більш суворе покарання, ніж за злочини, передбачені ч. 2 ст. 364-1, ч. 2 ст. 365-1 та ч. 3 ст. 365-3 КК України, при тому, що службова недбалість характеризується необережною формою вини, а злочини, передбачені ч. 2 ст. 364-1, ч. 2 ст. 365-1 та ч. 3 ст. 365-3 КК України – умисною. Водночас суб'єктом службової недбалості може бути та ж таки службова особа юридичної особи приватного права.

У свою чергу, найбільш розповсюдженими наслідками, які пов'язуються із заподіянням шкоди життю чи здоров'ю особи та можуть бути віднесені до тяжких наслідків, є тілесні ушкодження різних ступенів тяжкості та заподіяння смерті особі.

Як вже було аргументовано, службова недбалість характеризується виключно необережною формою вини (злочинна недбалість або злочинна самовпевненість). Тому, розглядаючи тяжкі наслідки службової недбалості, які пов'язані із заподіянням шкоди життю чи здоров'ю особи, необхідно брати до уваги, що ставлення винного до таких наслідків може бути тільки необережне. Відтак, повинно здійснюватися співвідношення розмірів покарань, передбачених за необережні злочини, які охоплюють подібні наслідки. До останніх, на нашу думку, відносяться: вбивство через необережність (ст. 119 КК України), необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України).

За вчинення службової недбалості, яка спричинила тяжкі наслідки, передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти н.м.д.г. або без такого (ч. 2 ст. 367 КК України). Натомість за вчинення необережного тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження передбачається покарання у вигляді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років (ст. 128 КК України). Із цього випливає, що суспільна небезпека тяжких наслідків службової недбалості є більшою, ніж суспільна небезпека необережного заподіяння тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Отже, цілком логічним видається висновок, що тяжкими наслідками службової недбалості повинні охоплюватися заподіяння тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень⁵³.

⁵³ Підтверджується це і прикладами слідчої та судової практики. Зокрема, Васильківським районним судом Дніпропетровської області, Л був засуджений за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України, а саме за невиконання службових обов'язків, через несумлінне ставлення до них, що спричинило настання тяжких наслідків. Так, Л,

Разом із цим, заподіяння тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень повною мірою відповідає «загальним» ознакам тяжких наслідків службової недбалості, які були описані вище. Тобто заподіяння таких ушкоджень є значимим для особи, більш-менш стійким, спричиняє певні страждання, заподіює йому відповідну шкоду, а подолання цих наслідків (відновлення, лікування) потребує значних зусиль (фізичних, моральних, матеріальних тощо).

Водночас заподіяння легких тілесних ушкоджень не може бути віднесене до тяжких наслідків службової недбалості, саме з огляду на відсутність у цьому випадку перелічених ознак тяжких наслідків. Іншими словами, легкі тілесні ушкодження не можуть визнаватися тяжкими наслідками службової недбалості, оскільки не є значними, стійкими та не спричиняють суттєвих страждань особи, а їх подолання (відновлення, лікування) не потребує значних зусиль.

Отже, до тяжких наслідків службової недбалості, які полягають у заподіянні шкоди здоров'ю особи, слід відносити тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження.

У той же час за вчинення вбивства через необережність передбачається покарання у вигляді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 1 ст. 119 КК України). У цьому випадку очевидно, що верхня межа покарання у вигляді позбавлення волі співпадає із верхньою межею покарання, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України. Таким чином, законодавець прирівнює суспільну небезпеку заподіяння смерті через необережність та суспільну небезпеку тяжких наслідків службової недбалості. Поза сумнівом залишається і дійсна тяжкість наслідків у вигляді смерті особи. Так, безперечно, що смерть особи є дійсно значним наслідком, характеризується суттєвими стражданнями особи (самого потерпілого та (або) його близьких). Більше того, смерть особи є незворотнім наслідком, що за жодних умов та жодними зусиллями не може бути відновлений, адже неможливо повернути життя

який працював головою Чаплинської селищної ради не прийняв заходів до забезпечення безпеки експлуатації трансформатора, який відноситься до основних засобів, в результаті чого неповнолітній А, шляхом вільного доступу, проник до трансформатора, де був травмований електричним струмом та отримав тілесні ушкодження, що визнані тяжкими за ознакою небезпечності для життя в момент заподіяння. Як бачимо, в цьому випадку суд однозначно кваліфікував діяння Л за ч. 2 ст. 367 КК України, віднісши заподіяння тяжких тілесних ушкоджень до тяжких наслідків службової недбалості. [46]

померлій особі.

Виходячи з таких ознак (наявність ознаки тяжкості у заподіянні смерті особі та рівного ступеню суспільної небезпеки заподіяння смерті через необережність і тяжких наслідків службової недбалості), робимо висновок, що тяжкими наслідками службової недбалості фактично охоплюються наслідки у вигляді необережного заподіяння смерті особі. Такий висновок може частково підтверджуватися позиціями тих вчених, які так само відносять смерть особи до тяжких наслідків злочинів, передбачених ст. 364–365 КК України [297, с. 139].

У такому випадку ч. 2 ст. 367 КК України співвідноситься із ч. 1 ст. 119 КК України як загальна та спеціальна норми, де ч. 1 ст. 119 КК України є загальною нормою, а ч. 2 ст. 367 КК України – спеціальною. У зв'язку із цим невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків через несумлінне ставлення до них, що призвело до загибелі людини, за правилами кримінально-правової кваліфікації слід кваліфікувати тільки за спеціальною нормою, тобто за ч. 2 ст. 367 КК України [180, с. 251; 186, с. 177; 229, с. 420; 314, с. 128].

Однак, у цьому аспекті необхідно також згадати про кількість потерпілих, яким може бути заподіяна смерть. Якщо це стосується заподіяння смерті одній людині, то, як обґрунтовано вище, цей наслідок буде охоплюватися тяжкими наслідками службової недбалості. Проте тяжкими наслідками службової недбалості, на нашу думку, не будуть охоплюватися наслідки у вигляді необережного заподіяння смерті двом і більше особам. Пояснюється це насамперед різним ступенем тяжкості вбивства двох або більше осіб, вчиненого через необережність та службової недбалості, яка спричинила тяжкі наслідки. Частиною 2 ст. 119 КК України передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. Натомість ч. 2 ст. 367 КК України передбачає покарання у вигляді штрафу від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Із цього випливає, що законодавець принципово по-різному оцінює

суспільну небезпеку тяжких наслідків службової недбалості та необережного заподіяння смерті двом і більше особам. При цьому необережне заподіяння смерті двом і більше особам є більш суспільно небезпечним, ніж заподіяння тяжких наслідків в результаті службової недбалості. Відтак, ч. 2 ст. 367 КК України не може охоплюватися заподіяння смерті двом і більше особам⁵⁴.

Враховуючи, що тяжкими наслідками службової недбалості не охоплюється загибель двох і більше людей, то настання таких наслідків повинно додатково кваліфікуватися саме за ч. 2 ст. 119 КК України. Проте, це лише породжує певні складнощі щодо кваліфікації службової недбалості. Відповідно до законодавчої конструкції, тяжкі наслідки як кваліфікуюча ознака не доповнюють ознаки складу злочину, а навпаки замінюють одну з них, а саме: ознаку суспільно небезпечного наслідку. За конструкцією об'єктивної сторони службова недбалість відноситься до злочинів із матеріальним складом, і обов'язковою ознакою цього складу злочину є наявність наслідків у вигляді істотної шкоди для охоронюваних законом прав, свобод та інтересів окремих громадян, державних чи громадських інтересів або інтересів окремих юридичних осіб. Натомість ч. 2 ст. 367 КК України передбачає відповідальність за службову недбалість, що спричинила тяжкі наслідки. Таким чином, тяжкі наслідки фактично виступають обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України. Тому очевидно, що невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків через несумлінне ставлення до них, якщо це заподіяло істотну шкоду, повинно кваліфікуватися за ч. 1 ст. 367 КК України. Якщо ж така шкода є тяжкою – то за ч. 2 ст. 367 КК України. Однак, виникає запитання: як тоді повинна кваліфікуватися службова недбалість, якщо її наслідки є більшими (характеризуються більшим ступенем суспільної небезпеки), ніж тяжкі наслідки?

Це призводить до того, що відсутність тяжких наслідків (а формально такі

⁵⁴ Утім, це зовсім не виключає фактичної можливості настання таких наслідків службової недбалості. Наприклад, невиконання чи неналежне виконання службовою особою, яка керує відповідною ділянкою на підприємстві, своїх обов'язків через несумлінне ставлення до них, може призвести до порушення відповідних технологічних процесів, збоїв і аварій на виробництві і, як наслідок – до загибелі двох і більше людей. У такому випадку виникають суттєві труднощі при кваліфікації дій винної особи. З одного боку, вони полягають у невиконання чи неналежному виконанні службовою особою своїх обов'язків через несумлінне ставлення до них, а з іншого, наслідок такого невиконання полягає у загибелі двох і більше людей, що не охоплюється тяжкими наслідками службової недбалості. У зв'язку з цим виникає щонайменше дві неоднозначності: 1) чи необхідно діяння винної особи додатково кваліфікувати за ч. 2 ст. 119 КК України; 2) за якою конкретно частиною ст. 367 КК України повинні кваліфікуватися діяння винної особи.

наслідки відсутні у випадках, коли заподіюються наслідки, що характеризуються більшим ступенем суспільної небезпеки) виключає наявність складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України, а тим більше наявність складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК України. При цьому загибель двох і більше людей за певних умовностей може бути віднесена до тяжких наслідків, адже все таки настала смерть однією людини. Проте очевидно, що цей наслідок характеризується більшим ступенем суспільної небезпеки.

З іншого боку, одночасна кваліфікація діянь винної особи і за ч. 2 ст. 119 КК України, і за ч. 2 ст. 367 КК України за умови, що вчинене діяння спричиняє настання тільки одного наслідку у вигляді загибелі двох і більше людей, також є дещо неправильною. Адже по суті відбувається подвійне ставлення у вину особі, яка, вчинивши одне протиправне діяння, спричинила настання одного суспільно небезпечного наслідку, але настання такого наслідку кваліфікується одночасно і як вбивство через необережність, і як службова недбалість, що спричинила тяжкі наслідки.

На наш погляд, оптимальним шляхом вирішення цієї законодавчої неточності може стати доповнення ст. 367 КК України частиною третьою наступного змісту: «3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель двох і більше людей». Характерно, що такий підхід вже використовується у цілому ряді кримінально-правових норм Особливої частини КК України. Йдеться, зокрема, про випадки, коли законодавець, передбачаючи тяжкі наслідки як кваліфікуючу ознаку, одночасно передбачає і особливо кваліфікуючу ознаку у вигляді загибелі людей (ст. 258, 286, КК України).

Разом із цим, доповнення ст. 367 КК України частиною третьою дасть змогу адекватно оцінити суспільну небезпеку службової недбалості, яка спричинила загибель двох і більше осіб, визначити розмір покарання за такі діяння та позбавитися зайвих труднощів, які виникають при кваліфікації службової недбалості.

3.2. Особливості відмежування службової недбалості від суміжних складів злочинів

Продовжуючи дослідження кримінальної відповідальності за службову недбалість, доцільно було б перейти до вивчення питання про відмежування службової недбалості від суміжних злочинів. Важливим та першочерговим у цьому випадку залишається визначення змісту самого поняття «суміжні злочини».

Так, слово «суміжний» в українській мові означає: «той, який межує з ким-, чим-небудь, прилеглий до чогось; розташований поруч; сусідній; нерозривно пов'язаний, має спільні ознаки з чим-небудь, близький до чогось» [294, с. 836]. На основі цього можемо констатувати, що суміжними злочинами можуть визнаватися злочини, які мають деякі спільні (суміжні, однакові) ознаки складу злочину. Але найбільша складність при відмежуванні суміжних злочинів між собою виникає тоді, коли такі злочини мають не одну, а одразу декілька спільних ознак складу злочину, і принаймні одна з яких відноситься до ознак об'єктивної сторони складу злочину та стосується характеристики саме суспільно небезпечного діяння.

В свою чергу, сутність поняття «відмежування» визначається як: відокремлювати собі межею ділянку землі тощо від сусідніх ділянок; відокремлювати собою щось від чого; відділяти одне явище від інших за певними ознаками [295, с. 605].⁵⁵ ⁵⁶ Разом із цим, визначаючи місце, роль та значення відмежування злочинів у процесі їх кваліфікації, ми підтримуємо позицію В.О. Навроцького, що розмежування злочинів, хоча й не становить собою самостійної мети, яка постає в ході правозастосування, правотворчості і

⁵⁵ Із цього випливає, що відмежування суміжних злочинів полягає у відділенні одних злочинів від інших за певними ознаками, тобто у виявленні відмінних ознак складів злочинів, наявність чи відсутність яких дає можливість констатувати, що те або інше суспільно небезпечне діяння утворює відповідний склад злочину і може кваліфікуватися за конкретною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України. Однак не слід також забувати і про відмежування злочинів від правомірної поведінки. У цьому випадку відмежування полягає у виявленні тих особливих ознак суспільно небезпечного діяння, наявність чи відсутність яких свідчить, що вчинення цього діяння утворює склад злочину і може кваліфікуватися за відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України або, навпаки, не утворює складу злочину і не може кваліфікуватися як злочин.

⁵⁶ Наприклад, за словами О.М. Грудзура, відмежування провокації хабара від правомірної діяльності, пов'язаної із виявленням та викриттям фактів давання чи одержання хабара, полягає в моменті формування умислу особи на давання чи одержання хабара (при провокації хабара умисел особи дати або одержати хабар виникає під впливом діянь провокатора, а за умов діяльності з виявлення та документування злочинів умисел особи виникає до того, як створюються обставини, що зумовлюють вчинення давання чи одержання хабара). [67, с. 11] Тобто момент формування умислу в особи на давання чи одержання хабара в цьому випадку і виступає тією особливою ознакою, яка свідчить, що створення обставин і умов, які зумовлюють давання або одержання хабара, утворює або не утворює склад провокації хабара.

теоретичного дослідження правових норм, а саме дослідження розмежування, можливо, не веде до утворення нових знань у цій галузі, не дозволяє самостійно і остаточно вирішити будь-яку проблему кримінально-правової кваліфікації. Однак вказані види юридичної діяльності неможливі без здійснення розмежування злочинів та супутніх правових феноменів. Розмежування відіграє різні функції, дозволяє глибше проникнути у сутність проблем, по-новому поглянути на її основні положення, які стосуються проблем кримінально-правової кваліфікації з врахуванням різних аспектів [229, с. 476].

Утім, в науці кримінального права така позиція щодо визначення місця і ролі розмежування в процесі кримінально-правової кваліфікації є далеко не єдиною. Зокрема, В.М. Кудрявцев стверджував, що за своєю сутністю процес кваліфікації полягає в послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших суміжних злочинів. Відмежування злочинів в цьому випадку є зворотною стороною кваліфікації [180, с. 146].

На основі цього можемо стверджувати, що відмежування є одним із головних елементів кримінально-правової кваліфікації, і хоча уособлено (відірвано від кримінально-правової кваліфікації) не відіграє самостійного значення, проте цілком обґрунтовано займає центральне місце в процесі кримінально-правової кваліфікації. Більше того, враховуючи певні недосконалості вітчизняного законодавства, прогалини, колізійність та конкуренцію норм, відмежування набуває особливо важливого значення в процесі кваліфікації. Окрім того, в науці права обґрунтовується точка зору, що близько 60 % помилок при кримінально-правовій кваліфікації обумовлюється саме неправильним вирішенням питань відмежування злочинів, нерозумінням між окремими кримінально караними посяганнями, невмінням обґрунтувати цю різницю в процесуальних документах, а тим самим і пояснити причини зміни кваліфікації [26, с. 454; 229, с. 476].

Разом із цим, відмежування в аспекті кримінально-правової кваліфікації може поділятися на декілька видів: а) відмежування злочинів від правомірної поведінки; б) відмежування злочинів від інших деліктів; в) відмежування злочину від інших суміжних злочинів.

Проте, враховуючи предмет нашого дослідження та конкретне питання, яке вивчається в цьому підрозділі, ми не будемо детально зупинятися на особливостях відмежування службової недбалості від правомірної діяльності чи діяльності, яка утворює тільки склад адміністративного або дисциплінарного проступку, а конкретно розглянемо відмежування службової недбалості від суміжних злочинів.

Безумовно, кількість злочинів, які мають спільні (суміжні) із службовою недбалістю ознаки складу злочину, є досить значною і навряд чи буде доцільним у межах нашого дослідження перераховувати їх усі. Проте, як ми вже зазначали вище, необхідність відмежування суміжних злочинів існує саме тоді, коли такі злочини мають одразу декілька спільних (суміжних) ознак складу злочину, і одна з яких стосується суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Відтак, дослідження відмежування службової недбалості від суміжних злочинів буде стосуватися з'ясування особливих ознак, за якими можуть відмежовуватися злочини, що мають декілька суміжних із службовою недбалістю ознак складу злочину, і одна з цих ознак стосується суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину.

На основі викладеного слід сформулювати окремі узагальнення щодо принципів, на яких ґрунтуватиметься наше дослідження відмежування службової недбалості від суміжних злочинів. По-перше, досліджуватимуться не самі склади суміжних злочинів, а лише окремі ознаки складів злочинів, наявність чи відсутність яких дає змогу чітко віднести вчинення відповідних суспільно небезпечних діянь до того чи іншого складу злочину і кваліфікувати їх або як службову недбалість, або як інший злочин, передбачений Особливою частиною КК України. По-друге, досліджуватимуться тільки ознаки відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених Особливою частиною КК України, що мають декілька спільних (суміжних) із службовою недбалістю ознак складу злочину, при цьому одна з таких ознак стосується суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину. По-третє, не досліджуватимуться ознаки відмежування службової недбалості від правомірної діяльності чи

адміністративних або дисциплінарних проступків⁵⁷.

Такий широкий спектр злочинних діянь, які мають подібні із службовою недбалістю ознаки складу злочину обумовлюється тим, що у диспозиції ст. 367 КК України ознаки об'єктивної сторони службової недбалості описуються досить широко, у зв'язку з чим значна кількість суспільно небезпечних діянь, відповідальність за які передбачена в Особливій частині КК України, мають спільні (суміжні) із службовою недбалістю ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Окрім того, подібними в перерахованих злочинах можуть виступати або ознаки суб'єктивної сторони, або ознаки суб'єкта, яким виступає спеціальний суб'єкт злочину – службова особа.

Зокрема, як обґрунтовується у численних наукових працях, службова недбалість досить подібна (має значну кількість суміжних ознак) до зловживання владою чи службовим становищем, і практично єдиним критерієм розмежування цих злочинів є ознаки суб'єктивної сторони [131, с. 35; 135, с. 10; 381, с. 9, 12; 291, с. 192].

Безперечно, окремо розглядати ознаки відмежування службової недбалості від кожного із перелічених злочинів є не зовсім доцільно, тим більше, що такі ознаки певним чином будуть співпадати. Відтак, ознаки відмежування службової недбалості від суміжних злочинів пропонується розглядати за певними групами (ознаки відмежування від певних груп суміжних злочинів).

Якщо проаналізувати сучасні кримінально-правові дослідження, які стосуються питання відмежування суміжних злочинів, то можемо побачити доволі

⁵⁷ Відповідно до цього досліджуватимуться ознаки відмежування службової недбалості від таких злочинів як: неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК України), неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України), неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України), порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України), невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України), недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів (ст. 264 КК України), порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України), порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України), порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах (ст. 273 КК України), порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274 КК України), порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України), перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 365-1 КК України), втрата військового майна (ст. 413 КК України), зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст. 423 КК України), перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 424 КК України), недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК України), бездіяльність військової влади (ст. 426 КК України), погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України).

різні підходи як до самого вивчення ознак відмежування, так і до їх описання. Проте так чи інакше, ці ознаки стосуються ознак складу злочину, і відмінним по суті залишається тільки групування цих ознак. Зокрема, у працях Л.П. Брич зазначається, що ознаки відмежування суміжних злочинів описуються та групуються за елементами складу злочину, тобто розглядаються ознаки розмежування одночасно всіх суміжних злочинів за об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом та суб'єктивною стороною складу злочину або ознаками складу злочину [26, с. 454–456; 25, с. 267–280]. Інші автори групують ознаки відмежування за злочинами, що відмежовуються (розглядаються ознаки відмежування одного злочину від другого, від третього і т.д.) [78, с. 92–99]. Кожна із цих схем має свої переваги. В одному випадку можна чітко дослідити роль тієї або іншої ознаки складу злочину для відмежування, у іншому – визначити особливості відмежування одного злочину від іншого⁵⁸.

За своєю сутністю злочин, передбачений ст. 367 КК України, є «загальним» видом службової недбалості (передбачається відповідальність службових осіб за будь-яке невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків, що заподіяло істотну шкоду). Однак сама службова недбалість є спеціальним видом недбалості, оскільки безпосередньо стосується невиконання чи неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків. Також до спеціальних видів недбалості може відноситися: професійна недбалість (невиконання чи неналежне виконання особою своїх професійних функцій); недбалість осіб, які виконують соціальні функції (батьки, опікуни, піклувальники тощо).

На основі цього перелічені вище злочини можна умовно розділити на дві групи: 1) ті, які можуть розглядатися як службова недбалість чи її підвид (злочини, передбачені ст. 364–365-1, 423–426 КК України); 2) ті, які відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості (злочини, передбачені ст. 131, 140, 197, 237, 264,

⁵⁸ Вибір способу групування ознак відмежування, на наш погляд, принципово не впливає на повноту та якість дослідження і, головним чином, залежить від кількості злочинів, що відмежовуються та особливостей ознак відмежування. Втім, з метою уникнення дублювання та зосередження головної уваги саме на особливостях (ознаках) відмежування службової недбалості від суміжних злочинів, а не на ролі ознак складу злочину в такому відмежуванні, ми пропонуємо провести дослідження цих ознак в межах виділених нами груп суміжних злочинів. Пояснюється це тим, що ознаки відмежування службової недбалості від суміжних злочинів в межах цих груп є фактично однаковими, а тому розглядати їх окремо щодо кожного із суміжних злочинів навряд чи доцільно. Водночас групування за елементами чи ознаками складу злочину не дасть змоги системно показати ознаки відмежування службової недбалості від груп суміжних злочинів.

272–275, 413, 434 КК України). Поряд із цим злочини, передбачені ст. 137 та ст. 271 КК України, можуть бути віднесені як до службової, так і до професійної недбалості. Пояснюється це тим, що об'єктивна сторона неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей може проявлятися або у невиконанні чи неналежному виконанні *професійних* обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх (професійна недбалість), або у невиконанні чи неналежному виконанні *службових* обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх (службова недбалість). Аналогічною є ситуація і щодо порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України). З одного боку, таке порушення може проявлятися у невиконанні чи неналежному виконанні службовою особою своїх обов'язків щодо дотримання вимог законодавства про охорону праці (службова недбалість), а з іншого – у невиконанні чи неналежному виконанні таких обов'язків фізичною особою – підприємцем (професійна недбалість)⁵⁹.

Виходячи із такої диференціації обов'язків, невиконання чи неналежне виконання яких може утворювати склади «спеціальних» видів недбалості, цілком природною є і відмінність суб'єкта, на якого покладається виконання тих чи інших обов'язків.⁶⁰ У відповідності з цим спробуємо детальніше розглянути ознаки відмежування (ознаки об'єкта, об'єктивної сторони та суб'єкта) службової

⁵⁹ Очевидно, що в основу такої класифікації «спеціальних» видів недбалості закладено ознаки об'єкта та суб'єкта злочинів. Так, першочерговим в цьому випадку є коло обов'язків, до виконання яких недбало ставиться (не виконує чи виконує неналежним чином) суб'єкт злочину. У злочинах, які можуть розглядатися як службова недбалість, це коло обов'язків уособлюється службовими обов'язками (організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими обов'язками або обов'язками представника влади чи органів місцевого самоврядування). Натомість у злочинах, що відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості, коло таких обов'язків представляється, як правило, професійними обов'язками тих чи інших працівників (медичні та фармацевтичні працівники; особи, які виконують професійні обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх; особи, яким доручено зберігання чи охорона чужого майна; особи, на яких покладено виконання професійних обов'язків із проведення дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення, на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням; особи, які зобов'язані були дотримуватися правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або вибухонебезпечних цехах, правил ядерної або радіаційної безпеки, правил проектування чи будівництва, що стосуються безпечної експлуатації будівель чи споруд або правил розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції, що стосується її безпечного використання; особи, яким для службового користування були ввірені зброя, боєприпаси, засоби пересування, предмети технічного постачання або інше військове майно; особи, на яких покладено обов'язок з лікування та піклування про військовополонених). Однак до обов'язків, недбале виконання яких може утворює склад «спеціальних» видів недбалості відносяться не тільки професійні обов'язки, але й обов'язки, які виникають в особи у зв'язку з наявністю у неї певного майна (обов'язок щодо зберігання вогнепальної зброї або боєприпасів до неї).

⁶⁰ Так, у службових видах недбалості суб'єктом може виступати виключно службова особа, адже тільки на неї покладається виконання службових обов'язків (організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків або обов'язків представника влади чи органів місцевого самоврядування), не виконання чи неналежне виконання яких може утворювати склад службової недбалості. В свою чергу суб'єктом так званої «професійної» недбалості може виступати тільки особа, яка обіймає конкретну посаду, і на яку покладено виконання певних професійних (неслужбових) обов'язків.

недбалості від злочинів, які відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості.

Так, відмежовуючи службову недбалість за ознаками об'єкта від злочинів, які відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості, слід зазначити, що основним у цьому випадку залишається саме описане коло обов'язків, невиконання чи неналежне виконання яких утворює склад недбалості.

Як вже зазначалося, основний безпосередній об'єкт службової недбалості уособлюється суспільними відносинами, що встановлюють обов'язок для службової особи належним чином виконувати свої службові обов'язки відповідно до законів та нормативних актів, згідно з метою та завданнями своєї службової діяльності. Натомість основним безпосереднім об'єктом злочинів, які відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості, є суспільні відносини: а) у сфері охорони життя та здоров'я особи (ст. 131, 140 КК України); б) у сфері власності (ст. 197 КК України); в) у сфері забезпечення безпеки довкілля (ст. 237 КК України); г) які виникають у зв'язку зі зберіганням вогнепальної зброї та бойових припасів до неї (ст. 264 КК України д) у сфері безпеки виробництва (ст. 272–275 КК України); е) у сфері військової служби (ст. 413, 434 КК України). В свою чергу додатковим обов'язковим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із покладенням на особу виконання або професійних обов'язків (ст. 131, 140, 197, 237, 272–275, 413, 434 КК України), або обов'язків, які виникають при наявності певного майна (ст. 264 КК України). При цьому, як зазначається у численних наукових працях, додатковим обов'язковим об'єктом окремих із цих злочинів можуть також виступати суспільні відносини: а) у сфері охорони життя та здоров'я особи (ст. 237, 264, 272–275, 434 КК України); б) у сфері власності (ст. 413 КК України) [166, с. 218, 335, 399; 165, с. 245, 469; 27, с. 8–9; 19, с. 9].

На відміну від цього, суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи, власності, забезпечення безпеки довкілля, безпеки виробництва, а також суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі зберіганням вогнепальної зброї та бойових припасів до неї можуть виступати тільки додатковими факультативними об'єктами службової недбалості.

Із цього випливає, що службова недбалість відмежовується від інших «спеціальних» видів недбалості не тільки за основним безпосереднім об'єктом, але й за додатковим безпосереднім об'єктом.

Розглядаючи більш детально структуру суспільних відносин, які виступають об'єктом службової недбалості та об'єктами інших «спеціальних» видів недбалості, а точніше – структуру суспільних відносин, які виникають у зв'язку із покладенням на особу службових обов'язків або професійних обов'язків чи обов'язків, які виникають при наявності певного майна, слід зазначити наступне. Першочерговою відмінністю таких суспільних відносин є їх предмет. Як обґрунтовує О.М. Грудзур, предметом суспільних відносин, які виступають об'єктом злочинів у сфері службової діяльності, є владні повноваження чи організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки [68, с. 123–124]. Однак, враховуючи зміни, внесені до КК України з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [263], предмет аналізованих суспільних відносин набуває дещо ширшого змісту і уособлюється функціями представника влади та органів місцевого самоврядування, а також організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями. При цьому функції представника влади чи органів місцевого самоврядування та організаційно-розпорядчі і адміністративно-господарські функції охоплюють як наявність у особи певних прав, так і наявність у неї відповідних обов'язків, що покладаються на неї (делегуються їй) відповідним апаратом управління.⁶¹

На відміну від цього, предметом суспільних відносин, які є об'єктом інших «спеціальних» видів недбалості, є або професійні обов'язки, або обов'язки, які виникають у зв'язку зі зберіганням вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї. Принциповим у цьому випадку залишається те, що ці обов'язки не пов'язуються із

⁶¹ Про наявність у службової особи конкретних обов'язків свідчить її посадова інструкція чи функціональні обов'язки, які формулюються на основі Конституції України чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують порядок та особливості діяльності того чи іншого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства установи чи організації різних форм власності та організаційно-правової форми. Обов'язки службової особи нерозривно пов'язані із її правами і обумовлюються сферою діяльності органу (підрозділу) державної влади чи місцевого самоврядування, підприємства, установи чи організації, в якій працює службова особа. У зв'язку з цим обов'язки службової особи можуть бути розподілені та розглядатися за напрямками її діяльності, а саме: а) обов'язки представника влади; б) обов'язки представника місцевого самоврядування; в) організаційно-розпорядчі обов'язки; г) адміністративно-господарські обов'язки.

службовим становищем особи, тобто не є обов'язками представника влади чи органів місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими обов'язками.

У свою чергу, під професійними обов'язками слід розуміти обов'язки осіб певної професії (фаху), що покладаються на них у зв'язку із займаною ними неслужбовою посадою або виконуються ними за сумісництвом. Професійні обов'язки також визначаються відповідними посадовими інструкціями чи функціональними обов'язками, які формуються на основі Конституції України, чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність в тій чи іншій сфері. Однак такі обов'язки стосуються тільки конкретного професійного (фахового) напряму діяльності працівника (обов'язки лікаря, обов'язки медичної сестри, обов'язки фармацевтичного працівника, обов'язки робітника на тому чи іншому підприємстві або виробництві тощо). При цьому виконання таких обов'язків потребує відповідної професійної (фахової) підготовки⁶².

Як вже зазначалося, професійні обов'язки є відмінними від службових обов'язків і не охоплюють їх. Утім, одна і та ж особа у своїй діяльності може поєднувати виконання як службових, так і професійних обов'язків⁶³. У такому випадку необхідно чітко визначити недбале виконання яких саме обов'язків (професійних чи службових) мало місце, а відтак, який конкретно об'єкт кримінально-правової охорони зазнав посягання при невиконанні чи неналежному виконанні особою своїх обов'язків⁶⁴.

⁶² Наприклад, виконання професійних обов'язків медичного чи фармацевтичного працівника потребує відповідної освіти, що дає можливість бути призначеним на ту чи нішу посаду, а відтак дає можливість виконувати конкретні обов'язки медичного чи фармацевтичного працівника (обов'язки лікаря-терапевта, лікаря-хірурга, лікаря-офтальмолога, провізора тощо).

Це ж стосується і професійних обов'язків осіб щодо дотримання правил безпеки на виробництві. Так, особи, які зобов'язані дотримуватися відповідних правил (правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або вибухонебезпечних цехах тощо) проходять спеціальну підготовку, інструктажі, навчання у системі професійної чи спеціальної підготовки або підготовки з питань охорони праці, а тому вказані особи ознайомлені з відповідними правилами та обов'язком їх дотримуватися.

⁶³ Наприклад, завідувачий терапевтичного відділення виконує одночасно і службові обов'язки з організації роботи цього відділення та управління підлеглими працівниками, а також професійні обов'язки щодо лікування, закріплених за ним пацієнтів цього відділення, виконроб на будівництві одночасно виконує і службові обов'язки з управління роботою підлеглих працівників і професійні обов'язки щодо дотримання правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Схожа ситуація може мати місце і за умов виконання службовою особою відповідних професійних обов'язків за сумісництвом. Приміром, коли голова районної державної адміністрації за сумісництвом виконує обов'язки лікаря-хірурга.

⁶⁴ Так, вироком Деснянського районного суду м. Києва П, яка працювала завідуючою відділенням жіночої консультації Центральної районної поліклініки Деснянського району м. Києва, була визнана винною у вчиненні злочину,

Разом із цим, слід зазначити, що до професійних обов'язків як предметів суспільних відносин, які є об'єктами кримінально-правової охорони відносяться не тільки професійні обов'язки медичних та фармацевтичних працівників, але й професійні обов'язки щодо охорони чи зберігання чужого майна, вжиття дезактиваційних та відновлювальних заходів щодо ліквідації чи усунення наслідків екологічного забруднення, дотримання правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, дотримання правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, дотримання правил ядерної або радіаційної безпеки, дотримання правил розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції, що стосуються безпечного її використання, а також правил проектування чи будівництва, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд, забезпечення збереження військового майна, лікування та піклування про військовополонених.

Очевидно, що в деяких випадках зміст цих обов'язків може співпадати із змістом адміністративно-господарських обов'язків. В основному це стосується обов'язків із охорони та збереження майна, що певним чином може збігатися із виконанням адміністративно-господарських обов'язків. Утім, в науці кримінального права обґрунтовується досить чітка позиція, що склад злочину, передбачений ст. 197 КК України, матиме місце тільки тоді, коли особа порушувала професійні обов'язки щодо охорони чи зберігання майна (обов'язки охоронця, експедитора, водія, вантажника тощо), тоді як порушення адміністративно-господарських обов'язків щодо охорони чи збереження майна

передбаченого ч. 1 ст. 140 КК України та засуджена до одного року і шести місяців позбавлення волі. Зокрема П, 18 березня 2010 року приблизно в 16.55 годин, перебуваючи на посаді завідуючого відділенням жіночої консультації Центральної районної поліклініки Деснянського району м. Києва, будучи медичним працівником, знаходячись в приміщенні кабінету № 153 Центральної районної поліклініки Деснянського району м. Києва по вул. Закревського, 81/1 в м. Києві, в порушення вимог Інструкції про порядок проведення діатермокоагуляції шийки матки, затвердженої головним лікарем Центральної районної поліклініки Деснянського району м. Києва від 10 листопада 2005 року, не перевірила маркування на ампулах з лідокаїном, що були куплені та надані їй пацієнткою К, перед проведенням малого оперативного втручання (діатермокоагуляція шийки матки) з метою місцевого знеболювання ввела К токсичну дозу 10 % розчину лідокаїну, замість 1-2 % розчину лідокаїну, чим вчинила медичну дію, яка була не показана і проведена неправильно, чим неналежно виконала свої професійні обов'язки (курсиви наш Н.Х.) внаслідок недбалого до них ставлення, що спричинило тяжкі наслідки для хворої К, а саме призвело до стрімкого розвитку в її організмі незворотних змін – псевдоалергічного анафілактичного шоку на лідокаїн, від чого настала смерть К [64].

Цілком очевидно, що в цьому випадку посягання зазнали саме суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи та суспільні відносини, предметом яких виступають професійні обов'язки медичного працівника. Тоді як суспільні відносини у сфері службової діяльності посягання не зазнали (організаційно-розпорядчі обов'язки завідуючого відділенням жіночої консультації Центральної районної поліклініки, які виконувалися П належним чином).

Таким чином, суд абсолютно справедливо кваліфікував діяння П за ч. 1 ст. 140 КК України, саме, як професійну недбалість (неналежне виконання професійних обов'язків медичного працівника через недбале ставлення до них) [36].

утворює склад службової недбалості [82, с. 86; 166, с. 218; 404, с. 10].

У свою чергу обов'язок щодо зберігання вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, впливає із ряду підзаконних нормативно-правових актів, що покладають на осіб, які володіють вогнепальною зброєю або бойовими припасами до неї чи осіб, у яких ці предмети перебувають, обов'язок щодо належного їх зберігання⁶⁵. Безпосередньо зазначені обов'язки передбачаються в пунктах 11 та 12 Інструкції затвердженої Наказом МВС України № 622 від 21 серпня 1998 року [123] і стосуються забезпечення збереження зброї та бойових припасів до неї, недопущення сторонніх осіб до цих предметів, можливості незаконного заволодіння вказаними переметами та необережного поводження та нещасних випадків зі зброєю та бойовими припасами до неї⁶⁶.

Обов'язок щодо забезпечення збереження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, у одних випадках збігається із професійними обов'язками (на особу, яка обіймає відповідну посаду в органі державної влади органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах чи організаціях будь-якої форми власності покладається обов'язок щодо збереження вогнепальної зброї або бойових припасів до неї), а в інших є дещо відмінним від професійних обов'язків (аналізований обов'язок покладається на фізичну особу, яка сама є власником вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї або в якій така зброя та боєприпаси знаходяться).

У першому випадку має місце теж саме виконання професійних обов'язків щодо охорони та збереження майна, але предметом такої охорони (збереження)

⁶⁵ Безумовно, коло таких нормативно-правових актів є досить широким, що обумовлюється колом суб'єктів, яким надано право зберігати зброю та бойові припаси до неї. Такими суб'єктами можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи, проте безпосереднє виконання обов'язків щодо зберігання вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, все одно, покладається на конкретних фізичних осіб. Однак, основоположним нормативно-правовим актом, який стосується обов'язків щодо зберігання вогнепальної зброї та бойових припасів до неї є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затвердженої Наказом МВС України № 622 від 21 серпня 1998 року.

⁶⁶ При цьому слід зазначити, що обов'язком забезпечення збереження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї охоплюється обов'язок збереження: а) всіх видів бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей); б) гладкоствольної мисливської зброї; в) бойових припасів до перелічених видів зброї. Окрім того, обов'язок забезпечення збереження перерахованих предметів існує незалежно від того законно чи незаконно особою володіла цими предметами та законно чи незаконно вони перебували у неї [268], а також незалежно від того чи взагалі ці предмети перебували у неї чи у її володінні (особа виконує професійні обов'язки щодо охорони майна юридичної особи, в тому числі й щодо охорони вогнепальної зброї та бойових припасів до неї).

виступає безпосередньо зброя чи бойові припаси до неї. При цьому важливо, що таке зберігання вогнепальної зброї та бойових припасів до неї відноситься до професійних обов'язків (охоронця, чергового, вахтера тощо), а не до адміністративно-господарських обов'язків службової особи.

У другому випадку обов'язок забезпечити належне зберігання вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, виникає у зв'язку із наявністю в особи такої зброї, незалежно від того чи перебувала вона в законному володінні цієї особи. Тому, як бачимо, цей обов'язок є відмінним, не пов'язується і не може пов'язуватися із службовими обов'язками особи.

Що ж стосується такого виду «спеціальної недбалості» як невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків, пов'язаних із безпекою виробництва, то предметом суспільних відносин у цьому випадку буде виступати професійний обов'язок особи дотримуватися відповідних спеціальних правил щодо безпеки виробництва (правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах, правил ядерної або радіаційної безпеки, правил розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції, що стосуються безпечного її використання, а також правил проектування чи будівництва, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд). Такий обов'язок особи по суті входить до її професійних обов'язків (її професійної компетенції), обумовлюється займаною посадою, що пов'язана із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або функцій представника влади чи місцевого самоврядування і передбачається в різних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах⁶⁷.

Цілком очевидно, що відмінними у структурі аналізованих суспільних відносин (суспільних відносин, які є об'єктами «спеціальних» видів недбалості) є

⁶⁷ Як і в попередньому випадку перелік таких актів є досить широким і залежить від конкретної сфери діяльності особи, на яку покладається професійний обов'язок щодо дотримання перелічених правил. Для прикладу до таких актів можуть відноситися: Закону України № 2694-XII від 14 жовтня 1992 року «Про охорону праці»; Порядок видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 1107 від 26 жовтня 2011; Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений наказом Держнаглядохоронпраці України № 15 від 26 січня 2005 року; Правила ядерної безпеки реакторних установок атомних станцій з реакторами з водою під тиском, затверджені наказом Державного комітету ядерного регулювання України № 73 від 15 квітня 2008 року тощо.

не тільки предмет, але й учасники таких відносин. Зокрема, виходячи із структури суспільних відносин (які є об'єктом злочинів у сфері службової діяльності, в тому числі й об'єктом службової недбалості), учасниками таких відносин виступають, з одного боку, апарат управління, а з іншого – службова особа [68, с. 123–124]. На відміну від цього, обов'язковими учасниками суспільних відносин, які виступають об'єктами інших «спеціальних» видів недбалості виступають: 1) апарат управління та особи, на яких покладається виконання професійних обов'язків (ст. 131, 140, 197, 237, 272–275, 413, 434 КК України, а також ст.ст. 137 та 264 у випадках невиконання чи неналежного виконання професійних обов'язків); 2) держава та власники вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї або особи, у яких ці предмети знаходяться (ст. 264 КК України у випадку, коли обов'язок щодо забезпечення збереження зброї чи бойових припасів до неї не відноситься до професійних обов'язків); 3) держава та фізична особа – підприємець (ст. 271 у випадку не виконання чи неналежного виконання фізичною особою – підприємцем обов'язків щодо дотримання законодавства про охорону праці).

Не вдаючись у цьому випадку до детального дослідження відмінностей перелічених учасників суспільних відносин (вони будуть розглядатися в аспекті суб'єкта недбалості як ознаки відмежування), зазначимо тільки те, що коло таких учасників певним чином збігається. Йдеться насамперед про апарат управління, який одночасно є учасником суспільних відносин, що виступають об'єктом службової недбалості та суспільних відносин, які є об'єктами інших «спеціальних» видів недбалості. Більше того, держава також відноситься до апарату управління. Однак такий збіг учасників суспільних відносин тільки черговий раз підтверджує подібність службової недбалості з іншими «спеціальними» видами недбалості, наявність у них спільних (суміжних) ознак, проте, жодним чином не вказує на ідентичність суспільних відносин, які виступають об'єктами аналізованих діянь. Пояснюється це тим, що вказані суспільні відносини є відмінними між собою за предметом та колом учасників, які вступають у взаємодію (соціальний зв'язок) з апаратом управління. Так, у суспільних відносинах, що є об'єктом службової недбалості, учасником суспільних відносин, який вступає у соціальний зв'язок із

апаратом управління є службова особа. Натомість у суспільних відносинах, що є об'єктами інших «спеціальних» видів недбалості, учасником, який вступає у соціальний зв'язок із апаратом управління, є особа, на яку покладається виконання професійних обов'язків.

Таким чином, відмежовуючи службову недбалість від інших «спеціальних» видів недбалості за ознакою об'єкта, можемо констатувати наступне.

Основним безпосереднім об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, що встановлюють обов'язок для службової особи належним чином виконувати свої службові обов'язки відповідно до законів та нормативних актів, згідно з метою та завданнями своєї службової діяльності. На відміну від цього, основним безпосереднім об'єктом інших «спеціальних» видів недбалості є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи, власності, забезпечення безпеки довкілля, безпеки виробництва, військової служби, суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі зберіганням вогнепальної зброї та бойових припасів до неї. В свою чергу суспільні відносини, які виникають у зв'язку із виконанням професійних обов'язків, є додатковими обов'язковими об'єктами «спеціальних» видів недбалості.

Разом із цим, відмінність суспільних відносин, які є об'єктом службової недбалості, та суспільних відносин, які виникають у зв'язку із виконанням професійних обов'язків та обов'язків із забезпечення збереження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, полягає у предметі та учасниках цих суспільних відносин. Предметом суспільних відносин, які є об'єктом службової недбалості, виступають обов'язки представника влади чи місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки. На відміну від цього, предметом суспільних відносин, які є об'єктом інших «спеціальних» видів недбалості, виступають: а) професійні (фахові) обов'язки не пов'язані із виконанням обов'язків представника влади чи місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків; б) обов'язки особи щодо забезпечення збереження вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї, яка (які) знаходяться у неї чи у її володінні.

У свою чергу учасниками суспільних відносин в одному випадку (службова недбалість) є службові особи, а в другому (інші «спеціальні» види недбалості) – або особи, які виконують професійні обов’язки, або особи, які виконують обов’язки щодо забезпечення збереження вогнепальної зброї, яка знаходиться у них чи в їхній власності.

Продовжуючи вивчення питання відмежування службової недбалості від інших «спеціальних» видів недбалості, слід перейти до дослідження ознак відмінних об’єктивної сторони цих діянь. Як вже зазначалося вище, окремі ознаки об’єктивної сторони згаданих діянь є подібними (спільними). Насамперед це стосується такої ознаки як суспільно небезпечне діяння (невиконання або неналежне виконання відповідних обов’язків), в якому, власне, і виражається службова недбалість чи інший «спеціальний» вид недбалості.

Водночас, аналізуючи ознаки об’єктивної сторони, робимо висновок, що як службова недбалість, так і інші «спеціальні» види недбалості (за винятком злочину, передбаченого ст. 434 КК України) є злочинами із матеріальним складом, які вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, визначених у диспозиції відповідної кримінально-правової норми. Утім, суспільно небезпечні наслідки, які є обов’язковою ознакою цих злочинів, а також їх законодавче визначення, є досить різним, що, на наш погляд, може розглядатися як ознака розмежування службової недбалості та інших «спеціальних» видів недбалості. У диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України визначається, що обов’язковою ознакою службової недбалості є настання суспільно небезпечних наслідків, що полягають у заподіянні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або держави чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. У ч. 1 ст. 131 КК України до суспільно небезпечних наслідків відносяться зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя, в ч. 1 ст. 137 КК України – істотна шкода здоров’ю потерпілого (неповнолітнього), в ч. 1 ст. 140 КК України – тяжкі наслідки для хворого, в ст. 197 КК України – тяжкі наслідки для власника майна, в ст. 237, 264 КК України – загибель людей або інші

тяжкі наслідки, в ст. 271 – заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, в ст. 272–275 – створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, в ч. 2 ст. 413 КК України – втрата або зіпсування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна.

Із цього випливає, що, на відміну від службової недбалості, при описанні інших спеціальних видів недбалості суспільно небезпечні наслідки визначаються більш конкретно та звужено і безпосередньо стосуються або сфери професійних обов'язків винного (ст. 131, 137, 140, 197, 413 КК України), або шкоди здоров'ю людей, загибелі людей чи інших тяжких наслідків, а також загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків (ст. 237, 264, 271–275 КК України). Водночас формулювання наслідків службової недбалості, на наш погляд, має максимальний ступінь абстракції, у зв'язку з чим такими наслідками може охоплюватися і майнова шкода потерпілому, і шкода його здоров'ю, і шкода довкіллю, і створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків. Однак відповідальність за настання більш тяжких наслідків службової недбалості (загибель людей, тілесні ушкодження, тяжка шкода здоров'ю, тяжка майнова шкода, екологічне забруднення тощо) передбачається вже ч. 2 ст. 367 КК України.

Отже, службова недбалість та інші «спеціальні» види недбалості є відмінними за характером суспільно небезпечних наслідків. При цьому наслідки службової недбалості визначаються як загальні та можуть охоплювати більш конкретні наслідки інших «спеціальних» видів недбалості.

Наступними ознаками відмежування досліджуваних діянь виступають ознаки суб'єкта злочину. Як вже обґрунтовувалося в попередніх розділах дисертації, суб'єктом службової недбалості може бути тільки службова особа. Натомість, як випливає із правової природи та структури суспільних відносин, які є об'єктом інших «спеціальних» видів недбалості, суб'єктами цих діянь можуть виступати: а) особи, на яких покладається виконання професійних обов'язків; б) особи, які володіють вогнепальною зброєю чи бойовими припасами до неї або особи, у яких ці предмети знаходяться.

При цьому різниця між службовими та професійними обов'язками, як і ознаки суб'єкта службової недбалості, вже розглядалася в нашому дослідженні. Тому в цьому аспекті слід було б зупинитися саме на характеристиці ознак суб'єктів інших «спеціальних» видів недбалості. Зокрема, суб'єктами цих діянь є спеціальні суб'єкти злочинів, які окрім так званих «загальних» ознак суб'єкта злочину (осудність та вік), характеризуються й іншими спеціальними ознаками. До останніх відноситься існування в особи відповідного професійного обов'язку чи обов'язку щодо забезпечення збереження вогнепальної зброї або бойових припасів до неї. Характерно також, що існування перелічених обов'язків не виключає наявності в особи службових обов'язків. Однак принциповою залишається описана вище різниця між цими обов'язками.

Встановлення наявності чи відсутності у особи службових обов'язків викликає найбільші труднощі, коли виконання таких обов'язків не утворює основного змісту діяльності особи і здійснюється нею паралельно із професійними обов'язками. У деяких наукових джерелах таку категорію осіб називають «функціональними працівниками» у зв'язку з тим, що вони одночасно можуть виконувати як професійні обов'язки, так і за певних умов службові обов'язки [196, с. 44; 202, с. 121; 214, с. 45]. Утім, в цьому випадку чітко визначати виконання чи неналежне виконання яких саме обов'язків мало місце, тобто з'ясувати чи діяв суб'єкт як службова особа, чи як особа, що виконує професійні обов'язки. Так, за словами В.Є. Мельникової, вчителі чи лікарі, як правило, виконують саме професійні обов'язки, тоді як тільки деякі із них (директор чи завуч в школі, головний лікар в лікарні та ін.) виконують ще й службові обов'язки. Тому «функціональні працівники» можуть визнаватися суб'єктами службових злочинів тільки у випадках безпосереднього виконання ними організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків [214, с. 45, 46]. Це може також стосуватися і злочинів проти безпеки виробництва, коли одна особа виконує і функції службової особи (є виконробом чи бригадиром), і роботу, пов'язану із підвищеною небезпекою (зварювальні роботи газопроводу).

Однак, незважаючи на таку, на перший погляд, просту та очевидну

відмінність між службовими особами та особами, які виконують професійні обов'язки, в слідчій та судовій практиці все-таки мають місце певні неточності, які і впливають із неврахування такої ознаки⁶⁸.

Безумовно, цей недогляд не змінив остаточної кваліфікації діянь винної особи, однак у цьому випадку відбулося певне викривлення в описанні таких діянь, які фактично полягали у невиконанні чи неналежному виконанні саме професійних, а не службових обов'язків.

У контексті нашого дослідження постає питання і щодо віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення «спеціальних» видів недбалості. Так, відповідно до ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Це, за загальним правилом, стосується і кримінальної відповідальності за інші «спеціальні» види недбалості. Утім, такий підхід є досить дискусійним і не позбавлений певних винятків. Зокрема, це стосується тих випадків, коли на особу покладається виконання специфічних професійних обов'язків, які за своєю природою не можуть виконуватися неповнолітніми. Незважаючи на те, що ст. 188 Кодексу законів про працю України від 10 грудня 1971 року дозволяє приймати на роботу осіб, що досягли шістнадцятирічного віку, а у виняткових випадках, за згодою одного із батьків або осіб, які їх замінюють, – також і осіб, що досягли п'ятнадцяти років. Проте ч. 1 ст. 190 забороняється використовувати осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, на важких роботах і роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах [136]. Тому цілком очевидно, що виконання професійних обов'язків, пов'язаних із важкими роботами і роботами із шкідливими або небезпечними умовами праці та підземними

⁶⁸ Зокрема, Тельманівським районним судом Донецької області вчитель фізичної культури Староігнатівської загальноосвітньої школи I–III ступенів М був засуджений до трьох років позбавлення волі за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 137 КК України. Так, 8 грудня 2005 року о 10 годині 20 хвилин М, проводячи урок фізичної культури у спортивному залі із учнями 5-го класу, під час початку заняття не провів у встановленій формі інструктаж з техніки безпеки на уроці фізичної культури в спортивному залі. При цьому, відкривши входні двері до спортивного залу, М вийшов до учительської, залишивши неповнолітніх учнів без необхідного контролю. У цей час потерпіла К, самостійно вийшовши із загального строю неповнолітніх учнів, які виконували фізичні вправи, почала самостійно виконувати вправу «колесо». В свою чергу, однокласник потерпілої К – С також без необхідного контролю техніки безпеки, самостійно вийшовши зі загального строю і побіг із кінця строю на початок. Під час такого руху, між потерпілою К та її однокласником С відбулося зіткнення в результаті якого, С через необережність наніс удар К в голову. За результатами судово-медичної експертизи визначено, що К були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, які були небезпечними для життя в момент заподіяння. При цьому М, повернувшись до спортивного залу і побачивши ситуацію, що склалася, не організував надання К необхідної медичної допомоги та не повідомив про подію директора школи [41].

роботами не може покладатися на особу, яка не досягла вісімнадцятирічного віку. Це, наприклад, може стосуватися обов'язків щодо проведення дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів для ліквідації чи усунення наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України), де зазначені заходи, як правило, виконуються у шкідливих або небезпечних умовах [266]. Отож, у цьому випадку суб'єктом злочину, передбаченого ст. 237 КК України, по суті може бути тільки особа, яка досягла вісімнадцяти років. Це також певним чином стосується і медичних та фармацевтичних працівників, деякі посади яких віднесені до робіт зі шкідливими чи небезпечними умовами праці [266].

Аналогічною є ситуація і щодо виконання особою робіт з підвищеною небезпекою і робіт на вибухонебезпечних підприємствах або вибухонебезпечних цехах, та робіт з ядерними або радіаційними матеріалами (ст. 272–274 КК України). Окрім того, за загальним правилом, правом на зайняття підприємницькою діяльністю наділяються особи, які досягли 18-ти річного віку, за винятком випадків, передбачених ч. 3 ст. 35 Цивільного кодексу України. Це в свою чергу впливає на визнання такої особи суб'єктом злочину, передбаченого ст. 271 КК України.

Схожою є ситуація і щодо виконання професійних обов'язків із зберігання чи охорони чужого майна в нічний час, адже ст. 192 Кодексу законів про працю України встановлюється заборона залучати до роботи у нічний час осіб, які не досягли вісімнадцяти років [136].

Окрім того, законними власниками вогнепальної зброї та бойових припасів до неї можуть бути тільки особи, які досягли відповідного віку (пневматичної зброї – вісімнадцяти років, мисливської гладкоствольної – двадцяти одного року, мисливської нарізної – двадцяти п'яти років) [123], а тому обов'язок власників щодо забезпечення зберігання цих предметів може стосуватися тільки осіб, які досягли цього віку. Однак це не стосуються обов'язку забезпечення збереження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, який виникає у осіб, що незаконно володіють цими предметами (заволоділи ними шляхом крадіжки, грабежу, знайшли при розкопках, привласнили тощо).

Натомість суб'єктами злочину, передбаченого ст. 413 КК України, можуть бути також і особи, які не досягли вісімнадцяти років: наприклад, курсанти перших курсів вищих навчальних закладів (факультетів) Міністерства оборони України або Внутрішніх військ МВС України, на яких може покладатися обов'язок щодо збереження та забезпечення придатності і цілісності зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання та іншого військового майна.

Тому очевидно, що вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за інші «спеціальні» види недбалості, фактично, обумовлюється колом обов'язків, невиконання чи неналежне виконання яких утворює склади таких видів недбалості. У одному випадку це можуть бути особи, які досягли шістнадцятирічного віку, у іншому – особи, які досягли вісімнадцятирічного віку, а в третьому – особи, які досягли двадцяти одного чи двадцяти п'яти років.

Отже, суб'єктом «спеціальних» видів недбалості є фізична осудна особа, яка досягла відповідного віку, і на яку покладається виконання професійних обов'язків або обов'язків із забезпечення збереження вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї. Водночас головним у цьому контексті залишається те, що виконання цих обов'язків, хоча і не виключає, проте прямо не стосується виконання службових обов'язків (обов'язків представника влади, місцевого самоврядування чи організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків). Підтвердженням такого підходу щодо визначення суб'єктів інших «спеціальних» видів недбалості є проілюстрований вище приклад із судової практики.

Таким чином, чіткими ознаками відмежування службової недбалості від інших «спеціальних» видів недбалості є ознаки об'єкта, об'єктивної сторони та суб'єкта злочину. Конкретними ознаками об'єкта, за якими відмежовуються аналізовані діяння є предмет та учасники суспільних відносин. У суспільних відносинах, що є об'єктом службової недбалості, предметом виступають службові обов'язки (обов'язки представника влади чи місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки), а обов'язковими учасниками таких відносин – апарат управління та, власне,

службова особа. У свою чергу предметом суспільних відносин, що є об'єктом інших «спеціальних» видів недбалості, виступають або професійні обов'язки, або обов'язки щодо забезпечення зберігання вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї, а учасниками таких суспільних відносин – апарат управління або держава та особа, на яку покладається виконання професійних обов'язків (в тому числі і фізична особа – підприємець) чи обов'язків із забезпечення збереження вогнепальної зброї або бойових припасів до неї.

З об'єктивної сторони відмінним є також описання наслідків аналізованих діянь. У службовій недбалості наслідки описуються досить широко, натомість в інших «спеціальних» видах недбалості наслідки набувають більш конкретного (вужчого) визначення.

Разом із цим, суб'єктом службової недбалості може виступати тільки службова особа. У той час як суб'єктом інших «спеціальних» видів недбалості – особа, на яку покладається виконання професійних обов'язків чи обов'язків із забезпечення збереження вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї. При цьому виконання останніх, хоча й не виключає, проте прямо не стосується (прямо не пов'язано) виконання обов'язків представника влади чи місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків.

Враховуючи зміст та значення описаних ознак відмежування службової недбалості від інших «спеціальних» видів недбалості, можемо сформулювати пропозицію до Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка буде присвячена судовій практиці у справах про злочини у сфері службової діяльності та діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, передбачивши в тексті цієї постанови наступне положення: *«Відмежовуючи службову недбалість від злочинів, передбачених ст. 131, 140, 197, 237, 272–275, 264, 413, 434 КК України, слід виходити з того, невиконання чи неналежне виконання яких саме обов'язків мало місце. Якщо були невиконані чи неналежно виконані службові обов'язки (обов'язки представника влади чи місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчі чи адміністративно-*

господарські обов'язки), то вчинене необхідно визнавати службовою недбалістю і кваліфікувати за відповідною частиною ст. 367 КК України. Натомість, якщо були невиконані чи неналежно виконані неслужбові обов'язки (професійні обов'язки, обов'язки щодо забезпечення збереження вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї тощо), то вчинене не може визнаватися службовою недбалістю».

Продовжуючи дослідження питання відмежування службової недбалості, необхідно перейти до розгляду ознак відмежування цього злочину від злочинів, які можуть розглядатися як службова недбалість чи її підвиди (злочини, передбачені ст. 364–365-1, 423–426 КК України).

На відміну від інших «спеціальних» видів недбалості, перелічені злочини мають із службовою недбалістю також спільні ознаки об'єкта та суб'єкта злочину. Однак, незважаючи на це, все-таки є відмінними від неї.

Так, якщо розглядати відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, то, незважаючи на подібність ознак об'єкта, вони мають свої відмінності. Відповідно, якщо основним безпосереднім об'єктом службової недбалості виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку із виконанням службовою особою її обов'язків, то основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, за словами В.О. Бугаєва, є суспільні відносини, які виникають у процесі життя і діяльності військ та сил флоту і полягають у встановленому законодавством України порядку несення військової служби військовою посадовою особою на тій чи іншій ділянці або конкретному місці [27, с. 8]. Із цього випливає, що з одного боку, основний безпосередній об'єкт злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, є подібним до основного безпосереднього об'єкту службової недбалості (уособлюється суспільними відносинами, які стосуються порядку виконання службовою особою своїх обов'язків), а з іншого – має власні особливі (спеціальні) ознаки (стосується порядку несення військової служби, а конкретно – виконання обов'язків військової службової особи).

Розглядаючи більш детально цю відмінність об'єкта службової недбалості та об'єкта злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, спробуємо проаналізувати

її у контексті структури суспільних відносин. Так, учасниками суспільних відносин, які є основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, у загальному вигляді є з одного боку апарат управління, а з іншого – службова особа. Однак, на відміну від суспільних відносин, що є об'єктом службової недбалості, апарат управління представляється тільки органами та посадовими особами, які здійснюють керівництво Збройними силами України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України та Державної спеціальної служби транспорту. У свою чергу іншим учасником, аналізованих суспільних відносин, є не будь-яка службова особа, а військова службова особа. Відповідно до п. 1 примітки до ст. 423 КК України військовою службовою особою є військовий начальник, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування [170].

Разом із цим відмінним є і предмет суспільних відносин. Так, предметом суспільних відносин, які є об'єктом злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, виступають функції військового начальника, а також організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у сфері військової служби. На відміну від цього предметом суспільних відносин, які є об'єктом службової недбалості, виступають, так звані «загальні» функції представника влади чи місцевого самоврядування (стосуються всіх представників влади чи місцевого самоврядування) або «загальні» організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції (стосуються всіх сфер діяльності, а не тільки військової служби).

Таким чином, бачимо, що службова недбалість та злочини, передбачені ст. 423–426 КК України, незважаючи на певну подібність, досить чітко відмежовуються за ознаками об'єкта злочину, а саме за колом учасників та предметом суспільних відносин, які виступають основними безпосередніми

об'єктами досліджуваних злочинів.

Окрім того, дещо різними є і суб'єкти службової недбалості та суб'єкти злочинів, передбачених ст.ст. 423–426 КК України. Зокрема, як вже неодноразово зазначалося, суб'єктом службової недбалості є службова особа, визначена у ч. 3 ст. 18 КК України. Натомість суб'єктом злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, є військова службова особа, тобто військовий начальник, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування [170].

Відповідно до цього злочини, передбачені ст. 423–426 КК України, можуть бути віднесені до «спеціальних» видів службових злочинів, оскільки стосуються виключно службової діяльності військових службових осіб. При цьому основними ознаками відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, є ознаки об'єкта та суб'єкта злочину. Саме на цьому і ґрунтується слідча та судова практика щодо кваліфікації вказаних діянь.⁶⁹

Тому, відмежовуючи службову недбалість від злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, необхідно виходити із відмінності суспільних відносин, які є об'єктами досліджуваних злочинів, та із відмінності суб'єктів цих злочинів.

На основі цього можемо сформулювати наступне положення щодо відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, яке необхідно було б включити до майбутньої Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ,

⁶⁹ Зокрема, Печерським районним судом м. Києва С, який працював начальником Штабу – заступником керівника антитерористичного центру при Службі Безпеки України командиром військової частини Е 6100 у званні «полковника», було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 425 КК України (недбале ставлення до військової служби). Так, неналежно виконуючи свої обов'язки через несумлінне ставлення до них, С не забезпечив контроль за виконанням раніше укладеного договору між Службою Безпеки України та ТОВ «Версія – Системс» про купівлю для потреб Служби Безпеки України фотокамер «Кенон» за ціною 9401,4 грн. з ПДВ за одиницю, на загальну суму 244 436,4 грн., не призначив відповідальну особу, не визначив їй обов'язків, не забезпечив належний контроль за строками та кількістю, якістю, вартістю постачання товарів, складанням та підписанням актів про отримання товарів. В результаті цього Службою Безпеки України було безпідставно здійснені надлишкові виплати ТОВ «Версія-Системс» за неналежний товар, тобто оплачено поставлені 26 фотокамер «Кенон» із об'єктивом 18-55 мм. та картою пам'яті по завищеній ціні 9401,4 грн. за одиницю, на загальну суму 244 436,4 грн., що спричинило збитки в сумі 136068,4 грн., що більше ніж у 500 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, що потягло тяжкі наслідки [38].

У цьому випадку бачимо, що неналежне виконання службових обов'язків начальником Штабу – заступником керівника антитерористичного центру Служби Безпеки України командиром військової частини Е 6100, який є військовою службовою особою, кваліфікується саме за ст. 425 КК України, а не за ст. 367 КК України.

яка стосуватиметься судової практики у справах про злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг: *«Невиконання чи неналежне виконання військовою службовою особою своїх службових обов'язків не може кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 367 КК України і повинно розглядатися як злочин проти встановленого порядку несення військової служби та кваліфікуватися, виходячи із конкретних ознак вчиненого злочину, за відповідними частинами ст. 423–426 КК України».*

Продовжуючи дослідження відмежування службової недбалості від суміжних злочинів, перейдемо безпосередньо до розгляду ознак відмежування цього злочину від злочинів, передбачених ст. 364–365-1. У цьому контексті виявлення та з'ясування ознак відмежування є найбільш складним як з точки зору теорії кримінального права, так і з точки зору правозастосовної практики. Зокрема, як зазначає О.Я. Светлов, «службова недбалість найбільш тісно пов'язана із службовим зловживанням, а в практичній діяльності інколи можуть виникати труднощі в розмежуванні цих злочинів, тим більше, що об'єктивна сторона цих діянь деколи може повністю співпадати» [291, с. 192]. Продовжуючи цю думку, зазначимо, що спільними (суміжними) ознаками вказаних злочинів є не тільки ознаки об'єктивної сторони, але й ознаки об'єкта та суб'єкта злочину. Проте, враховуючи зміни внесені до КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [263], які полягають у диференціації кримінальної відповідальності службових осіб, така подібність (подібність об'єкта та суб'єкта злочинів) є досить умовною⁷⁰. Це, в свою чергу, є дещо відмінним від об'єкта службової недбалості, який фактично об'єднує в собі описані вище суспільні відносини.

Схожою є і ситуація щодо суб'єкта цих злочинів. За ст. 367 КК України

⁷⁰ Так, злочини, передбачені ст.ст. 364, 365 КК України, хоча і посягають на суспільні відносини, що виникають у зв'язку із виконанням функцій представника влади чи місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, однак виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, у цьому випадку стосується тільки сфери діяльності органів влади, місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ та організацій. В цей же час злочини, передбачені ст.ст. 364-1, 365-1 КК України, посягають тільки на суспільні відносини, що виникають у зв'язку із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, які покладаються на службову особу апаратом управління юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

суб'єктом є службова особа, визначена в ч. 3 ст. 18 КК України. Тоді як суб'єктом злочинів, передбачених ст. 364, 365 КК України, є службова особа, визначена у п. 1 примітки до ст. 364 КК України, а суб'єктом злочинів, передбачених ст. 364-1, 365-1 КК України, – службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Із цього випливає, що ознаки об'єкта та суб'єкта службової недбалості та злочинів, передбачених ст. 364–365-1 КК України, співвідносяться як частина та ціле, де ознаки об'єкта та суб'єкта службової недбалості є цілим, а ознаки об'єкта та суб'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 364–365-1 КК України, – частиною. У зв'язку із цим ознаки об'єкта та суб'єкта злочину не можуть розглядатися як ознаки відмежування, тому додатково на них зупинятися ми не будемо.

У свою чергу, ознаками відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 364, 365-1 КК України, є ознаки суб'єктивної сторони. Саме ознаки суб'єктивної сторони дають змогу чітко відмежувати досліджувані злочини. Більше того, Г.А. Злобін та Б.С. Нікіфоров зазначають, що службове зловживання та службова недбалість є одним і тим же діянням, яке передбачається законодавцем в різних статтях залежно від того вчинене воно умисно чи з необережності [118, с. 48]. На думку Я.М. Брайніна, форма вини є єдиним правильним критерієм відмежування службового зловживання від службової недбалості [24, с. 91].

Із суб'єктивної сторони службова недбалість характеризується виною у формі необережності, яка може уособлюватися злочинною самовпевненістю чи злочинною недбалістю [131, с. 35; 166, 591; 214, с. 72; 287, с. 126; 291, с. 61, 62; 397, с. 252].

При злочинній самовпевненості особа передбачає, що невиконання чи неналежне виконання нею своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них може заподіяти істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або держави чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, але легковажно розраховує на відвернення цієї шкоди. При злочинній недбалості службова особа не передбачає, що в результаті

невиконання чи неналежного виконання нею свої службових обов'язків може бути заподіяна істотна шкода охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або держави чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, хоча могла і повинна була передбачити настання такої шкоди.

На відміну від цього, суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 364, 365-1 КК України, характеризується умисною формою вини, про що безпосередньо зазначається у диспозиціях цих кримінально-правових норм. Однак у науці кримінального права обґрунтовуються дещо інші позиції щодо визначення форми вини цих злочинів. Зокрема, К.П. Задоя, В.П. Коваленко, Т.І. Слущка та В.Г. Хашев обґрунтовують що такі злочини як зловживання владою та службовими повноваженнями (ст. 364 КК України) та перевищення влади чи службових повноважень (ст. 365 КК України) можуть характеризуватися не тільки умисною, але й подвійною формою вини: умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків [88, с. 10; 135, с. 10; 297, с. 127; 381, с. 9, 12].

Але навіть за таких обставин психічне ставлення особи безпосередньо до вчинюваного нею діяння (перевищення влади чи службових повноважень або зловживання владою чи службовими повноваженнями) виражається в умисній формі вини, незважаючи на те, що до наслідків цих діянь суб'єкт може ставитися як умисно, так і необережно. Аналогічним може видаватися і форма вини у злочинах, передбачених ст. 364-1 та 365-1 КК України.

Водночас службова недбалість характеризується необережною формою вини як щодо діяння (невиконання чи неналежного виконання службовою особою своїх обов'язків), так і щодо його наслідків. Пояснюється це насамперед законодавчим визначенням службової недбалості, яке наводиться у диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України. Ключовою при цьому є вказівка законодавця на те, що невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків вчиняється «через несумлінне ставлення до них». Із цього випливає, що службова особа у випадках службової недбалості не усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, а тим більше не припускає і не бажає настання суспільно небезпечних наслідків. Іншими словами, у випадках службової недбалості законодавець виключає умисел

щодо невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків, а разом із цим виключає і умисел щодо суспільно небезпечних наслідків службової недбалості.

Проте така ситуація у правозастосовній практиці має місце далеко не завжди. Зокрема, як зазначає В.Г. Хашев, майже кожне десяте зловживання владою чи службовим становищем під час розгляду в суді перекваліфіковується на службову недбалість, саме на підставі з'ясування ознак суб'єктивної сторони вчиненого діяння [381, с. 9]. Окрім того, про непоодинокі випадки перекваліфікації перевищення влади чи службових повноважень під час судового розгляду на службову недбалість зазначає також Т.І. Слущка [297, с. 201].

Отож, цілком обґрунтовано, що службова недбалість та злочини, передбачені ст. 364–365-1 КК України, досить чітко відмежовуються за ознаками суб'єктивної сторони, а саме за формою вини (психічним ставленням особи до вчиненого нею діяння та наслідків такого діяння).

Відповідно до цього виправданою та обґрунтованою вбачається пропозиція щодо закріплення у Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України із розгляду цивільних і кримінальних справ, яка стосуватиметься судової практики у справах про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, наступного положення щодо відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 364–365-1 КК України: *«Службова недбалість характеризуються тільки необережною формою вини. Водночас умисне невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків за наявності відповідних ознак може кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 364 або 364-1 КК України»*.

Окремо у цьому випадку необхідно також розглянути ознаки відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 137, 271 КК України. Так, з одного боку, ці злочини містять ознаки професійної недбалості (невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх або невиконання чи неналежне виконання фізичною особою підприємцем своїх професійних обов'язків, що виразилися у порушенні

законодавства про охорону праці), а з іншого – службової недбалості (невиконання чи неналежне виконання службових обов’язків щодо охорони життя та здоров’я неповнолітніх або невиконання чи неналежне виконання службових обов’язків щодо дотримання законодавства про охорону праці). Що ж стосується ознак відмежування службової недбалості від невиконання чи неналежного виконання професійних обов’язків щодо охорони життя та здоров’я неповнолітніх, а також професійних обов’язків фізичної особи – підприємця щодо дотримання законодавства про охорону праці, то ці ознаки фактично співпадають із ознаками відмежування службової недбалості від інших «спеціальних» видів недбалості, які вже розглядалися в нашій роботі і стосуються відмінностей в об’єкті та суб’єкті злочину.

Разом з цим службова недбалість відмежовується від невиконання чи неналежного виконання службових обов’язків щодо охорони життя та здоров’я неповнолітніх також за ознаками об’єкта та суб’єкта злочину, на зразок того, як це має місце при відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України. Так, основним безпосереднім об’єктом невиконання чи неналежного виконання службових обов’язків щодо охорони життя та здоров’я неповнолітніх є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров’я неповнолітніх, а додатковим обов’язковим об’єктом – суспільні відносини, які виникають у зв’язку із виконанням службовою особою обов’язків щодо охорони життя та здоров’я неповнолітніх. На відміну від цього, основним безпосереднім об’єктом службової недбалості є суспільні відносини, які виникають у зв’язку із виконанням службовою особою своїх обов’язків, незалежно від сфери діяльності такої особи. На підставі цього в науковій літературі формулюється висновок, що потерпілим від службової недбалості може бути будь-яка фізична особа, а потерпілим від злочину, передбаченого ст. 137 КК України, – тільки неповнолітній, при цьому відмінними є також і наслідки цих злочинів [173, с. 345].

В свою чергу, суб’єктом невиконання чи неналежного виконання службових обов’язків щодо охорони життя та здоров’я неповнолітніх є не будь-яка службова особа, а тільки та, на яку покладається виконання таких обов’язків.

Подібними за своєю сутністю є також ознаки відмежування службової недбалості від невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків щодо дотримання вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України). Основним безпосереднім об'єктом невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків щодо дотримання вимог законодавства про охорону праці є суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки виробництва (забезпечення безпечних умов праці), а додатковим обов'язковим – суспільні відносини, які виникають у зв'язку із виконанням службовою особою обов'язків щодо дотримання вимог законодавства про охорону праці. Разом з цим суб'єктом невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків щодо дотримання вимог законодавства про охорону праці може бути не будь-яка службова особа, а тільки службова особа підприємства установи чи організації, в сферу компетенції якої (до кола службових обов'язків якої) входить дотримання вимог законодавства про охорону праці.

На підставі цього обґрунтовується, що службова недбалість та невиконання чи неналежне виконання професійних або службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, а так само порушення вимог законодавства про охорону праці, відмежовуються за ознаками об'єкта та суб'єкта злочину.

Враховуючи зміст та значення описаних ознак відмежування службової недбалості від суміжних злочинів, можемо сформулювати пропозиції до ППВСУ суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка буде присвячена судовій практиці у справах про злочини у сфері службової діяльності та діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. (див. Додаток)

Висновки до розділу 3

Дослідивши кваліфікуючу ознаку та ознаки відмежування службової недбалості від суміжних злочинів, можемо сформулювати висновки до третього розділу.

1. Поняття «тяжкі наслідки» не знаходить однозначного законодавчого визначення і як кваліфікуюча ознака службової недбалості встановлюється судовою discreцією в кожному конкретному випадку.

Ймовірні тяжкі наслідки службової недбалості можуть бути розділені на чотири групи: 1) матеріальні збитки; 2) порушення нормальної діяльності фізичних та юридичних осіб; 3) моральна шкода; 4) шкода життю та здоров'ю особи. Матеріальні збитки для визнання їх тяжкими наслідками повинні в 250 і більше разів перевищувати н.м.д.г., а у випадках заподіяння матеріальних збитків декільком особам їх загальна сума повинна в 250 і більше разів перевищувати н.м.д.г. Порушення нормальної діяльності фізичних та юридичних осіб, яке поєднане із заподіянням матеріальних збитків, може бути віднесене до тяжких наслідків також за умови, що матеріальні збитки в 250 і більше разів перевищують н.м.д.г. Шкода життю та здоров'ю відноситься до тяжких наслідків службової недбалості, якщо вона полягає у заподіянні тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи смерті одній людині.

2. Для встановлення адекватної оцінки суспільної небезпечності службової недбалості, яка спричинила загибель двох і більше осіб, та усунення можливих помилок при кваліфікації пропонуємо доповнити ст. 367 КК України частиною третьою.

3. Суміжні із службовою недбалістю злочини розділяються на дві групи: 1) ті, які можуть розглядатися як службова недбалість чи її підвид (злочини, передбачені ст. 364–365-1, 423–426 КК України); 2) ті, які відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості (злочини, передбачені ст. 131, 140, 197, 237, 272–275, 413, 434 КК України). Злочини, передбачені ст. 137, 271 КК України об'єднують в собі ознаки обох груп перелічених злочинів, а службова недбалість є відмінною від них за ознаками об'єкта та суб'єкта.

4. Ознаками відмежування службової недбалості від інших «спеціальних» видів недбалості є ознаки об'єкта та суб'єкта злочину. Об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із виконанням службовою особою покладених на неї службових обов'язків, а об'єктом інших

«спеціальних» видів недбалості – суспільні відносини, які виникають у зв'язку із виконанням особою професійних обов'язків чи обов'язків щодо забезпечення збереження вогнепальної зброї або бойових припасів до неї. Суб'єктом службової недбалості є службова особа, тоді як суб'єктом, інших «спеціальних» видів недбалості є особа, на яку покладається виконання професійних обов'язків чи обов'язків із забезпечення збереження вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї.

5. Ознаками відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, є також ознаки об'єкта та суб'єкта злочину. Об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із виконанням службовою особою покладених на неї обов'язків незалежно від сфери діяльності такої особи. Об'єктом злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із виконанням військовою службовою особою покладених на неї обов'язків військового начальника або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків у сфері військової служби. Суб'єктом злочинів, передбачених ст. 423–426 КК України, є військова службова особа.

Ознаками відмежування службової недбалості від злочинів, передбачених ст. 364–365-1 КК України, є ознаки суб'єктивної сторони, а саме форма вини. Службова недбалість характеризується необережною формою вини, а злочини, передбачені ст. 364–365-1 КК України – умисною або змішаною формою вини.

ВИСНОВКИ

Здійснене нами комплексне та системне дослідження кримінальної відповідальності за службову недбалість дозволяє сформулювати в якості загальних висновків теоретичні положення та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки та правозастосовної практики. У даному дисертаційному дослідженні розглянуті теоретико-методологічні передумови даного злочину, питання, пов'язані із розвитком вітчизняного та зарубіжного законодавства про відповідальність за службову недбалість, розкрито зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак вказаного складу злочину, проаналізовано співвідношення даних діянь із суміжними злочинами. Проведене дослідження дозволило сформулювати наступні висновки:

1. У теоретичному плані передумовами кримінально-правової характеристики службової недбалості мають виступати як наявність всебічного уявлення про стан і сутність наукових розробок про кримінальну відповідальність за службу недбалість, так і визначення основних напрямів правової характеристики дослідження, які б дозволили послідовно, змістовно та гармонійно викласти основні результати наукових розробок. Також у даному підрозділі надано визначення поняттю «кримінально-правова характеристика»: «кримінально-правова характеристика злочину – це побудована у результаті наукової діяльності система понять про ознаки та елементи складу певного виду злочину. До елементів, що її утворюють запропоновано віднести: 1) теоретико-методологічні засади певного виду злочину; 2) історичні, міжнародно-правові та порівняльно-правові аспекти; 3) склад певного виду злочинів; 4) кваліфікуючі ознаки певного злочину; 5) відмежування від суміжних посягань. У методологічному плані такі передумови пов'язані з виваženим вибором відповідних методів наукового пізнання.

2. У дисертаційному дослідженні були визначені етапи розвитку кримінальної відповідальності за службову недбалість, виокремлено три історичні

періоди формування норм про кримінальну відповідальність за службову недбалість, які в подальшому вплинули на запровадження кримінальної відповідальності за службову недбалість: дорадянський період (перша половина XIII ст. – 1917 р.); радянський період ідеологізації кримінально-правових норм щодо службової недбалості (1917–1991 р.) та післярадянський період (1991 р. і дотепер).

Перші згадки про кримінально-правову заборону на необережні злочини, а саме на службову недбалість, зустрічаються за часи панування Магдебурзького права (1224 р.). За Магдебурзьким правом шиффени (особи які виконували функції присяжних, судові функції та здійснювали за розпорядженням архієпископа адміністративні повноваження) «свої повноваження виконували по життєво, за винятком неналежного виконання своїх обов'язків». До неналежного виконання належала втрата кваліфікації через багаторазове скасування судових рішень і порушення присяги.

У Соборному укладенні (1550 р.) вперше зроблений поділ на необережні та умисні злочини. Вони у більшості випадків стосувалися судочинства та мали назву «ненавмисне неправосуддя».

В Укладенні про покарання кримінальні та виправні (1845 р.) вперше до складу кримінального закону включено у вигляді першого розділу Загальну частину, в якій всі злочини та проступки поділялися на умисні та необережні (в ст. 5 надавалась характеристика необережності як форми вини). Також було класифіковано поняття проступків по службі та визначено відповідальність за них у вигляді покарань або стягнень за правопорушення, пов'язані із несенням державної служби. Але в той самий час не було проведено розмежування між службовими злочинами та дисциплінарними проступками. Натомість уперше були встановлені загальні норми службової недбалості (ст. 441 та ст. 442), в яких були закріплені заходи кримінально-правового характеру «за повільність та нерадіння при займанні посади». Отже, у дорадянський період була створена система нормативно-правових документів, яка забезпечувала юридичну відповідальність посадовців за неправомірні дії.

У радянський період необережні службові злочини каралися в найбільш охоронюваних галузях управління або господарювання. Поступово терміни «повільність та нерадіння» замінюються терміном «халатність», або «недбалість». Вперше поняття «халатність» було закріплене у ст. 108 КК УСРР 1922 року. У КК 1927 року законодавець звів в одній статті два схожих склади злочину: бездіяльність на недбалість. Різниця між цими діяннями полягала у тому, що недбалість вчинялась з необережності, а бездіяльність – умисно. Збільшилась міра покарання за недбалість з одного до трьох років. За КК 1960 року законодавчо визначеної самостійності набуває «Халатність», яка закріплена в ст. 167 КК, а після прийняття КК 1927 року зі складу даної виключається поняття «бездіяльності влади». Відтепер стаття звучить так: «халатність – це невиконання або неналежне виконання посадовою особою своїх обов'язків внаслідок недбалого або недобросовісного до них ставлення, що спричинило значну шкоду державним чи суспільним інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам громадян». Також даним визначенням встановлювався спеціальний суб'єкт: відтепер ним могла бути лише службова особа. Нововведення стосувалися об'єктивної сторони даного злочину, що включала в себе тепер неналежне виконання службових обов'язків та бездіяльність службової особи.

Післярадянський період розвитку кримінального законодавства характеризується використанням концептуально відмінного підходу в регламентації відповідальності службових осіб за недбалість. Ст. 367 чинного КК України зазнала декількох змін. Зміст кримінально-правової норми у визначенні службової недбалості істотно змінився, оскільки з прийняттям нового КК 2001 року значно розширилося коло осіб та обов'язки, які можуть бути віднесені до службових. Службова недбалість розглядається тепер не як злочинне порушення професійних обов'язків, а як порушення спеціальних службових обов'язків внаслідок несумлінного ставлення до них. Щодо наслідків, то вони також змінилися: на перше місце виноситься захист охоронюваних законом прав, свобод та інтересів окремих громадян, а потім – державних чи громадських інтересів та інтересів окремих юридичних осіб.

З прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» № 3206-VI від 07.04.2011 вносяться зміни до КК України. Змінюється назва розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», до нього приєднується нова категорія злочинів, які визнаються службовими. Суттєвою зміною стало вилучення ст. 367 КК з п. 1 примітки до ст. 364 КК, в якому дається визначення службових осіб. Відтепер визначення спеціального суб'єкта службової недбалості закріплено в ч. 3 ст. 18 КК України. В свою чергу категорія осіб, зазначених в примітці до ст. 364 КК, значно розширилась. Також розтлумачено поняття істотної шкоди, та тяжких наслідків, які настали від даних злочинів.

3. У роботі були досліджені питання кримінально-правової відповідальності за службову недбалість в іноземному кримінальному законодавстві зарубіжних країн, на підставі чого було виявлено схожі та відмінні риси відповідних кримінально-правових норм, а також враховано позитивний зарубіжний досвід у теоретичному та прикладному аспектах. Аналіз закордонного кримінального законодавства свідчить про те, що необережні злочини службових осіб в багатьох країнах в силу підвищеної суспільної небезпеки криміналізовані. Але в регламентації кримінальної відповідальності за вчинення таких діянь існують певні особливості.

Проведенню порівняльно-правового дослідження, передувало розділення всіх аналізованих нами зарубіжних законодавств на правові сім'ї.

Вибір правових сімей та їх кримінальних законодавств для розгляду в дисертаційному дослідженні в першу чергу залежав від звичного поділу країн на правові сім'ї. Наше дослідження зарубіжного досвіду відбувалося з позиції розгляду не загальних положень КК зарубіжних країн та визначення типів правових сімей, а положень, що безпосередньо стосуються службової недбалості. Нами виділено ті з них, які є найбільш поширеними (найчастіше зустрічаються у багатьох наукових класифікаціях), а саме: пострадянську, романо-германську (континентальну), так званого загального права (англо-американську), мусульманську (держав мусульманського права), східну та далекосхідну (держав

Далекого Сходу).

Кримінальне законодавство багатьох зарубіжних країн взагалі не передбачає відповідальності за службову недбалість (тобто за невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків внаслідок несумлінного або недбалого ставлення до них), і це свідчить про достатньо високий рівень розвитку кримінального законодавства України, тому що дає змогу притягнути службових осіб до більш широкого кола відповідальності за діяння, а не тільки за конкретний їх вид. У законодавстві країн СНД в цілому співпадає об'єм криміналізації та місце даного діяння в системі інших службових злочинів, використовується єдиний концептуальний підхід та схожа або синонімічна термінологія при позначенні ознак, понять та елементів. Щодо КК країн Західної Європи, Сходу та США, то спеціальні кримінально – правові норми, що передбачають відповідальність за службову недбалість, як правило, в них відсутні. Але аналіз кримінального законодавства деяких країн дозволяє зробити висновки, що окремі ознаки службової недбалості знаходять своє відображення в статтях, які передбачають відповідальність за необережні службові злочини. Обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за даними статтями є наявність відповідних наслідків, вказаних у законі. Суб'єкти таких злочинів – завжди спеціальні. Ними залежно від законодавчого оформлення можуть бути службові особи, працівники державних органів або інші особи, які наділені владними повноваженнями, або ті, які виконують значимі функції, як правило, в органах державної влади та місцевого самоврядування, рідше у приватних структурах.

У деяких країнах відповідальність за службові злочини не вказує на форму вини, тобто діяння можуть бути вчинені як умисно, так і необережно (Польща, Латвія). У КК Республіки Білорусь, навпаки, необережна форма вини вказана в основному складі злочину. Ізраїльський законодавець не відносить службову недбалість до числа злочинів, а порівнює з одним із видів вини. Також в деяких законодавствах, наприклад в КК Голландії, може бути встановлений як спеціальний склад злочину службової недбалості, так і загальний склад.

Що стосується моменту закінчення злочину, що містить склад службової

недбалості, то він може бути як матеріальним (Україна, Росія, Казахстан, Латвія), так і формальним (Білорусія, Нідерланди).

Із суб'єктивної сторони, на відміну від України, у багатьох країнах несумлінним є ставлення до самої служби, а не службових обов'язків взагалі.

Проаналізований досвід зарубіжних держав у сфері регулювання відповідальності за службову недбалість вельми різноманітний, але деякі законотворчі рішення можуть бути використані при подальшому вдосконаленні вітчизняного КК. Наприклад, на нашу думку, варто було б вказати на необережну форму вини в тексті статті, яка передбачає відповідальність за службову недбалість, як це зазначено у КК Республіки Білорусь; розширити коло кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, як, наприклад, зазначено у КК Російської Федерації та Республіки Узбекистан.

4. Проаналізувавши питання об'єкту службової недбалості, були сформовані наступні висновки. Структурними елементами суспільних відносин, які охороняються ст. 367 КК України, є: суб'єкти суспільних відносин – службові особи; соціальний зв'язок, який полягає у належному виконанні службовою особою своїх службових обов'язків; Також визначили, що родовим об'єктом службової недбалості є сукупність однорідних суспільних відносин, що забезпечують законну діяльність, визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм.

Безпосереднім об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, що встановлюють обов'язок для службової особи належним чином виконувати свої службові обов'язки відповідно до законів та нормативних актів, згідно з задачами та цілями своєї службової діяльності.

Основним безпосереднім об'єктом службової недбалості є *сукупність однорідних суспільних відносин, що забезпечують законну діяльність органів державної влади, та які встановлюють обов'язок для службової особи належним*

чином виконувати свої службові обов'язки відповідно до законів та нормативних актів та охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм.

Додатковим безпосереднім об'єктом за ст. 367 КК України, як правило, виступають права та свободи громадян, суспільні та державні інтереси, законні інтереси громадян, організацій, суспільства та держави. *Додатковим обов'язковим об'єктом даного злочину ми пропонуємо визнати життя та здоров'я людини та нормативно закріпити дане положення. Додатковим факультативним об'єктом службової недбалості – право власності.*

5. З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 367 КК України, може бути вчинений як шляхом дії (неналежне виконання службових обов'язків), так і шляхом бездіяльності (невиконання службових обов'язків). Службову недбалість не можна визнавати виключно бездіяльністю за обставин неналежного виконання своїх обов'язків тому, що особа в будь-якому випадку обов'язково вчиняє активні дії, і характер їх виконання (несвоєчасно, неточно, неправильно) не має значення. Якщо несумлінне ставлення службової особи до своїх службових обов'язків проявляється в діях, то можна говорити про неналежне виконання службових обов'язків, а при бездіяльності службової особи, як вже зазначалось вище, саме невиконання своїх обов'язків є несумлінним ставленням до служби. Спосіб вчинення службової недбалості – це безініціативне, недбале виконання службових обов'язків, некваліфіковане виконання інструктивних постанов та розпоряджень керівних органів.

6. Склад злочину, передбаченого ст. 367 КК, є матеріальним, тому для притягнення до кримінальної відповідальності необхідно встановити настання наслідків. Ними визнаються: 1) Істотна шкода, що має формально-визначений характер. Вважаємо, що істотна шкода, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних (майнових) збитків, у складі службової недбалості полягає у заподіянні лише реальних збитків (прямої шкоди), а не упущеної вигоди. 2) Тяжкі наслідки (можуть полягати в завданні особі матеріальної, фізичної, моральної шкоди тощо).

У складі службової недбалості причинний зв'язок між діянням та наслідками, на нашу думку, може бути лише прямий.

7. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 367 КК України, спеціальний – службова особа. Але, у розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» у примітці 1 до ст. 364 КК надано визначення поняттю «службова особа», а саме: зазначається, що наведене в ній поняття службової особи розповсюджується лише на ту групу злочинів, які передбачені статтями 364, 365, 368, 368-2, 369 КК. І хоча очевидно, що суб'єктами іншої групи злочинів, які передбачені статтями 366, 367, 370 КК, також можуть бути лише службові особи, однак жодних посилань на те, що, на відміну від першої групи злочинів, суб'єктами другої можуть бути службові особи як публічного, так і приватного права, в законі (ні в ст. 18 КК, ні в розділі XVII Особливої частини КК) не зроблено. Ми не згодні із такою позицією законодавця та вважаємо, що в кримінальному законодавстві, а також і в інших галузях права, необхідно встановити єдине визначення поняття службової особи, щоб в подальшому при кваліфікації злочинних діянь не викало розбіжностей та неправильного тлумачення даного поняття, а також для єдиного розуміння службової особи як спеціального суб'єкта злочину.

8. Склад злочину службової недбалості виключає умисну форму вини. Разом із тим щоб в подальшому не виникало суперечностей при тлумаченні даної статті, вважаємо за необхідне закріпити на законодавчому рівні в основному, кваліфікованому та особливо кваліфікованому (ч. 3) складі злочину, передбаченого ст. 367 КК України, вказівку на необережну форму вини щодо наслідків.

На нашу думку, ст. 367 КК України має бути викладена наступним чином:

Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що з *необережності* завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.

9. На основі проведеного дослідження кваліфікуючої ознаки службової

недбалості можемо сформулювати наступні узагальнення. По-перше, поняття «тяжкі наслідки» не знаходить однозначного законодавчого визначення, і як кваліфікуюча ознака службової недбалості встановлюється судовою дискрецією у кожному конкретному випадку. По-друге, виходячи із значення слів, які утворюють поняття «тяжкі наслідки», ознаками таких наслідків є їх значимість, вражаючий характер, вплив на найбільш важливі об'єкти (життя, здоров'я, власність, гарантовані Конституцією та Законами України права і свободи), стійкість, а також неможливість або складність відновлення (нейтралізації, усунення таких наслідків). Тому всі наслідки службової недбалості, які можуть відноситися до тяжких, повинні відповідати переліченим ознакам. По-третє, ймовірні тяжкі наслідки службової недбалості можуть бути розділені на чотири групи: 1) матеріальні збитки; 2) порушення нормальної діяльності фізичних та юридичних осіб; 3) моральна шкода; 4) шкода життю та здоров'ю особи. При цьому матеріальні збитки для визнання їх тяжкими наслідками повинні у 250 і більше разів перевищувати н.м.д.г., а у випадках заподіяння матеріальних збитків декільком особам їх загальна сума повинна у 250 і більше разів перевищувати н.м.д.г. Порушення нормальної діяльності фізичних та юридичних осіб, яке поєднане із заподіянням матеріальних збитків, може бути віднесене до тяжких наслідків також за умови, що матеріальні збитки у 250 і більше разів перевищують н.м.д.г. У свою чергу шкода життю та здоров'ю може відноситися до тяжких наслідків службової недбалості, якщо вона полягає у заподіянні тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи смерті однієї людини. По-четверте, з метою встановлення адекватної оцінки суспільної небезпечності службової недбалості, яка спричинила загибель двох і більше осіб, та усунення можливих помилок при кваліфікації, пропонуємо доповнити ст. 367 КК України частиною третьою наступного змісту: *«3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили загибель двох і більше людей».*

10. При розгляді ознак відмежування нами було встановлено, що суміжні зі службовою недбалістю злочини розділяються на дві групи: 1) ті, які можуть розглядатися як службова недбалість чи її підвид (злочини, передбачені ст. 364–

365-1, 423–426 КК України); 2) ті, які відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості (злочини, передбачені ст. 131, 140, 197, 237, 264, 413, 434 КК України). Злочин, передбачений ст. 137 КК України, об'єднує в собі ознаки обох груп перелічених злочинів, а службова недбалість є відмінною від цього злочину за ознаками об'єкта та суб'єкта.

Ознаками відмежування службової недбалості від інших «спеціальних» видів недбалості є ознаки об'єкта та суб'єкта злочину. Об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із виконанням службовою особою покладених на неї службових обов'язків, а об'єктом інших «спеціальних» видів недбалості є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з виконанням особою професійних обов'язків чи обов'язків щодо забезпечення збереження вогнепальної зброї або бойових припасів до неї. Суб'єктом службової недбалості є службова особа, тоді як суб'єктом, інших «спеціальних» видів недбалості є особа, на яку покладається виконання професійних обов'язків чи обов'язків із забезпечення збереження вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми кримінального права : [навч. посіб.] / [В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін]. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 256 с.
2. Алихаджиева И. С. Уголовное право: история и современность. Вопросы Общей части : [учеб. пособие] / И. С. Алихаджиева, Т. Г. Даурова, О. А. Лиценбергер. – Саратов : Б. и., 2001. – 224 с.
3. Ампилогова В. Г. Ответственность по советскому уголовному законодательству за преступную халатность : дис. ... канд. юрид. наук : – Ростов-н/Д, 1954. – 186 с.
4. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : [навч. посіб.] / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська – К. : Юрисконсульт, 2006. – 342 с.
5. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / за ред. Ю. С. Шемшученко – К. : Юрид. книга, 2004 – . –
Т. 7 : Кримінальне право. Кримінальний процес / упоряд. : Ю. С. Шемшученко, О. М. Костенко, О. О. Кваша. – 2004. – 616 с.
6. Антонян Ю. М. Мотивация преступного поведения / Ю. М. Антонян // Юридическая психология. – 2006. – № 1. – С. 34–38.
7. Аснис А. Я. Уголовная ответственность за служебные преступления в России. Проблемы законодательного закрепления и правоприменения / Аснис А. Я. – М. : «ЮрИнфоР-Пресс», 2005. – 401 с.
8. Ахметишин Н. Х. История уголовного права КНР / Ахметишин Н. Х. – М. : ОАО «Щербинская типография», 2005. – 343 с.
9. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / Бажанов М. И. – Днепропетровск, 1992. – 214 с.
10. Бантишев О. Ф. Злочини у сфері службової діяльності (питання кваліфікації) : [навч. посіб.] / Бантишев О. Ф. – К. : МАУП, 2002. – 128 с.

11. Бантышев А. Ф. Должностные преступления : [учеб. пособие] / Бантышев А. Ф. – К. : Акад. СБУ, 1996. – 46 с.
12. Басова Т. Б. Уголовно-правовая дефиниция «представитель власти» / Т. Б. Басова // Уголовное право. – 2005. – № 3. – С. 8–9.
13. Басова Т. Б. Уголовная ответственность за должностные преступления: проблемы правотворчества и правоприменения в условиях административной реформы Российской Федерации : дис. доктора юрид. наук : 12.00.08 / Басова Т. Б. – Владивосток, 2005. – 403 с.
14. Берзін П. С. Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання : автореф. дис. на здобуття наук ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / П. С. Берзін. – К., 2010. – 33 с.
15. Берзін П. С. Злочинні наслідки у складах злочинів у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : [навч. посіб.] / Берзін П. С. – К., 2007. – 392 с.
16. Безверхов А.Г. Должностные (служебные) преступления и проступки : дис.. канд юрид. наук : 12.00.08 / Безверхов А. Г. – Казань, 1995. – 234 с.
17. Бехруз Х. Порівняльне законодавство : [підруч.] / Бехруз Х. – Одеса : Фенікс, 2009. – 464 с.
18. Блум М. И. Ответственность за преступную халатность должностных лиц по советскому уголовному праву / М. И. Блум // Ученые записки Латвийского государственного университета. – 1957. – Т. XII, вып. 1. – С. 166–172.
19. Бодаєвський В. П. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України) : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. П. Бодаєвський. – Запоріжжя, 2010. – 19 с.
20. Бойко А. И. Преступное бездействие / Бойко А. И. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2003. – 220 с.
21. Борисов В., Пащенко О. До питання про сутність кримінально-

правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пащенко // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3. – С. 180–190.

22. Борьба с преступностью в Украинской РСР : в 2 т. / сост. П. П. Михайленко ; Высш. школа МВД СССР, 1967 –.

Т. 2 : 1926–1967 гг. – 1967. – 952 с.

23. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Брайнин Я. М. – М. : Юрид. лит., 1963. – 275 с.

24. Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Брайнин. – М. : Юрид. лит., 1967. – 240 с.

25. Брич Л. П. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів інших правопорушень / Л. П. Брич // Вісник Львівського університету : Серія юридична. – 2011. – Вип. 52. – С. 267–280.

26. Брич Л. П. Спільні та розмежувальні ознаки складів злочинів, передбачених ст. 130 КК України «Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби», із суміжними складами злочинів / Л. П. Брич // Вісник Львівського університету : Серія юридична. – 2003. – Вип. 38. – С. 454–467.

27. Бугаєв В. О. Військові злочини та покарання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / В. О. Бугаєв. – Одеса, 2002. – 16 с.

28. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) : [монографія] / В. М. Бурдін. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2010. – 780 с.

29. Бюллетень Верховного Совета СССР - РСФСР от 27 октября 1960 г. «Об утверждении Уголовного кодекса РСФСР» (вместе с «Уголовным кодексом РСФСР») // Ведомости ВС РСФСР. – 1960. – X 40. – Ст. 591.

30. Бюллетень Верховного Суда СССР. – № 5. – 1980 – С. 9.

31. Ведерникова О. Н. Современные уголовно-правовые системы: типы, модели, характеристика / О. Н. Ведерникова // Государство и право. – 2004. – № 1.

– С. 68–76.

32. Вереша Р. В. Кримінальне право України : Загальна частина : [навч. посіб.] / Р. В. Вереша. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.

33. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Вереша Р. В. – Львів, 2001. – 193 с.

34. Вирок у кримінальній справі № 1-233 від 5 лип. 2007 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/250038345>.

35. Вирок у кримінальній справі №1-260/2008 р. від 15 серп. 2008 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24237174>

36. Вирок у кримінальній справі № 1-108/12 від 7 трав. 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24456332>

37. Вирок у кримінальній справі №1/1107/125/12 від 28 трав. 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24248174>

38. Вирок у кримінальній справі № 1-173/11 від 24 лют. 2011 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14046925>.

39. Вирок у кримінальній справі № 1-119/2012 від 21 трав. 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24684465>.

40. Вирок у кримінальній справі №1-177/2009 р. від 1 черв. 2009 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23940632>

41. Вирок у кримінальній справі № 1-179/11 від 26 квітня 2012 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23940642>

42. Вирок у кримінальній справі № 1-750/11 від 22 черв. 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25003832>.

43. Вирок у кримінальній справі № 1- 313 від 10 груд. 2008 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25003321>.

44. Вирок у кримінальній справі № 1104/1033/12 від 23 трав. 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24426618>

45. Вирок у кримінальній справі №: 2203/1825 від 21 верес. 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26201798>

46. Вирок у кримінальній справі № 405/466/12 від 25 квіт. 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24434696>.

47. Вирок у кримінальній справі № 410/393/12 від 25 черв. 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25061451>.

48. Вознюк В. Посадова і службова особа: конституційно-правовий та кримінально-правовий аспекти / В. Вознюк // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 2. – С. 37–42.

49. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / Владимирский-Буданов М. Ф. – М. : Изд. дом “Территория будущего”, 2005. – 800 с.

50. Волженкин Б. В. Служебные преступления / Волженкин Б. В. – М. : Юристъ, 2000. – 368 с.

51. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц / Б. В. Волженкин. – СПб. 1998. – 40 с.

52. Воронин М. Ю. Уголовно-правовые и криминологические средства

борьбы с должностными хищениями : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Воронин М. Ю. – М., 2000. – 212 с.

53. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / Гавриш С. Б.; Верховна Рада України, Ін-т законодавства. – К., 2002. – 634 с.

54. Галахова А. В. Должностные преступления / Галахова А. В. – М. : НОРМА, 1998. – 265 с.

55. Галахова А. В. Превышение власти или служебных полномочий. Вопросы уголовно-правовой квалификации / Галахова А. В. – М. : Юрид. лит., 1978. – 96 с.

56. Гельфанд Н. А. Хозяйственные и должностные преступления в сельском хозяйстве / Гельфанд Н. А.; М-во внутр. дел УССР. – К., 1970. – 252 с.

57. Герцензон А. А. История советского уголовного права / А. А. Герцензон, Ш. С. Грингауз, Н. Д. Дурманов и др. – М. : Юридиздат, 1948. – 466 с.

58. Герцензон А. А. Уголовное право. Часть Общая / А. А. Герцензон. – М.: Воен.-юрид. акад. Вооруженных Сил СССР, 1948. – 496 с.

59. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В. К. Глистин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 127 с.

60. Гончаренко В. Д. Хрестоматія з історії держави і прав України. З найдавніших часів до початку XX ст. : [навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. фак.] / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. – К. : Ін Юре, 1997. – 464 с.

61. Горбач Л. С. Загальні засади призначення кримінальних покарань в Україні : [навч. посіб.] / Л. С. Горбач, В. С. Наливайко, О. Г. Колб. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2006. – 241 с.

62. Горшенков Г. Г. Моральный вред и компенсация по российскому законодательству : дис. ... кандидата юрид. наук / Горшенков Г. Г. – Н.Новгород,

1996. – 257 с.

63. Господарський кодекс України : станом на 21 верес. 2012 р. – К. : Правова єдність, 2012. – 159 с.

64. Господарський процесуальний кодекс України : станом на 21 верес. 2012 р. – Офіц. текст. – К. : Паливода А. В. , 2012. – 91 с.

65. Гришаев П. И. Объективная сторона преступления / Гришаев П. И. – М. : Всесоюз. юрид. заоч. ин-т, 1961. – 86 с.

66. Грищук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О. В. Грищук. – К., 2002. – 16 с.

67. Грудзур О. М. Кримінально-правова характеристика провокації хабара : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Грудзур. – К., 2011. – 20 с.

68. Грудзур О. М. Об'єкт злочинів у сфері службової діяльності / О. М. Грудзур // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 12. – С. 121–125.

69. Гюнтер Л. Должностные преступления / Гюнтер Л. – Х. : Юриздат, 1928. – 83 с.

70. Дагель П. С. Классификация мотивов преступления и ее криминологическое значение / П. С. Дагель // Некоторые вопросы социологии и права : материалы науч.-теорет. конф. – Иркутск, 1967. – С. 265–274.

71. Дагель П. С. Совершенствование законодательного определения принципа в советском уголовном праве / П. С. Дагель // Проблемы советской уголовной политики. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1985. – С. 12–23.

72. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / Даль В. И. – М. : Иностр. лит., 1956.–

Т. 2 : И–О. – 1956. – 779 с.

73. Данилюк Т. М. Класифікація складів злочинів та їх значення для встановлення моменту закінчення злочину / Т. М. Данилюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті :

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2008_3/08dtmmzz.pdf

74. Декрет ВЦИК и СНК РСФСР от 1 июня 1921 г. «О мерах борьбы с хищениями из государственных складов и должностными преступлениями, способствующими хищениям» // СУ. – 1921. – № 49.

75. Діденко В. П. Історія кримінального права України : [монографія] / Діденко В. П. – К. : ВБ “Аванпост-Прим”, 2009. – 164 с.

76. Динека В. И. Ответственность за должностные преступления по уголовному праву России : дис... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Динека В. И. – М., 2000. – 300 с.

77. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія / Дудоров О. О. – К. : Юрид. практика, 2003. – 662 с.

78. Дудоров О. О. Правова еквілібристика, або про відмежування злочинів у сфері службової діяльності чи професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, від адміністративних корупційних правопорушень / О. О. Дудоров, Г. М. Зеленов // Вісник Запорізького національного університету : Юридичні науки. – 2012. – № 1 (I). – С. 92–99.

79. Дунаєва Т. Є. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. Є. Дунаєва – Х., 2012. – 20 с.

80. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Дурманов Н. Д. – М. : Изд-во АН СССР, 1948. – 43 с.

81. Евлоев Н. Д. Уголовная ответственность и наказание за неосторожные преступления : дис.. кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Евлоев Н. Д. – Краснодар, 2001. – 202 с.

82. Емельянов В. П. Защита прав собственности уголовным законодательством / Емельянов В. П. – Х. : Рубикон», 1996. – 88 с.
83. Есипов В. В. Превышение и бездействие власти по русскому праву / Есипов В. В. – СПб. : Тип. А.Ф. Маркса, 1892. – 78 с.
84. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М. : ТК Велби Проспект, 2006. – 560 с.
85. Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен : теоретико-инструментальный анализ / А. Э. Жалинский. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Проспект, 2009. – 400 с.
86. Жижиленко А. А. Должностные (служебные) преступления : Практик. коммент. к (ст. ст. 105–118 Уголовного Кодекса РСФСР) / Жижиленко А. А.; под ред. М. Н. Гернета, А. Н. Трайнина. – М. : Право и Жизнь, 1924. – 64 с.
87. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення із використанням у боротьбі із злочинністю : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / С. М. Зав'ялов. – К., 2005. – 19 с.
88. Задоя К. П. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК) : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / К. П. Задоя. – К., 2009. – 20 с.
89. Заїка Ю. О. Українське цивільне право: [навч. посіб.] / Заїка Ю. О. – 2-е вид. змін. і доповн. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.
90. Закон об уголовном праве Израиля 1977 г. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 412 с.
91. Закон СССР от 25 дек. 1958 г. «Об утверждении основ уголовного законодательства союза ССР и союзных республик» // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – № 1. – Ст. 6
92. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квіт. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>

93. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовт. 2008 р. № 614-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/614-17>

94. Закон України «Про державний кордон України» від 4 квіт. 1991 р № 1777-XII) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>

95. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 черв. 2001р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – С. 175

96. Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 груд. 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2808-17>

97. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 трав.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

98. Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» від 11 черв. 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – Ст. 692.

99. Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 берез. 2002 р. № 3099-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>

100. Закон України «Про власність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697-12>

101. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квіт. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 41. – Ст. 414.

102. Закон України «Про місцеве самоврядування України» від 21 трав. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст.170.

103. Закон України «Про міліцію» від 20 груд. 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

104. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб» від 11 лип. 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/282/95-%D0%B2%D1%80>

105. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» : Науково-практичний коментар / відп. ред. : С. В. Ківалов, Є. Л. Стрельцов. – Х. : Одіссей, 2011. – 344 с.

106. Закон України «Про інформацію» від 2 жовт. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

107. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лют. 1995 р. в ред. від 5 груд. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/95-%D0%B2%D1%80>

108. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квіт. 2007 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 44. – Ст. 1771.

109. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» : за станом на 1 лип. 2000 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К : Парлам. вид-во, 2000. – 20 с.

110. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 лип. 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>

111. Закон «Про прокуратуру України» від 5 листоп. 1991р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>

112. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лют. 1994 р.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

113. Закон України «Про третейські суди» від 11 трав. 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/170115>

114. Закон Української Центральної Ради від 25 листопада 1917 р. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 1115 с. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1. – 21 с.

115. Захарченко П. П. Історія держави і права України : [підруч.] / Захарченко П. П. – К. : Атіка, 2004. – 368 с.

116. Здравомыслов Б. В. Должностные преступления. Понятие и квалификация / Здравомыслов Б. В. – М. : Юрид. лит., 1975. – 280 с.

117. Зейкан І. Визначення поняття посадової особи в кримінальному законодавстві / І. Зейкан // Право України. – 2001. – № 10. – С. 58–60.

118. Злобин Г. А. Умысел и его виды / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит., 1972. – 264 с.

119. Иванов В. И. Уголовная ответственность за бесхозяйственность / Иванов В. И. – М. : Юрид. лит. 1981. – 62 с.

120. Игнатов А. Н. Уголовное право России : [учебник для высш. учеб. завед.] : в 2 т. / А. Н. Игнатов, Ю. А. Красикова. – М. : НОРМА, 2005 – Т. 1 : Особенная часть. – 2005. – 816 с.

121. Изосимов С. В. Возможна ли умышленная халатность? / С. В. Изосимов, К. В. Царев // «Черные дыры» в Российском законодательстве. – 2008. – № 1. – С. 217–218.

122. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 508 с.

123. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами

несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів : затв. Наказом МВС України від 21 серп. 1998 р. № 622. – К., 1998.

124. Калмыков П. Д. Учебник уголовного права : Части Общая и Особенная / Калмыков П.Д. – СПб. : Тип. т-ва «Обществ. польза», 1866. – 551 с. – репринт. копия.

125. Карпец И.И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы. / Юридическая литература. – М., – 1973. – 288 с.

126. Квициния А. К. Проблема ответственности за должностные преступления : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Квициния А. К. – Х., 1990. – 35 с.

127. Келина С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Келина, В. И. Кудрявцев. – М. : Наука, 1988. – 173 с.

128. Кириченко В. Ф. Должностные преступления по советскому уголовному праву : дис. .доктора юрид. наук : 12.00.08 / Кириченко В. Ф. – М., 1969. – 456 с.

129. Кириченко В. Ф. Ответственность за должностные преступления по советскому уголовному праву. (Общие вопросы) / Кириченко В. Ф. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1956. – 131 с.

130. Кісілюк Є. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.) : дис... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кісілюк Едуард Миколайович. – К., 2003. – 208 с.

131. Клименко В. А. Уголовная ответственность за должностные преступления / В. А. Клименко, Н. И. Мельник, Н. И. Хавронюк. Комментарий к Закону Украины «О борьбе с коррупцией» / Н. И. Мельник, Г. Е. Омельченко, Н. И. Хавронюк]. – К. : Блиц-Информ, 1996. – 512 с.

132. Кобилецький М. М. Магдебурзьке право в Україні: (інст.-прав. дослідж.) / Кобилецький М. М. – Львів : ПАІС, 2008. – 408 с.

133. Ковалев М. И. Общественно опасные последствия преступления и

диспозиция уголовного закона / М. И. Ковалев // Сов. государство и право. – 1990. – № 10. – С. 33–44.

134. Ковалев М. И. Причинная связь в уголовном праве / М. И. Ковалев, П. Т. Васьков. – М. : Госюриздат, 1958. – 71 с.

135. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. П. Коваленко. – Львів, 2009. – 18 с.

136. Кодекс законів про працю України від 10 груд. 1971 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

137. Кодекс України про адміністративні правопорушення : станом на 28 верес. 2012 р. – Офіц. тест. – К. : Паливода А. В., 2012. – 280 с.

138. Козаченко И. Я. Проблемы причины и причинной связи в институтах Общей и Особенной частей отечественного уголовного права / И. Я. Козаченко, В. Н. Курченко, Я. М. Золоченко. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 788 с.

139. Козирєва В. П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / В. П. Козирєва. – К., 2007. – 20 с.

140. Колб О. Г. Особливості та проблеми вдосконалення кримінальних покарань в Україні : монографія / О. Г. Колб. – Луцьк : Вежа, 2003. – 400 с.

141. Комаров В. Законодавство про нотаріат: очікувані зміни / В. Комаров, В. Баранкова // Право України. – 2003. – № 11. – С. 60–64.

142. Комиссаров В. С. Российское уголовное право. Особенная часть : [учебник для высш. учеб. завед.] / В. С. Комиссаров. – СПб., 2008. – 720 с.

143. Комментарий к Уголовному кодексу Беларуси / Н. Ф. Ахраменко, Н. А. Бабий, А. В. Барков и др. – М. : Тесей, 2003. – 1200 с.

144. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовт. 2003 р. // Офіційний

вісник України. – 2010. – № 10. – Ст. 506.

145. Конституція України : прийн. на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141

146. Конституція України : Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.

147. Конституція України : Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х. : Право; К. : Ін Юре, 2003. – 808 с.

148. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина загальна : [курс лекцій] / Коржанський М. Й. – К. : Наук. думка, 1996. – 336 с.

149. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : [курс лекцій] / Коржанський М. Й. – К. : Атіка, 2001. – 432 с.

150. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину : монографія / М. Й. Коржанський. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.

151. Коробеев А. И. Современная уголовно-правовая политика : проблемы криминализации и пенализации : монография / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 267 с.

152. Коталейчук С. П. Теорія держави та права : [навч. посіб.] / С. П. Коталейчук. – К. : КНТ, 2009. – 320 с.

153. Котов Д. П. Мотивы преступлений и их доказывание: (Вопросы теории и практики) / Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – 152 с.

154. Краткий психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 432 с.

155. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества / Кригер Г. А. – [2-е изд., испр. и доп]. – М. : Юрид. лит., 1974. – 336 с.

156. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг.ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013.

Т.1 : Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013.

– 367 с.

157. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013–. –

Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, В. П. Пшонка, В. Я. Тацій та ін. – 2013. – 1040 с.

158. Кримінальне право. Особлива частина : [підруч.] / під ред. В. І. Шакуна; Нац. акад. внутр. справ України. – К.: Правові джерела, 1999. – 896 с.

159. Кримінальне право України: Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2001. – 416 с.

160. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч.] / В. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов; [за ред. В. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2002. – 416 с.

161. Кримінальне право України: Особлива частина : [підруч.] / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юрид. думка, 2004. – 655 с.

162. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; [за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2005. – 480 с.

163. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 495 с.

164. Кримінальне право України: Особлива частина : [підруч.] / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; [за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

165. Кримінальне право України: Особлива частина : [підруч.] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; [за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 3-є вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.

166. Кримінальне право України : Особлива частина : [підруч.] / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник. – [3-тє вид. переробл. та доповн.]. – К. : Атіка, 2009. – 744 с.

167. Кримінальне право України: Особлива частина : [підруч.] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

168. Кримінальний кодекс республіки Білорусь від 9 лип. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900275&p2={NRPA}>

169. Кримінальний кодекс республіки Латвії від 8 лип. 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424>

170. Кримінальний кодекс України : станом на 7 лип. 2012 р. – Офіц. текст. – К. : Паливода А. В., 2012. – 215 с.

171. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. – [6-те вид., переробл. та доповн.]. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2010. – 805 с.

172. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. – [8-е вид., переробл. і доповн.]. – Х. : Одіссей, 2012. – 904 с.

173. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : ІнЮре, 2003. – 1196 с.

174. Кримінальний кодекс Української РСР : офіц. текст із змінами на 1 верес. 1958 р. та з додатками постатейно систематизованих матеріалів. – К. : Держполітвидав УРСР, 1958. – 162 с.

175. Кримінальний кодекс УРСР. Редакція на 11.07.1995 // Портал «Ліга закон» [Електронний ресурс] – Режим доступу :

http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nfs/linkl/ed_1995_07_11/KD0006/html

176. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. //

Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

177. Кримінально-процесуальний кодекс України : на 8 лют. 2012 р. – Офіц. текст. – К. : Паливода А. В., 2012. – 265 с.

178. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 груд. 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.

179. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : [учеб. пособие] / Кудрявцев В. Н. – М. : Форум, 1998. – 216 с.

180. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / Кудрявцев В. Н. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.

181. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1960. – 244 с.

182. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуального преступного поведения) / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1968. – 176 с.

183. Кудрявцев В. Н. Противоправное бездействие и причинная связь / В. Н. Кудрявцев // Сов. государство и право. – 1967. – № 5. – С. 35–36.

184. Кузнецов В. В. Кримінальне право України : питання і задачі (з відповідями) для державних іспитів : [навч. посіб.] / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко, В. С. Плугатир ; [за заг. ред. В. Я. Горбачевського]. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.

185. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : Підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна. – 5-те вид., перероб. – К. : Алерта, 2013. – 320 с.

186. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : [підруч.] / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 300 с.

187. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Кузнецова Н. Ф. – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.

188. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность / Кузнецова Н. Ф. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 232 с.

189. Кузьмин В. И. Уголовно-правовая борьба с халатностью, проявляемой в сфере торговли : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук :

спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Кузьмин В. И. – М., 1981. – 19 с.

190. Кузьмин В. И. Уголовно-правовая борьба с халатностью, проявляемой в сфере торговли : дис. кандидата юрид наук : 12.00.08 / Кузьмин В. И. – М., 1981. – 261 с.

191. Курс советского уголовного права : в 6 т. / под ред. А. А. Пионтковского. – М. : Наука, 1970 –.

Т. 2 : Преступление. – 1970. – 516 с.

192. Курс советского уголовного права : в 6 т. / под ред. А. А. Пионтковского. – М. : Наука, 1970 –.

Т. VI : Часть Особенная. Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Военские преступления. – 1971. – 559 с.

193. Курс уголовного права : в 5 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. Т. Тяжковой. – М. : Зерцало, 1999 –.

Т. 1. Общая часть. Учение о преступлении – 1999. – 611 с.

194. Курс уголовного права : в 5 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : ИКД “Зерцало-М”, 2002–.

Т. 1: Общая часть . Учение о преступлении. – 2002. – 624 с.

195. Лунеев В. В. Субъективное вменение / Лунеев В. В. – М. : Спартак, 2000. – 124 с.

196. Лысов М. Д. Ответственность должностных лиц по советскому уголовному праву / Лысов М. Д. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1972. – 175 с.

197. Ляпунов Ю.И. Уголовное право: Учебник / Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – Юриспруденция, 2004. – С. 638.

198. Лясс Н. В. Проблема вины и уголовной ответственности в современных буржуазных теориях / Лясс Н. В. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – 126 с.

199. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Максимович Р. Л. – Львів, 2006. – 239 с.

200. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб. : Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – 296 с.
201. Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве : научно-практическое издание / Малинин В. Б. – СПб. : “Юрид. центр Пресс”, 2000. – 216 с.
202. Манохин В. М. Советская государственная служба / Манохин В. М. – М. : Юрид. лит., 1966. – 195 с.
203. Маньковский Б. С. Проблемы ответственности в уголовном праве / Маньковский Б. С. – М. – Л. : Изд-ва Акад. наук СССР, 1949. – 123 с.
204. Маргулиес Л. С. Уголовное Уложение 1903 года с постатейными видержками / Маргулиес Л. С. – СПб., 1904. – 448 с.
205. Мартысевич И. Д. Псковская судная грамота. Историко-юридическое исследование / Мартысевич И. Д. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1951. – 208 с.
206. Марченко М. Н. Сравнительное правоведение. Общая часть : [учебник для юрид. высш. учеб. завед.] / М. Н. Марченко. – М. : Изд-во «Зерцало», 2001. – 560 с.
207. Марченко Н. В. Додаткові покарання та особливості їх призначення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / Н. В. Марченко. – К., 2009. – 20 с.
208. Матвеев Г. К. Основания гражданско-правовой ответственности / Матвеев Г. К. – М. : Юрид. лит., 1970. – 311 с.
209. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак.] / Матишевський П. С. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с.
210. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Мельник М. – К., 2002. – 506 с.
211. Мельник М. І. Нові аспекти кримінальної відповідальності за посадові (службові) злочини / М. І. Мельник // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків,

25-26 жовт. 2001 р.). – К.-Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 199–202.

212. Мельник М. І. Розмежування складів злочинів «Зловживання владою або посадовим становищем» та «Перевищення влади або посадових повноважень» / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк // Право України. – 1997. – № 2. – С. 31–33.

213. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства / Мельник М. І. – К. : Парламентське видавництво, 2000. – 256 с.

214. Мельникова В. Е. Должностные преступления (вопросы уголовно-правовой квалификации) : [учеб. пособие] / Мельникова В. Е. – М. : ВЮЗИ, 1985. – 97 с.

215. Мельникова В. Е. Хозяйственно-должностные преступления: Проблемы криминализации и декриминализации : дис. доктора юрид. наук : 12.00.08 / Мельникова В. Е. – М., 1993. – 317 с.

216. Меншагин В. Д. Советское уголовное право . Часть особенная : [учеб. пособие для юрид. ин-тов и фак.] / под общ. ред. В. Д. Меньшагина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1957. – 543 с.

217. Милюкова С. Ф. Российское Уголовное законодательство. Опыт критического анализа / Милюкова С. Ф. – СПб., 2000. – 238 с.

218. Минакова И. Г. Халатность: уголовно-правовые и криминологические аспекты : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Минакова И. Г. – Ростов-н/Д, 2008. – 214 с.

219. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики : формування та реалізація / А. А. Митрофанов. – О. : Вид-во Одес. юрид. ін-ту, 2004. – 132 с.

220. Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР: в 2 т. / П.П. Михайленко. – Мин. Охраны общественного порядка СССР. Киевская высшая школа, К., 1966. – Т. 1. 1917–1925 гг. – 832 с.

221. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід

та перспективи його застосування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / О. О. Михайлов. – К., 2008. – 19 с.

222. Михлин А. С. Последствия преступления / Михлин А. С. – М. : Юрид. лит., 1969. – 104 с.

223. Модельный Уголовный кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств : принят пост. Межпарламентской Ассамблеи участников Содружества Независимых государств 17 февр. 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.clsatc/org/135/154/241>

224. Мокроносов Г. В. Методологические проблемы исследования общественных отношений / Мокроносов Г. В. – Свердловск, 1972. – С.14–15.

225. Мостепанюк Л. О. Зловживання владою чи службовим становищем: питання визначення істотної шкоди як обов'язкового елементу об'єктивної сторони складу злочину / Л. О. Мостепанюк, О. М. Грудзур // Адвокат. – 2007. – № 8. – С. 16–19.

226. Мотивація злочинної поведінки: поняття, соціальні зміни, основні сфери : [навч. посіб.] / П. Д. Біленчук, М. Т. Задоляний, Р. І. Гасанов, О. Л. Кобилянський. – К. : КИЙ, 2009. – 28 с.

227. Мрочек-Дроздовський П.Н. Исследования о Русской Правде: Выпуск II. Текст Русской Правды с объяснением отдельных слов. – М. : Университетская типография, 1885. – 582 с.

228. Музыка А. А. Причинная связь: уголовно-правовой очерк / А. А. Музыка, С. А. Багиров. – Хмельницький : Изд-во Хмельниц. ун-та управления и права, 2009. – 112 с.

229. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : [навч. посіб.] / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

230. Назимко Є. С. Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення депеналізації в Україні : [моногр] / Є. С. Назимко. – Донецьк : Донецьк. юрид. ін.-т, 2011. – 280 с.

231. Науково-практичний коментар Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» : за станом на 1 січ. 2012 р. / О. М. Мельник, Ю. І. Руснак, О. В. Шамрай / за ред. В. О. Шамрая. – К. : Вид. дім «Професіонал», 2012. – 464 с.

232. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Ховранюка. – [6-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : Юрид. думка, 2012. – 1184 с.

233. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [3-є вид., переробл. та доповн.]. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2006. – 1065 с.

234. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка [9-те вид. переробл. та доповн.]. – К. : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.

235. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – [4-те вид., переробл. та доповн.] / відп. ред. С. С. Яценко. – К. : “А.С.К.”, 2005. – 848 с.

236. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України від 5 квітня 2001 р. / [за ред. М.І.Мельника, М.І. Хавронюка]. – К. : Каннон, 2005. – 1104 с.

237. Наумов А. В. Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарии судебной практики и доктринальное толкование / Наумов А. В. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 1024 с.

238. Наумов А. В. Применение уголовно-правовых норм: [учебное пособие] / Наумов А. В. – Волгоград : Высш. следств. школа МВД СССР, 1973. – 176 с.

239. Неклюдов Н.А. Руководство к особенной части русского уголовного права / Неклюдов Н.А. – СПб., 1876–1878. – 4 т.

240. Некрасова Е. Е. Ответственность за халатное отношение к службе по советскому уголовному праву : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Некрасова Е. Е. – Х., 1954. – 308 с.

241. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : [курс лекций] / Наумов А. В. – М. : БЕК, 1996. – 560 с.
242. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М. : Юрид. лит, 1960. – 229 с.
243. Ничик В. М. Причинность как момент взаимодействия и принцип симметрии / В. М. Ничик, В. П. Деменчук // Современный детерминизм. Законы природы. – М. : Мысль, 1973. – С. 504–511.
244. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления: методологические аспекты : [монография] / Новоселов Г. П. – М. : НОРМА, 2001. – 160 с.
245. Олійник А. Ю. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарєв, Слюсаренко О. Л. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 176 с.
246. Паліюк В. П. Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. П. Паліюк. – Х., 2000. – 21 с.
247. Петелин Б. Я. Установление мотива и цели преступления / Петелин Б. Я.; под ред. А. Р. Ратинова. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1979. – 128 с.
248. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Т. 2 / Пионтковский А. А. – М. : Наука, 1927. – 516 с.
249. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Часть Общая / Пионтковский А. А. – М., 1924. – 235 с.
250. Пироженко О. С. Покарання, що обтяжують майнові права засуджених за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / О. С. Пироженко. – Х., 2011. – 20 с.
251. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. (із змін. та доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
252. Познышев С. В. Учебник уголовного права. Очерк основных начал Общей и Особенной части науки уголовного права. Общая часть / Познышев С. В.

– М., 1923. – 296 с.

253. Полячек Ф. Состав преступления по чехословацкому уголовному праву / Ф. Полячек. – М. : Иностр. лит., 1960. – 318 с.

254. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику про відшкодування немайнової (моральної) шкоди» від 31 берез. 1995 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>

255. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 5 – С. 9 – 16.

256. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/8345BC1594082F19C3256E35002A39F0>

257. Постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 24 сент. 2009 г. № 8 «О судебной практике по делам о преступлениях против интересов службы» (ст.ст. 424- 428 УК) // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2009. – № 240. – Ст. 778.

258. Постановление Пленума Верховного Суда Украины «О судебной практике по делам о злоупотреблении властью или служебным положением, превышении власти или служебных полномочий, халатности и должностном пологе» от 30 марта 1990 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.yurinfo.org.ua/index.php?lang id=1&menu id=2824&article id=2313#/>

259. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1996. – 548 с

260. Прапестис Й. Й. Уголовно-правовая борьба с халатностью : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Прапестис Й. Й. – М., 1982. – 212 с.

261. Примерный уголовный кодекс США / под ред. Б. С. Никифорова. – М. : Прогресс, 1969. – 303 с.

262. Примерный уголовный кодекс (США). Официальный проект Института американского права: Перевод с английского [Электронный ресурс]. – Режим доступа до кодексу:

<http://www.lawlibrary.ru/izdanie7916.html>

263. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3207-VI. [Електронний ресурс] // Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3207-17>.

264. Про Державний бюджет України на 2013 рік : Закон України № 5515-VI від 6 грудня 2012 року [Електронний ресурс] // Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17/print1359469319951998>.

265. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 трав. 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 28. – Ст. 230

266. Про затвердження Переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31 берез. 1994 р. № 46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0176-94>.

267. Про освіту : Закон України від 23 трав. 1991 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.

268. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>

269. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 груд. 2003 р. № 15 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2. – С. 7–9.

270. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>

271. Проект Закону України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» від 23 листоп. 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=30768

272. Рарог А. И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений : [практ. пособие] / Рарог А. И. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 417 с.

273. Реформування кримінального і кримінально-процесуального законодавства в Україні. Сучасний стан та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 30 верес. – 1 жовт. 2005 р.). – Івано-Франківськ, 2005. – С. 67.

274. Ришелюк А. М. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – К. : Каннон, АСК, 2001. – 1104 с.

275. Розенберг Д. Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства) / Д. Н. Розенберг // Ученые записки. – Х., 1948. – Вып. 3. – С. 74–75.

276. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1985.–

Т. 2 : Законодательство про образования и укрепления Русского централизованного государства. – 1985. – 403 с.

277. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1984.–

Т. 9 : Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. – 1994. –

278. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1984.–

Т. 6 : Законодательство первой половины XIX века. – 1989. – 432 с.

279. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. лит., 1984.–

Т. 1 : Законодательство Древней Руси. – 1984. –

280. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1984 –.–

Т. 2 : Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – 1985. – 520 с.

281. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1985 –.–

Т. 3 : Акты Земских соборов. – 1985. – 512 с.

282. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1984 –.–

Т. 5 : Законодательство периода расцвета абсолютизма. – 1988. – 528 с.

283. Российское уголовное право. Общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – М. : Спарк, 1997. – 454 с.

284. Российское уголовное право: в 2 т. / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. – М. : ТК Велби, Проспект, 2006 –.–

Т. 1 : Общая часть : [учебник] / под ред. Л. В. Иногамовой-Хегай. – 2006. – 520 с.

285. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія / Савченко А. В. – К. : КНТ, 2007. – 594 с.

286. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину : монографія / А. В. Савченко. – К. : Атіка, 2006. – 142 с.

287. Савченко А. В. Науково-практичний коментар до розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг» Особливої частини Кримінального кодексу України : науково-практичне видання / А. В. Савченко, О. В. Кришевич; за заг. ред. В. І. Шакуна. – К. : Алерта, 2012. – 160 с.

288. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України : [курс лекцій] / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2005. –

640 с.

289. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України : [курс лекцій] / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. – [2-е вид., виправ. і доповн.]. – К. : Паливода А. В., 2006. – 636 с.

290. Сахаров А. Б. Ответственность за должностные злоупотребления по советскому уголовному праву / Сахаров А. Б. – М. : Госюриздат, 1956. – 210 с.

291. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления / Светлов А. Я. – К. : Наук. думка, 1978. – 303 с.

292. Светлов А. Я. Теоретические проблемы уголовной ответственности за должностные преступления : дис. .доктора юрид. наук : 12.00.08 / Светлов А. Я. – К., 1980. – 416 с.

293. Сіроткіна М. В. Інститут моральної шкоди в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М. В. Сіроткіна. – К., 2006. – 16 с.

294. Словник української мови : в 10 т. – К. : Наук. думка, 1970 –.

Т. 10 : Т – Ф. – 1979. – 659 с.

295. Словник української мови : в 10 т. – К. : Наук. думка, 1970 –.

Т. 5 : Н – О. – 1974. – 840 с.

296. Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. І. Слуцька. – К. : КНТ, 2007. – 164 с.

297. Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень дис. кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Слуцька Тетяна Іванівна. – К., 2010. – 250 с.

298. Службова злочинність в Україні: проблеми її попередження / О. Г. Кальман, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христич, Т. Є. Дунаєва // Питання боротьби зі злочинністю. – Х. : Кроссруд, 2006. – Вип. 11. – С. 23–43.

299. Смолицкий Г. Р. Должностные преступления / Смолицкий Г. Р. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Юриздат, 1947. – 68 с.

300. Советское уголовное право : [учебник для юрид. школ] / Л. Красильников, Л. Розин, И. Слуцкий, Д. Хуторская. – М. : Юриздат НКЮ СССР, 1940. – 222 с.

301. Советское уголовное право. Общая часть / под ред. В. Д. Меншагина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 445 с.

302. Советское уголовное право. Особенная часть : [учебник для высш. учеб. завед.] / под ред. П. Н. Гришаева, Б. В. Здравомыслова. – М. : Юрид. лит., 1988. – 606 с.

303. Советское уголовное право. Часть общая / под. Е. А. Смирнова, А. Ш. Якупова. – К. : Киев. высш. школа МВД СССР, 1973. – С. 305 с.

304. Советское уголовное право. Часть Особенная / под ред. М. Д. Шаргородского. – М. : Госюриздат, 1962. – 480 с.

305. Советское уголовное право. Часть Особенная / под ред. П. П. Михайленко. – К. : Ред.-изд. отдел при МВД УССР, 1968. – 671с.

306. Советское уголовное право. Часть особенная. – М. : Всесоюз. юрид. заоч. ин-т, 1959. – Вып.6 : Должностные преступления. – 54с

307. Соколова О. В. Самоуправство: уголовно – правовая характеристика : дис. канд. наук : 12.00.08 / Соколова О. В. – Иваново, 2001. – 198 с.

308. Спасович В. Д. Избранные труды и речи / Спасович В. Д. – Тула : Автограф, 2000. – 496 с.

309. Статут Великого Княжества Литовского 1529 г. – Минск : Изд-во Акад. наук БССР, 1960. – 215 с.

310. Criminal Code of Turkey 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступу до кодексу :

<http://www.azpenalreform.az/eng/lawacts/intlaws/203-criminal-code-of-turkey.html>

311. Цивільне право України : [навч. посіб.] / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін.; [за ред. Р. О. Стефанчука]. – К. : Наук. думка : Прецедент, 2005. – 448 с.

312. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 1903 г. / Н. С. Таганцев. – СПб.,

1904. – 1137 с.

313. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных по изд. 1885 г. / Н. С. Таганцев. – СПб., 1904. – 977 с.

314. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / Тарарухин С. А. – К. : Юринком, 1995. – 208 с.

315. Тарасова Е. В. Квалификация преступлений, совершаемых должностными лицами путем использования своего служебного положения : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.08. – СПб., 1999. – 235 с.

316. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацій. – Х. : Вища школа, 1988. – 196 с.

317. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : [навч. посіб.] / В. Я. Тацій. – Х. : Укр. юрид. акад., 1994. – 70 с.

318. Теорія держави і права : [підруч.] / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський; [за ред. С. Л. Лисенкова]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.

319. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Тимейко Г. В. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 216 с.

320. Тимчук О. Л. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / О. Л. Тимчук. – Львів, 2005. – 18 с.

321. Тищенко Ю. Ю. Об объективной стороне халатности / Тищенко Ю. Ю. // Закон и право. – 2007. – № 6. – С. 44–47.

322. Тищенко Ю. Ю. Халатность: уголовно-правовой и криминологический аспекты : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Ю. Ю. Тищенко. – М., 2012. – 22 с.

323. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под. ред. Д. И. Ушакова. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов, 1938. –

Т. 2. – 1938. – 870 с.

324. Томчук І. О. Умови звільнення хабародавця від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 369 КК України) / І. О. Томчук // Збірник тез Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених [”Сьомі осінні юридичні читання”]. – Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управління та права, 2008. – Ч. 4. – 2008. – С. 138–140.

325. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / Трайнин А. Н. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.

326. Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А. Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1951. – 387 с.

327. Трайнин А. Н. Уголовное право. Общая часть / А. Н. Трайнин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1929. – 505 с.

328. Трайнин А. Н. Избранные труды / Трайнин А. Н.; [сост. Н.Ф.Кузнецова] – СПб. : Изд-во “Юрид. центр Пресс”, 2004. – 898 с.

329. Трайнин А. Н. Должностные и хозяйственные преступления / Трайнин А. Н. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. – 136 с.

330. Тростюк З. Істотна шкода як ознака складу службової недбалості / З. Тростюк, А. Соколов // Вісник прокуратури. – 2009. – № 1. – С. 75–82.

331. Тузов А. П. Мотивация противоправного поведения несовершеннолетних / А. П. Тузов. – К. : Вища школа, 1982. – 179 с.

332. Тютюгін В.І. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблем чи проблеми для вирішення? // Юридичний вісник України. – 2010. – № 5.

333. Тютюгин В. И. О соотношении видов наказаний по степени их строгости / В. И. Тютюгин // Проблемы социалистической законности. – Х. : Основа, 1991. – Вып. – № 26. – С. 47–52.

334. Тяжкова И. М. Неосторожные преступления с использованием источников повышенной опасности / И. М. Тяжкова. – СПб. : Изд-во “Юрид. центр Пресс”, 2002. – 278 с.

335. Тяжкова И. М. Ответственность за недобросовестное отношение к своим служебным обязанностям / И. М. Тяжкова // Вестн. Моск. ун-та. Серия 11,

Право. – 1992. – № 6. – С. 22–28.

336. Уголовное законодательство Норвегии : науч. ред. и вступ. статья Ю. В. Голика; пер. с норвеж. Л. В. Жмени. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2003. – 375 с.

337. Уголовное право : [учебник] / под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. – М. : Юриспруденция, 2004. – 638 с.

338. Уголовный кодекс 1922 г. : Практический комментарий / под ред. М. Н. Гернета, А. Н. Трайнина. – М. : Изд-во «Право и жизнь», 1925. – 352 с.

339. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин ; пер. с англ. И. В. Мироновой. – 2-е изд. – СПб. : Изд-во “Юрид. центр Пресс”, 2001. – 510 с.

340. Уголовный кодекс Италии. Общая часть и преступления против государства / вступ. ст. и пер. : А. Г. Ципия. – М., 1991. – 163 с.

341. Уголовный кодекс Республики Армения : принят 18 апр. 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.crime.vl.ru>

342. Уголовный кодекс Республики Беларусь : по сост. на 15 авг. 2006 г. – Минск : Амалфея, 2006. – 335 с.

343. Уголовный кодекс Республики Казахстан : по сост. на 23 июля 1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://all-docs.ru/node/index.php?page=6&vi1=37>

344. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / науч. ред. А. И. Коробеева; пер. с китайск. Д. В. Вичикова. – СПб. : Изд-во “Юрид. центр Пресс”, 2001. – 303с.

345. Уголовный кодекс Республики Корея / пер. с корейск. В. В. Верхоляка; науч. ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2004. – 238 с.

346. Уголовный кодекс Латвийской Республики : по сост. на 1 авг. 2001 г. / науч. ред. А. И. Лукашевой, Г. А. Саркисовой; пер. с латыш. А. И. Лукашова. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – 311 с.

347. Уголовный кодекс Республики Молдова : принят 19 дек. 2002 г. –

СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2003. – 406 с.

348. Уголовный кодекс Республики Польша : пер. с польск. Д. А. Барилович / науч. ред. А. И. Лукашевой, Н. Ф. Кузнецовой. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – 234с.

349. Уголовный кодекс Республики Узбекистан : по сост. на 15 июля 2001г. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – 338с.

350. Уголовный кодекс Турции / науч. ред. и пер. с турец. Н. Сафарова, Х. Бабаева. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2003. – 374 с.

351. Уголовный кодекс Украинской ССР : Научно-практический комментарий. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 880 с.

352. Уголовный кодекс Украины : Научно-практический комментарий. – 7-е изд., перераб. и доп. / отв. ред. Е. Л. Стрельцов. – Х. : ООО “Одиссей”, 2010. – 906 с.

353. Уголовный кодекс Украинской ССР от 1 июля 1927 г. – Х. : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. – 322 с.

354. Уголовный кодекс Украинской ССР : утв. ВУЦИК 23 авг. 1922 г. – Х., 1922. – 50 с.

355. Уголовный кодекс Эстонской республики / науч. ред. и пер. с эстон. В. В. Запевалова. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2001. – 262с.

356. Уголовное право. Общая часть : [учебник для высш. учеб. завед.] / отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. – М. : НОРМА-ИНФРА М. – 1999. – 516 с.

357. Уголовное право России. Общая часть: Учебник / под. ред. В. Н. Кудрявцева, В. Н. Лунева, А. В. Наумова. – М. : Юристъ, 2004. – 571 с.

358. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / под ред. Б. В. Здравомыслова. – М. : Юристъ, 1999. – 480 с.

359. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / под ред. Р. Р. Галиакбарова. – Саратов : Сарат. акад. права, 1997. – 425 с.

360. Уголовное право: новые идеи / отв. ред. С. Г. Келина, А. В. Наумов. – М. : РАН, Ин-т государства и права, 1994. – 100 с.

361. Уголовное уложение 1903 г. / Приложение к Собранию (Сборнику)

узак. и расп. Прав. за 1903 г. № 38. Отд. I, ст. 41

362. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

363. Український юридичний термінологічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php>

364. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – Спб., 1845. – 922 с.

365. Умолотов Б. У. Уголовная ответственность за халатность по советскому уголовному праву (уголовно-правовое и криминологическое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Умолотов Б. У. – М., 1976. – 220 с.

366. Утевский Б. С. Общее учение о должностных преступлениях / Утевский Б. С. – М. : Юриздат, 1948. – 439 с.

367. Утевский Б. С. Общее учение о должностных преступлениях / Утевский Б. С. – М. : Юрист, 1965. – 293 с.

368. Федеральный закон Российской Федерации от 28 июля 2012 г. № 141-ФЗ «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.rg.ru/2012/08/01/kleveta-dok.html>

369. Федеральный закон РФ от 8 дек. 2003 г. № 162-ФЗ «О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Российской Федерации» // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2003. – № 50. – Ст. 484.

370. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони / Фесенко Є. В. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.

371. Фесенко Є. В. Об'єкт злочину під кутом зору теорії цінностей, а також опонентів цієї концепції / Є. В. Фесенко // Адвокат. – 2003. – № 6. – С. 9–12.

372. Филановский Й. Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / Й. Г. Филановский – М. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – 173 с.

373. Филановский И. Г. О кодификации главы о должностных преступлениях будущего УК РСФСР / И. Г. Филановский // Вестн. Ленингр. ун-та : Серия экономики, философии и права. – 1957. – № 11, вып. 2. – С.126–135.

374. Фріс П. П. Кримінальне право України : [підруч.] / Фріс П. П. – К. : Атіка, 2004. – 486 с.

375. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія / Фріс П. Л. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.

376. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / Хавронюк М. І. – К. : Істина, 2004. – 504 с.

377. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації [монографія] / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

378. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” / Хавронюк М. І. – К. : Атіка, 2011. – 424 с.

379. Харазишвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском уголовном праве / Харазишвили Б. В. – Тбилиси, 1963. – 280 с.

380. Хашев В. Г. Шляхи вирішення проблеми відмежування зловживання владою або службовим становищем від перевищення влади або службових повноважень / В. Г. Хашев // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С. 155–164.

381. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис. кандидата юрид. наук. : 12.00.08 / Хашев В. Г. – Дніпропетровськ, 2007. – 259 с.

382. Худякова Н. Ю. Кримінальна відповідальність за службову недбалість за зарубіжним законодавством / Н. Ю. Худякова // Наукові праці Національного авіаційного університету : Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право». – 2010. – № 2 (15). – С. 80–84.

383. Худякова Н. Ю. Чинники, які зумовлюють існування службової

недбалості / Н. Ю. Худякова // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. наук. – теорет. конф. (м. Київ, 24 верес. 2010 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2010. – С. 122–124.

384. Худякова Н. Ю. Основні ознаки об'єктивної сторони службової недбалості / Н. Ю. Худякова // I Всеукраїнські читання з кримінальної юстиції пам'яті професора В. П. Колмакова : зб. тез наук. робіт (м. Одеса, 16–17 квіт. 2010 р.). – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 133–134.

385. Худякова Н.Ю. Кримінально-правова характеристика суб'єктів службової недбалості в міжнародному аспекті / Н. Ю. Худякова // Бізнес та безпека: концептуальні засади та практичні аспекти: міжнародної науково-практичної конференції 21 квітня 2010 року, Київ, Редкол : О. І. Тимошенко (голова) та ін. – К. : Вид-во Європейського університету, 2010. – С. 121–126.

386. Худякова Н. Ю. Характеристика об'єктивної сторони службової недбалості / Н. Ю. Худякова // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К., 2011. – № 3. – С. 177–184.

387. Худякова Н.Ю. Сутність суб'єктивної сторони службової недбалості / Н. Ю. Худякова // Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку : матеріали I Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 24 лют. 2011 р.). – К. : Нац. авіац. ун-т, 2011. – С. 257–258.

388. Худякова Н. Ю. Службова недбалість при протидії комп'ютерній злочинності / Н. Ю. Худякова // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матеріалів наук.-практ. конф., 22 берез. 2011 р. – К. : Нац. акад. СБУ, 2011. – Ч. 2. – С. 90–94.

389. Худякова Н. Ю. Кримінально-правова характеристика об'єкта службової недбалості / Н. Ю. Худякова // Сучасний стан та перспективи розвитку української правової системи : матеріали Всеукр. конф., м. Львів (16 лип. 2011 р.). – Львів : Західноукр. організація «Центр правничих ініціатив», 2011. – Т.П. – С. 90–93.

390. Худякова Н. Ю. Юридична особа як суб'єкт злочину в кримінальному

праві зарубіжних країн / Н. Ю. Худякова // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повідомлень учасників Міжнар. симпозіуму, 23-24 верес. 2011 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 453–457.

391. Худякова Н. Ю. Історичний аспект кримінальної відповідальності за службову недбалість / Н. Ю. Худякова // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19–20 квіт. 2012 р. – Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 554–557.

392. Худякова Н. Ю. Суб'єкт злочину службової недбалості / Н. Ю. Худякова // Митна справа. – 2012. – № 2, ч. 2, кн. 2. – С. 425–433.

393. Худякова Н.Ю. Відмежування службової недбалості від суміжних злочинів за об'єктивними ознаками / Н. Ю. Худякова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – серія Право № 19 (2012), Т. 4. – С. 103–106.

394. Худякова Н. Ю. Квалифицирующие признаки служебной халатности по уголовному законодательству Украины / Н. Ю. Худякова // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – 2013. – № 7. – С. 50–54.

395. Царев Е. В. Уголовное законодательство об ответственности за халатность: История, современность, перспективы развития : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е. В. Царев. – Нижний Новгород, 2009. – 31с.

396. Царев Е. В. Уголовное законодательство об ответственности за халатность: история, современность, перспективы развития : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Царев Евгений Вячеславович. – Нижний Новгород, 2009. – 252 с.

397. Царев Е. В. Халатность как служебно-экономическое преступление : сравнительно-правовой анализ норм российского и зарубежного законодательства / Е. В. Царев // Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2009. – № 1. – С. 251–254.

398. Центральний державний архів вищих органів влади та управління

України, ф. 1115, оп. 1, спр. 1: Закон Української Центральної Ради від 25 листоп. 1917 р., 1 арк.

399. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве / Церетели Т. В. – М. : Госюриздат, 1963. – 382 с.

400. Цивільний кодекс України : станом на 20 січ. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

401. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубєвої. – К. : Правова єдність, 2007. – 1140 с.

402. Шамара О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3345>

403. Шаргородский М. Д. Причинная связь в уголовном праве / М. Д. Шаргородский // Ученые труды Всесоюзного института юридических наук. – М., 1947. – Вып. X. – С. 183–188.

404. Швець А. Ю. Предмет злочинів проти власності у кримінальному праві України : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. Ю. Швець. – К., 2011. – 20 с.

405. Шнитенков А.В. Ответственность за преступления против интересов службы Текст.: автореф. дис. д-ра юрид. наук / А.В. Шнитенков. Омск, 2006. – 39 с.

406. Штамм С. И. Судебник 1497 г. : [учеб. пособие] / Штамм С. И. – М. : Госюриздат, 1955. – 112 с.

407. Энциклопедический словарь / под ред. Ф. Павленкова. – СПб. : Типография Ю.Н. Эрлих, 1905. – 2965 с

408. Энциклопедический словарь правовых знаний / глав. ред. В. М. Чхиквадзе. – М. : Сов. энцикл., 1965. – 512 с.

409. Энциклопедия уголовного права / Т. 4 : Состав преступления / В. Б. Малинин, В. Н. Кудрявцев, Н. И. Коржанский, А. И. Рарог. – СПб. : Изд-во Юрид. ин-та, 2005. – 798 с.

410. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев. – [2-е изд., доп.]. – М. : Сов. энцикл., 1987. – 528 с.
411. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл. 1998 –.—
Т. 1 : А–Г. – 1998. – 672 с.
412. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія та ін. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1983. – 872 с.
413. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Femina, 1996. – 696 с.
414. Якушин В. А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве / Якушин В. А. – Тольятти : ТолПИ, 1998. – 291 с.
415. Яни П. С. Актуальные проблемы уголовной ответственности за экономические и должностные преступления : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Яни П. С. – М., 1996. – 425 с.
416. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) [монография] / Н. Н. Ярмыш. – Х. : Право, 2003. – 512 с.
417. Яценко А. И. Целеполагание и идеалы / Яценко А. И. . – К. : Наук. думка, 1977. – 275 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

для фахівців, які займаються застосуванням положень кримінального законодавства України в практичній діяльності

Шановний колего!

На кафедрі кримінального права Національної академії внутрішніх справ України проводиться дослідження на тему: «Кримінально правова характеристика службової недбалості».

Дана анкета розповсюджується з метою з'ясування відношення працівників органів внутрішніх справ до проблеми кримінально-правової боротьби зі злочином передбаченим ст. 367 КК України (Службова недбалість). Ви маєте обрати відповідь (одну або декілька) на задане запитання, яка є найбільш вірною, виходячи з Вашої точки зору.

Ваші відповіді дозволять з'ясувати практичний аспект вчинення службової недбалості ст. 367 КК України, а також можуть стати підставами для розроблення рекомендацій щодо зміни диспозиції статті 367 КК України.

Розраховуємо на Ваше сприяння у проходженні анкетування.

1. Чи маєте Ви практичний досвід щодо притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за службові злочини, зокрема службову недбалість?

- а) так;
- б) ні.

2. Чи виникали у Вас на практиці складнощі при застосуванні ст. 367 КК України “Службова недбалість”?

- а) так;
- б) ні.

3. Саме в чому, у Вашій практиці виникали складнощі, при застосуванні ст. 367 КК України?

4. Чи доводилось вам зустрічатися з невиконанням або неналежним виконанням службовими особами своїх службових обов'язків?

- а) так;
- б) ні.

5. Як часто вам доводилось зустрічатися з випадками службової недбалості?

- а) постійно;
- б) іноді;
- в) дуже рідко;
- г) ніколи.

6. На вашу думку, в якій із державних структур найчастіше зустрічаються випадки службової недбалості серед службових осіб?

- а) міліція;
- б) прокуратура;
- в) податкова служба;
- г) державні, обласні, районні, місцеві адміністрації;
- д) сфера охорони здоров'я;
- є) освіта;
- е) сфера надання публічних послуг;
- і) ваш варіант _____

7. Чи згодні Ви з тим, що основним додатковим об'єктом службової недбалості необхідно визнати, та поставити під кримінально-правову охорону даної статті життя та здоров'я людини?

- а) так;
- б) ні.

8. В яких формах найчастіше проявляється службова недбалість?

- а) у невиконанні службових обов'язків;
- б) в неналежному виконанні службових обов'язків;
- и) в частковому виконанні покладених на особу обов'язків;
- г) ваш варіант _____

9. На вашу думку в чому проявляються негативні наслідки службової недбалості?

- а) в матеріальній шкоді;
- б) в моральній шкоді;
- в) в упущеній вигоді;
- г) у спричиненні шкоди здоров'ю;
- д) ваш варіант _____

10. Як Ви оцінюєте визначення поняття «Службова особа», яке дане в п. 1 примітки до ст. 364 КК України?

- а) повне, вичерпне, на його основі просто і легко вирішити питання про віднесення до категорії службових осіб деяких категорій працівників;
- б) придатне для застосування в типових випадках (коли службовий статус особи не викликає сумнівів);
- в) виходячи з цього визначення важко вирішити чи є особа суб'єктом відповідних злочинів;
- г) ваш варіант _____

11. Як би Ви вважали за потрібне вдосконалити це визначення?

- а) Розкрити, що слід розуміти під здійсненням функцій представника влади та виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків;
- б) Дати вичерпний перелік посад, зайняття яких є підставою для віднесення особи до службових;
- в) Вказати на виконання інших функцій чи обов'язків, крім організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських, як на підставу визнання службовою особою;
- г) Встановити єдине визначення суб'єкта службових злочинів в кримінальному законодавстві, а також для всіх галузей права.

12. На Вашу думку, яка форма прояву суспільно-небезпечного діяння в злочині службова недбалість?

- а) дія
- б) бездіяльність
- в) змішана форма (як шляхом дії так і бездіяльності)

13. На Вашу думку, який зміст покладено в поняття «шкода» в контексті злочину передбаченого ст. 367 КК України?

- а) матеріальний (майновий)
- б) моральний (немайновий)
- в) Ваш варіант _____

14. На Вашу думку, в чому виражається матеріальна (майнова) шкода від злочину службова недбалість?

- а) реальні збитки
- б) упущена вигода

15. На Вашу думку, конструкція діючої ст. 367 КК України потребує змін?

- а) так
- б) ні

16. Чи мотивується особою здійснення необережних злочинів?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

17. Чи зменшується роль мотиву при оцінці вчиненого у необережних злочинах?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

18. Чи підтримуєте ви думку, що суміжні із службовою недбалістю злочини розділяються на дві групи: 1) ті, які можуть розглядатися як службова недбалість чи її підвид; 2) ті, які відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості?

- а) так;
- б) ні;

19. Чи необхідно на вашу думку визнати особливо кваліфікуючою ознакою службової недбалості заподіяння смерті особі або декільком особам?

- а) так;
- б) ні.

Після проведеного анкетування, просимо Вас заповнити деякі відомості про Вас.

Відомості про особу, яка брала участь в анкетуванні	
Відомості про освіту (назва вищого закладу освіти із зазначенням кваліфікації)	
Стаж роботи в правоохоронних органах	
Назвіть Вашу посаду	

Дякуємо за співпрацю.

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА **за результатами анкетування** **працівників органів внутрішніх справ**

Анкетування проводилося з грудня 2011 року по квітень 2012 року на базі Національної академії внутрішніх справ України та ГУ МВС України в м. Києві, в результаті якого прийняли участь працівники органів внутрішніх справ з м. Києва та 11 (одинадцяти) областей України.

Мета анкетування: полягала у з'ясуванні думок працівників органів внутрішніх справ України (респонденти), які займаються практичною діяльністю щодо виявлення, розкриття та розслідування злочину службова недбалість ст. 367 КК України. В анкетуванні містилися питання, які досліджувалися в дисертаційному дослідженні та щодо яких необхідно було з'ясувати їх практичний бік, завдяки чому були сформовані висновки та пропозиції до зміни ст. 367 КК України.

Підстави для анкетування: наявність вищої юридичної освіти (спеціаліст, магістр), наявність досвіду практичної роботи на відповідних посадах від 3 (трьох) і більше років.

Категорія респондентів: 300 респондентів складають працівники органів внутрішніх справ.

Форма анкетування: письмова.

Часовий проміжок для надання відповідей зазначених в анкеті: респондентам необхідно було близько 30-35 хвилин для надання відповідей на всі поставлені запитання в анкеті.

Структура анкети: 1) вступна частина – містить положення про мету проведення анкетування; 2) основна частина – містить 19 (дев'ятнадцять) питань із запропонованими варіантами відповідей; 3) заключна частина – містить відомості про осіб, які прийняли участь в анкетуванні.

Зміст запропонованих питань: питання базуються на результатах отриманих в процесі дисертаційного дослідження, які мають бути підтверджені або спростовані респондентами.

Особливості запропонованих відповідей: 1) застосовувався спрощена система відповідей, завдяки яким респондент обирав одну відповідь («так» або «ні»); 2) застосовувалася ускладнена система відповідей, завдяки якій респондент обирав різноманітні відповіді, або мав можливість надати свою власну відповідь.

Аналіз відповідей респондентів:

У запропонованій респондентам письмовій анкеті питання були сформульовані таким чином, щоб з'ясувати практичну сторону злочину передбаченого ст. 367 КК України, визначити думку респондентів щодо ряду теоретичних питань, які містяться в даному злочині.

Відповіді на запитання. № 1. Більшість респондентів (64,0%) в практичній діяльності стикалися зі службовими злочинами, зокрема зі службовою недбалістю, та мали досвід притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб, (36,0%) респондентів не мали такого досвіду.

Відповідь на запитання № 2 показала, що незважаючи на наявний у респондентів практичний досвід, все ж таки у більшості з них (62,5%), виникали складнощі при застосуванні ст. 367 КК України. Складнощі при застосуванні ст. 367 КК виникали, на думку респондентів, а) при відмежуванні від суміжних злочинів (22,0%), б) при визначенні суб'єкта злочину (58,0%); у (20,0%) опитуваних складнощі при застосуванні ст. 367 КК не виникали (відповіді на питання № 3).

Відповідь на питання № 4: (80,0%) респондентів зустрічалися з невиконанням або неналежним виконанням службовими особами своїх службових обов'язків. При чому, (17,0%) зазначили, що зустрічаються з даним явищем постійно, (40,0%) іноді, (30,0%) дуже рідко та (13,0%) ніколи не зустрічалися з даним явищем (пит. № 5).

Найчастіше випадки службової недбалості серед державних структур, на думку респондентів, зустрічаються в: ОВС (16,0%), прокуратура (11,0%), податкова служба (13,0%),

державні, обласні, районні, місцеві адміністрації (26,0%), сфера охорони здоров'я (17,0%), освіта (11,0%), сфера надання публічних послуг (19,0%). Дане опитування допомогло з'ясувати, що серед обраних державних структур, випадки службової недбалості, найчастіше вчиняються службовими особами (пит. № 6).

Питання з № 7 по № 12 стосувалися визначення позиції респондентів щодо особливостей складу службової недбалості (його об'єктивних і суб'єктивних ознак), його кваліфікуючих обставин, а також перспектив удосконалення ст. 367 КК України. При цьому на розсуд респондентів переважно виносилися ті позиції, до яких ми прийшли у процесі роботи над дисертаційним дослідженням.

Так, відповідаючи на питання № 7, (79,0%) респондентів підтримали наш підхід відносно того, що додатковим безпосереднім об'єктом службової недбалості виступають охоронювані кримінальним законом життя та здоров'я людини.

Щодо форми в якій найчастіше проявляється службова недбалість (пит. № 8), то (57,0%) респондентів відповіли, що вона проявляється в неналежному виконанні службових обов'язків; (23,0%) зазначили, що у формі невиконання службових обов'язків; (12,0%), що у формі часткового виконання покладених на особу обов'язків; (8,0%) надали свою відповідь, яка в більшості випадків проявляється в формі легковажності або казусу. Відносно негативних наслідків при вчиненні службової недбалості (пит. № 9), то (38,0%) опитуваних зазначили, що ними є матеріальна шкода; (27,0%) опитуваних вважають, що ними виступає спричинення шкоди життю та здоров'ю людини; (22,0%) респондентів обрали четвертий варіант відповіді, (власний варіант) де зазначили всі, вищеперераховані наслідки; (3,0%) опитуваних визначили, що негативні наслідки полягають в моральній шкоді; та (10,0%) в упущеній вигоді.

Щодо питання про суб'єкт службової недбалості (пит. № 10), то лише (21,0%) респондентів вважають, що визначення, яке міститься в п. 1 примітки до ст. 364 КК України, є повним, вичерпним, на його основі просто і легко вирішити питання про віднесення до категорії службових осіб деяких категорій працівників; (35,0%) респондентів вважають, що дане визначення придатне для застосування в типових випадках (коли службовий статус особи не викликає сумнівів); та, аж (44,0%) респондентів визнали, що виходячи з визначення, яке дане в п. 1 примітки до ст. 364 КК України, важко вирішити чи є винна особа суб'єктом відповідних злочинів.

Відповіді на питання № 11 були також не однозначними. Більшість респондентів (51,5%), вважають за потрібне вдосконалити цю норму, встановивши єдине визначення суб'єкта службових злочинів в кримінальному законодавстві, а також для всіх галузей права, (що також і ми пропонуємо при проведенні дисертаційного дослідження).

Що стосується форми прояву суспільно-небезпечного діяння в даному злочині (пит. №12), то (56,0%) респондентів зазначили, що службова недбалість проявляється в змішаній формі вини (як шляхом дії так і бездіяльності); (26,0%) вважають, що вона проявляється у формі бездіяльності, а (18,0%) вважають що у формі дії.

При відповіді на питання № 13, що стосується поняття «шкода» в контексті злочину передбаченого ст. 367 КК України, то (78,0%) респондентів визнали, що шкода може бути лише матеріальною (майновою). Яка в свою чергу виражається в реальних збитках (80,0%) відповідей на питання № 14.

При відповіді на запитання № 15 переважна більшість респондентів (64,7%) вважають, що конструкція злочину передбаченого ст. 367 КК України не відповідає сучасним реаліям, та потребує змін.

Що стосується суб'єктивної сторони, то при оцінці мотиву необережних злочинів (пит. № 16), загальна більшість, а саме (72,0%) визнали, що необережні злочини не є мотивованими, (15,0%) респондентів не змогли відповісти на дане питання. При чому, також загальна більшість опитуваних визнала, що при вчиненні необережних злочинів зменшується роль мотиву. При розгляді питання, яке стосувалося відмежування суміжних із службовою недбалістю злочинів, було встановлено, що в більшості випадків, респонденти підтвердили положення, при якому, суміжні із службовою недбалістю злочини розділяються на дві групи: 1) ті, які можуть

розглядатися як службова недбалість чи її підвид; 2) ті, які відносяться до інших «спеціальних» видів недбалості. Окреме питання стосувалося удосконалення кваліфікуючої ознаки (особливо кваліфікуючої ознаки) службової недбалості (ст. 367 КК України). Про необхідність такого удосконалення зазначили (82,2%) з усіх опитаних респондентів (питання № 19).

Таким чином, проведене анкетування вказало на досить відповідальне ставлення респондентів до пропонованих нами питань й обрання належних варіантів відповідей. Більшість позицій, які становлять елементи новизни у нашій дисертації, були сприйняті та високо оцінені респондентами (працівниками органів внутрішніх справ), що загалом свідчить про те, що зроблені нами теоретичні висновки і сформульовані пропозиції мають практичну цінність та є важливими для правозастосовної діяльності за сучасних умов.

**Аналітична довідка
за результатами вибіркового вивчення 150 кримінальних справ
за ст. 367 «Службова недбалість» КК України, розслідуваних органами досудового
слідства та розглянутих судами України у період з 2005 по 2012 роки
в м. Києві та 15 (п'ятнадцяти) областях України⁷¹**

Серед досліджених 150 (ста п'ятдесяти) кримінальних справ, що були розслідувані органами досудового слідства та розглянуті судами України за ст. 367 «Службова недбалість» КК України, особливу увагу ми зосередили на тих даних, що мають кримінально-правове значення, тобто впливають на кримінальну відповідальність і покарання. Встановлено, що кваліфікація злочинних дій була здійснена за ч. 1 цієї статті – у 55 справах (36,6 %), за ч. 2 – у 95 (63,4 %). У низці кримінальних справ вчинення службової недбалості безпосередньо поєднувалося із вчиненням інших злочинів, відтак кваліфікація дій винних осіб була здійснена за сукупністю норм: за відповідними частинами ст. 367 КК України та, зокрема, ст. 239 ч. 1 КК України (2 справи), ч. 3 ст. 368 КК України (3 справи), ч. 2 ст. 240 КК України (6 справ), ч. 2 ст. 191 КК України (2 справи), ч. 1 ст. 366 КК України (4 справи), ч. 2 ст. 358 (10 справ), ч. 3 ст. 358 (8 справ), ч. 1 ст. 364 (4 справи), ч. 2 ст. 364 (5 справ), ч. 3 ст. 364 (1 справа), ч. 1 ст. 366 (2 справи), ч. 2 ст. 366 (2 справи). При цьому у досліджених нами кримінальних справах до кримінальної відповідальності було притягнуто 150 винних осіб.

При вчиненні службової недбалості шкода була завдана переважно: в (48,0,0%) випадках – державним інтересам, громадським інтересам (17,0%), правам та інтересам окремих громадян (13,0%) інтересам юридичних осіб, (12,0%), життю та здоров'ю громадян (10,0%).

З об'єктивної сторони, переважають злочини, які вчинені шляхом неналежного виконання службових обов'язків (75,0%), шляхом невиконання службових обов'язків (7,0%), поєднання в одному злочині неналежного виконання та бездіяльності (18,0%).

У вивчених справах до відповідальності притягалися голови державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування (15,0%), особи, які відповідно до своїх функціональних обов'язків виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки (34,0%), керівники підприємств, установ, організацій (25,0%), головні бухгалтери підприємств, установ і організацій (5,0%), працівники правоохоронних органів (4,0%), керівники юридичних осіб (7,0%), особи, які надають публічні послуги (4,0%), інші особи (6,0%).

Із суб'єктивної сторони злочин характеризується лише необережною формою вини, при вчиненні службової недбалості найчастіше зустрічається такий вид необережності, як злочинна недбалість (68,0%), службова недбалість вчинена при злочинній самовпевненості складає (32,0%) випадків в аналізованих справах. К,

Щодо покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК України (у нашому випадку це (36,0%) від всіх досліджених справ), то суди призначали: штраф у (50,0%) випадків, штраф без позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю (20,0%), виправні роботи у (5,0%) випадків (максимальне у досліджуваних справах – на строк 2 роки з відрахуванням в дохід держави 10 відсотків від заробітку щомісячно), обмеження волі з позбавленням права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю (5,0%). В інших випадках, суд застосовував ст. 69 КК, або ст. 75 КК, звільняючи від основного покарання особу, а іноді і додаткового з випробуванням.

При призначенні покарання за ч. 2. ст. 367 КК України (63% від загальної кількості досліджених справ), переважали: штраф (42,0%), штраф без позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю (36,0%), із позбавленням такого права (11,0%), (хоча

⁷¹ Вивчення цих кримінальних справ проводилося у відповідних судах м. Києва та у 15 (п'ятнадцяти) областях України: Вінницькій, Волинській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Харківській, Херсонській, Черкаській. Кримінальні справи були розглянуті відповідними районними (міськрайонними) судами, Судовими палатами у кримінальних справах Апеляційного суду м. Києва та областей України, Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України.

покарання у вигляді штрафу у вигляді основного покарання не передбачено тут, і позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю не застосовується разом із штрафом); позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю (5,0%); теж саме покарання у поєднанні зі штрафом (6,0%). В інших випадках, суд також застосовував 1 або 2 ст. 69 КК, або ст. 75 КК, звільняючи особу від основного покарання, а іноді і додаткового з випробуванням.

В більшості випадків, позбавлення волі призначалося при вчиненні службової недбалості у сукупності із іншими злочинами.⁷²

При цьому суди не завжди здійснювали належну мотивацію свого рішення про призначення покарання. У (45,0%) випадків усіх досліджених справ суди, на підставі ст. 75 КК України, звільняли засуджених осіб від відбування покарання з випробуванням з відповідним іспитовим строком.

У деяких випадках (10,0% від загальної кількості) суди відходили від нормативної термінології, зазначивши, наприклад таке: «будучи службовою особою *вчинив службову недбалість*, тобто неналежне виконання своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що спричинило тяжкі наслідки»; «особа неналежно виконувала свої службові обов'язки через несумлінне ставлення до них і її *службова недбалість* спричинила тяжкі наслідки»; «особа, будучи службовою *вчинила службову халатність*»; «вчинив службову недбалість, *яка виразилась* в неналежному виконанні службовою особою своїх службових обов'язків»; а подекуди взагалі не зазначали в чому саме проявлялась службова недбалість, та плутали поняття «*посадова*» та «*службова особа*»: «будучи посадовою особою, скоїв службову недбалість, що заподіяло істотну шкоду державним інтересам».

У 2 справах (3,0% випадків) суд не вказав на конкретні частини ст. 367 КК України, що мали ставитися у вину підсудному. Офіційно у 5 справах (7,5 % випадків) апеляційні суди скасовували рішення судів першої інстанції в частині неправильної кваліфікації вчиненого.

Серед 150 (100 %) винних у вчиненні службової недбалості осіб: 135 (80,0% випадків) були особами чоловічої статі, а 35 (20,0%) – жіночої статі. З усіх винних осіб більшість були не судимі – 144 особи (86,0% випадків).

Проаналізувавши практичну сторону прояву службової недбалості (ст. 367) КК України, ми отримали можливість підійти до формування більш точних нових та уточнення деяких існуючих положень, які знайшли своє відображення в дисертаційному дослідженні.

⁷² Наприклад: справа № 2117/1-347/11., К, працюючи згідно наказу начальника Головного управління юстиції в Херсонській області № 05-01/159 від 09.03.2010 року на посаді старшого державного виконавця підрозділу примусового виконання рішень Відділу державної виконавчої служби Головного управління юстиції в Херсонській області, маючи 13 ранг державного службовця, вчинив службову халатність. Як наслідок, в результаті неналежного виконання своїх службових обов'язків, не виявилось можливим виконати виконавчий лист Комсомольського районного суду м. Херсона, чим заподіяно істотну шкоду його законним правам, свободам та інтересам. Згодом керуючись мотивами корисливої зацікавленості, використовуючи свої владні повноваження, пред'явив вимогу Л, щодо передачі йому незаконної грошової винагороди в розмірі 4000 гривень за найшвидше повернення описаного та арештованого майна, а потім, посилаючись на вимоги свого начальника, змінив вимогу про передачу йому незаконної грошової винагороди на суму в розмірі 5000 гривень, на що останній, усвідомлюючи, що К., з використанням своїх владних повноважень може затримати повернення описаного та арештованого майна, внаслідок чого він зазнає збитків, оскільки не має можливості реалізовувати товар, з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів, вимушений був погодитись передати К. вказану ним суму. Із урахуванням характеру вчиненого, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК України злочину К. як службовою особою, державним службовцем, суд дійшов висновку: К. визнати винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.1 ч. 367 та ч.2 і призначити йому покарання: у виді п'яти років позбавлення волі у кримінально-виконавчій установі, з конфіскацією майна, яке належить засудженому на праві особистої власності, із позбавленням його права займати посади в системі примусового виконання рішень відділу державної виконавчої служби строком на три роки та позбавленням 12 рангу 5 категорії державного службовця, присвоєного відповідно до Закону України «Про державну службу»).

Додаток В

Статистичні дані МВС щодо злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг, у т.ч. за злочин службова недбалість ст. 367 КК України протягом 2002 – 2012 рр., на всій території України

Статистичні дані щодо кількості вчинених злочинів у сфері службової діяльності за 2002 – 2012 рр.⁷³.

Вид злочину у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг	Кількість зареєстрованих злочинів у звітному періоді (по рокам)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зловживання владою або службовим становищем	7285	6827	6027	6018	4825	4092	3983	4063	4543	4114	2832
Перевищення влади або службових повноважень	1329	1563	1407	1764	1372	1053	961	836	827	806	475
Службове підроблення	5137	5035	4756	5702	6740	7412	8694	8581	8280	6442	4105
Службова недбалість	1526	1858	1557	1652	1406	1337	1296	1404	1416	1607	1136
Одержання хабара	2172	2337	2334	2857	2511	2236	2401	2405	2501	2538	1437
Давання хабара	638	643	773	911	747	703	547	359	412	337	362
Провокація хабара	2		1	3	1	1	4		1		
Комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права										21	98
Підкуп особи, яка надає публічні послуги										4	19
Зловживання впливом										18	47

⁷³ Згідно щорічних Єдиних звітів про злочинність (форма № 1) Міністерства внутрішніх справ (МВС) України станом на 20 жовтня звітного року. При цьому, нами не бралися до уваги окремі дані кримінальної статистики (зокрема, кількість вчинених злочинів у містах та селищах, кількість злочинів, вчинених неповнолітніми, дані, що мають значення для кримінального процесу, тощо).

**Злочин передбачений ст. 367 КК України
в розрізі статистичних даних за 2002 – 2012 рр.**

Деякі показники статистики за звітний період	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зареєстровано у звітньому періоді	1526	1858	1557	1652	1406	1337	1296	1404	1416	1607	1136
Закінчення Розслідування по справі	1558	1820	1607	1498	1246	1437	1338	1487	1155	1280	1506
Зупинення розслідування злочину в порядку п. 1, 3 ст. 206 КПК України	128	153	131	202	251	141	133	87	85	76	42
Кримінальні прави закриті відповідно до п.п 1, 2 ст. 6 КПК України									133	109	156

**Статистичні дані щодо кількості засуджених осіб
за ст. 367 КК України
за 2001-2012 роки⁷⁴**

2001	222
2002	775
2003	877
2004	845
2005	616
2006	420
2007	376
2008	345
2009	266
2010	341
2011	393
2012	337

⁷⁴ Інформація надана у зв'язку з інформаційним запитом, Державною Судовою Адміністрацією України.

Пропозиції
щодо внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та
Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних та кримінальних справ щодо вдосконалення норми, що стосується
службової недбалості ст. 367 КК України

Вважаємо за доцільне включити до Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, яка буде присвячена судовій практиці у справах про злочини у сфері службової діяльності та діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, наступні положення:

1. *«Відмежовуючи службову недбалість від злочинів, передбачених стст. 131, 140, 197, 237, 271–275, 264, 413, 434 КК України, слід виходити з того, невиконання чи неналежне виконання яких, саме, обов'язків мало місце. Якщо були невиконані чи неналежно виконані службові обов'язки (обов'язки представника влади чи місцевого самоврядування або організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки), то вчинене необхідно визнавати службовою недбалістю і кваліфікувати за відповідною частиною ст. 367 КК України. Натомість, якщо були невиконані чи неналежно виконані неслужбові обов'язки (професійні обов'язки, обов'язки щодо забезпечення збереження вогнепальної зброї чи бойових припасів до неї тощо), то вчинене не може визнаватися службовою недбалістю.*

2. *Невиконання чи неналежне виконання військовою службовою особою своїх службових обов'язків не може кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 367 КК України і повинно розглядатися як злочин проти встановленого порядку несення військової служби та кваліфікуватися, виходячи із конкретних ознак вчиненого злочину, за відповідними частинами стст. 423–426 КК України*

3. *Службова недбалість характеризуються тільки необережною формою вини. Водночас, умисне невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків, за наявності відповідних ознак, може кваліфікуватися за відповідною частиною стст. 364 або 364-1 КК України.*

4. *Відмежовуючи службову недбалість від неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей, слід виходити з того, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 137 КК України є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я неповнолітніх, а об'єктом злочину, передбаченого ст. 271 КК України – суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки виробництва. При цьому суб'єктом службової недбалості є будь-яка службова особа, тоді як суб'єктом злочину, передбаченого ст. 137 КК України може бути або особа, яка виконує професійні обов'язки з охорони життя та здоров'я неповнолітніх або службова особа, яка виконує службові обов'язки з охорони життя та здоров'я неповнолітніх, а суб'єктом порушення вимог законодавства про охорону праці – службова особа підприємства, установи чи організації, до кола службових обов'язків якої входить дотримання вимог законодавства про охорону праці або фізична особа – підприємець».*

5. Пропонуємо внести зміни до тексту примітки ст. 364 КК України, щодо визначення поняття спеціального суб'єкта службових злочинів. По-перше, *прибрати* з основного тексту примітки до ст. 364 КК послідовні визначення *«постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням»*. По-друге, включити поняття та перелік осіб, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також службових осіб юридичних осіб приватного права.

«Службовими особами, зазначеними в розділі XVII Особливої частини КК, є особи, які здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування а також постійно чи

тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються особи, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (аудитори, нотаріуси, оцінювачі, експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді), а також службові особи юридичних осіб приватного права».

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції застосовуються у:

правотворчості – щодо доцільності внесення відповідних змін до законодавства України про кримінальну відповідальність (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 06.03.2013 р. № 04-20/12-448);

правозастосовній діяльності – щодо правильної кваліфікації та використання окремих пропозицій, викладених у зазначених вище матеріалах дисертаційного дослідження, у системі службової підготовки й практичній діяльності органів досудового слідства МВС України (акти Головного слідчого управління від 26.03.2013 р.);

навчальному процесі – при викладанні та вивченні навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Особлива частина», «Теорія кваліфікації злочинів», «Порівняльне кримінальне право», «Кримінологія та профілактика злочинів», «Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ», «Методика кримінологічного аналізу злочинності», «Актуальні проблеми кримінального права» (акт Національної академії внутрішніх справ від 26.06.2012 р.).

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-20/12-448

"06" березня 2013р.

**Ректору
Національної академії
внутрішніх справ
Коваленку В.В.**

03035, Київ,
пл. Солом'янська, 1

Шановний Володимире Васильовичу!

Повідомляємо, що підготовлені здобувачем кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Худяковою Н.Ю. пропозиції щодо внесення змін до Кримінального кодексу України за результатами дисертаційного дослідження на тему: "Кримінально-правова характеристика службової недбалості" (вих. №46/15ВР від 25.02.2013 р.) Комітетом отримані, є слушними і будуть враховані у законодавчій роботі Комітету.

З повагою

Голова Комітету

А. Кожем'якін

ВДЗР НАВС			
Вх. №	196Р		
"13"	03	20 13р	
кількість аркушів:			
1		платок -	

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного
слідчого управління МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

О.Ю. Татаров

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
Худяковою Н.Ю. «Кримінально-правова характеристика службової
недбалості» у діяльність органів досудового розслідування**

Комісія у складі: заступника начальника управління ГСУ МВС, кандидата юридичних наук, капітана міліції Цуцкірідзе М.С.; начальника відділу ГСУ МВС, кандидата юридичних наук, старшого лейтенанта міліції Шевчишена А.В.; старшого слідчого в ОВС ГСУ МВС підполковника міліції Кононця Р.М., склала цей акт про те що, комісією уважно розглянуто результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-правова характеристика службової недбалості», проведеного здобувачем кафедри кримінального права НАВС Худяковою Наталією Юріівною, подані до ГСУ МВС у вигляді рукопису пропозиції щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів системи МВС України, удосконалення методик розслідування злочинів у сфері службової діяльності, здійснення правильної та точної кваліфікації службової недбалості (ст. 367 Кримінального кодексу України).

Комісія вважає, що подані матеріали отримані на підставі аналізу норм кримінального законодавства та відомчих нормативно-правових актів системи МВС України з цього питання.

Пропозиції відповідають потребам сьогодення та основним напрямам нормотворчої роботи Головного слідчого управління МВС України, безпосередньо стосуються вдосконалення слідчої практики.

У результаті розгляду комісія дійшла висновку щодо доцільності використання окремих пропозицій, викладених у зазначених вище матеріалах дисертаційного дослідження, у системі службової підготовки та практичній діяльності органів досудового слідства МВС України.

Члени комісії:

**Заступник начальника управління
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

М.С. Цуцкірідзе

**Начальник відділу
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий в ОВС
ГСУ МВС України**

Р.М. Кононець

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ
з навчальної роботи,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
генерал-майор міліції

В.І. Шакур
 «___» червня 2012 р.

АКТ

про впровадження наукових розробок
дисертації «Кримінально-правова характеристика службової недбалості»
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
викладача кафедри вогневої та спеціальної фізичної підготовки
ФПКПБНОН Національної академії внутрішніх справ
Худякової Наталії Юріївни
у навчальний процес

Комісія у складі: заступника начальника навчального відділу НМЦ, майора міліції Хробатенко Г.В., начальника кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, професора, підполковника міліції Савченка А.В., начальника кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента, полковника міліції Василевича В.В., склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження (наукові статті, тези конференцій, методичні рекомендації тощо) викладача кафедри вогневої та спеціальної фізичної підготовки ФПКПБНОН Національної академії внутрішніх справ Худякової Наталії Юріївни по темі: «Кримінально-правова характеристика службової недбалості» дійсно використовуються у навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ при підготовці і проведенні лекцій, семінарських та практичних занять зі слухачами, курсантами та студентами під

час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Особлива частина», «Теорія кваліфікації злочинів», «Кваліфікація злочинів, підслідних ОВС», «Актуальні проблеми кримінального права», «Кримінологія», «Профілактика злочинів» та «Кримінологічна віктимологія».

Члени комісії:

**Заступник начальника навчального відділу НМЦ,
майор міліції**

Г.В. Хробатенко

**Начальник кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, професор,
підполковник міліції**

А.В. Савченко

**Начальник кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук, доцент
полковника міліції**

В.В. Василевич